

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО. ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО. ІНФОРМОЛОГІЯ

*Науковий журнал
Виходить щоквартально
Заснований у лютому 2004 р.*

**№ 4
2011**

ЗМІСТ

Документознавство. Архівознавство

<i>Боряк Т.Г.</i> Формування сучасного напрямку розвитку архівної україніки: програма “Архівна та рукописна україніка...” (1991)	4
<i>Климчук Л.В.</i> Веб-сайти архівних установ Поділля як джерельна база краєзнавчих досліджень	10
<i>Шевченко Б.Г.</i> Інноваційні навчальні технології в інформаційній освіті	14

Наукове забезпечення бібліотечної діяльності

<i>Литвинова Л.А.</i> Дисертаційні дослідження з бібліотекознавства та бібліографознавства в Україні (20082011)	16
<i>Ашаренкова Н.Г.</i> Тенденції у фінансуванні публічних бібліотек України (кінець ХХ – початок ХХІ століття)	23
<i>Лобузіна К.В.</i> Онлайнові бібліотечні послуги: нові підходи та технології	30
<i>Грабар Н.Г.</i> Бібліотечне спілкування як об'єкт дослідження і практика здійснення	36
<i>Барабаши С.І.</i> Метод модерації як форма групової комунікації в менеджменті сучасної бібліотеки	41

Соціальні комунікації та інформологія

<i>Андрієнко В.М.</i> Роль і місце інформації та документів у сучасних системах менеджменту	44
<i>Шелестова А.М.</i> Веб-сайт ВНЗ як комунікаційне середовище функціонування електронної навчальної документації	47
<i>Матвієнко А.Т.</i> Інформатизація туризму та соціокультурний аспект електронного туристичного ресурсу в Україні	54
<i>Слободянік М.С.</i> Чи можливе порозуміння представників різних сфер науково-практичної діяльності в новому дискурсі пізнання?	59

Відомості про авторів 61

Показчик за 2011 рік 61

Вимоги до оформлення статей для журналу 64

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Андрієнко Володимир Миколайович – доктор економічних наук, професор Донецького національного університету

Ашаренкова Наталія Георгіївна – професор, кандидат педагогічних наук

Барабаш Світлана Іванівна – учений секретар Науково-технічної бібліотеки ім. Г.І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»

Боряк Тетяна Геннадіївна – доцент кафедри документознавства і управління соціальними комунікаціями

Грабар Наталя Григорівна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри культури Харківського національного технічного університету сільського господарства імені П.Василенка

Климчук Людмила Вікторівна – викладач Кам'янець-Подільського коледжу культури і мистецтв.

Литвинова Лариса Анатоліївна – молодший науковий співробітник НБУВ

Лобузіна Катерина Вілентіївна – кандидат технічних наук, завідувач відділу програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж НБУВ

Матвієнко Анатолій Тихонович – директор Київського технікуму готельного господарства

Слободянік Михайло Семенович – доктор історичних наук, професор, головний редактор журналу

Шевченко Богдан Григорович – старший викладач кафедри правознавства ГФ ОНПУ Інституту інформаційної діяльності і соціальних комунікацій

Шелестова Анна Миколаївна – викладач кафедри інформаційних технологій Харківської державної академії культури

УДК 930.25 "1991"

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО НАПРЯМКУ РОЗВИТКУ АРХІВНОЇ УКРАЇНІКИ: ПРОГРАМА “АРХІВНА ТА РУКОПИСНА УКРАЇНІКА...” (1991)

T.G. Боряк

У статті розглянуто створення програми “Архівна та рукописна україніка” 1991 р. Порівнюються концепція та сама програма. Проаналізовано запропоновані напрямки розвитку архівної україніки та втілення положень програми у життя.

Ключові слова: архівна україніка, програма “Архівна та рукописна україніка”, документальна спадщина України, Інститут української археографії.

FORMATION OF CONTEMPORARY DIRECTION OF ARCHIVAL UCRAINICA DEVELOPMENT: THE PROGRAM “ARCHIVAL AND MANUSCRIPT UCRAINICA” (1991)

T.H. Boryak

The article explores creation of a program “Archival and Manuscript Ucrainica” in 1991. A concept and the program itself are compared. Suggested directions of Archival Ucrainica development and implementation of the program’s notions into life are analyzed.

Keywords: Archival Ucrainica, the program “Archival and Manuscript Ucrainica”, documentary heritage of Ukraine, Institute of Ukrainian Archeography.

Перші систематичні спроби акумулювання історичної та культурної спадщини України, яка перебувала за кордоном, відносяться до періоду Української революції 1917-1920 рр.: було складено низку переліків архівних, бібліотечних та музейних збірок, які варто повернути з Росії [7]. Ця діяльність тривала і у 1920-х рр., завдяки старанням українських істориків та архівістів, увінчавшись певними здобутками [2; 3]. Однак, від початку 1930-х рр. унікальний за змістом і безпрецедентний за наслідками процес теоретичного осмислення та практичних кроків з консолідації документальної спадщини України, передусім – через розшук і фізичне повернення/переміщення архівної україніки, завершився. На багато десятиліть це питання було знято з порядку денного.

Питання, пов'язані з “імперською” архівною українікою, подекуди актуалізуються в повоєнні десятиліття, зокрема, у вигляді проектів зі створення в Україні копійних колекцій україніки. Але цілеспрямована діяльність із виявлення та повернення/переміщення архівної україніки відновилася зі здобуттям незалежності 1991 р.

Перший етап еволюції архівної україніки як наукового напрямку українського архівознавства припадає на кінець 1980-х рр. – 1991 р. і характеризується розробкою теоретичних засад україніки та початковим періодом інформатизації архівної справи.

Передусім зазначимо, що обґрутування зasadничих принципів та практична реалізація концепцій, пов'язаних з українікою, відбувалися в рамках інформатизації архівної справи. Адже така тенденція давала змогу вводити величезні масиви інформації в бази даних, налагоджувати швидкий обмін інформацією з архівами інших країн, в т. ч. відомостями про наявність у них сегментів україніки, забезпечувати інтелектуальний доступ до інформації первинного рівня.

У вересні 1990 р. на Першому конгресі Міжнародної асоціації україністів (МАУ) у доповідях трьох українських учених (Я. Ісаєвич, М. Сенченко, П. Сохань) було поставлено питання про загальну концепцію україніки. Ці та споріднені виступи були, за твердженням Л. Дубровіної, переломними, бо саме тоді термін *україніка* було поширене від суто бібліографічного розуміння (інформація про іноземні видання, присвячені Україні) до документів, які стосуються України [1, 26].

На початку 1991 р. постало питання про розробку цілісної програми з уведення до наукового обігу архівної інформації [5, 12]. Зацікавлені сторони розробили проект “Архівна та рукописна україніка в архівах, музеях та рукописних відділах бібліотек України, Росії, інших республік, зарубіжжя”. Його було розіслано спеціалістам із різних галузей та наукових інституцій, пов'язаних тією чи тією мірою з українікою. Обговорення цього проекту і, відповідно, комплексної концепції “Архівна та рукописна україніка” відбулося на міжвідомчій нараді 17 жовтня 1991 р. в Києві [1, 5-6]. Цю ключову подію можна вважати вихідною віхою у процесі кристалізації такого наукового напряму, як україніка. Саме ця програма і заклада фундамент подальших досліджень, у першу чергу, архівними установами (у сфері виявлення, описування архівної україніки), а також науковими інституціями та науковцями.

У дискусіях брали активну участь Л. Дубровіна (завідувачка відділу рукописів ЦНБ ім. В.І. Вернадського АН (тепер – НБУВ) України), В. Ульяновський (завідувач науково-інформаційного відділу Інституту української археографії (ІУА), М. Ковальський (завідувач кафедри джерелознавства та історіографії Дніпропетровського державного університету), Л. Костенко (завідувач відділу автоматизації ЦНБ ім. В.І. Вернадського АН України), Л. Лозенко (спеціаліст відділу використання, інформації та зовнішніх зв'язків Головного архівного управління України (ГАУ), К. Новохатський (начальник відділу ГАУ) та ін. [1, 16-41].

Під час обговорення подальших кроків було наголошено на потребі обрання пріоритетних напрямів діяльності. Запропонована концепція включала два напрями: традиційний (створення масивів археографічної інформації вторинного рівня – довідники, покажчики та ін.) та більш новий – створення “зведеного комп’ютерного банку даних [1, 27-28]”.

Зупинимося на пропозиціях професійного архівіста К. Новохатського, оскільки вони знайшли відображення в подальших розробках зasad поглиблення діяльності у напрямі “архівна україніка”, зокрема, під час створення профільного архіву – Центрального державного архіву зарубіжної україніки (ЦДАЗУ). Він порушив питання про те, передавання яких документів варто вимагати в оригіналах, а які достатньо буде отримати у вигляді копій. К. Новохатський торкнувся також такого аспекту, як місце зберігання документів/копій, переданих в Україну. Тут Він висловив позицію керівництва архівної галузі України стосовно того, що такі документи повинні зберігатися в державних архівах – у пристосованих приміщеннях, за належних умов, за поодинокими винятками, коли передані документи становлять єдиний фонд з уже існуючими колекціями в музеях чи рукописних відділах. Фахівець також зауважив, що з переліку країн, де буде виявлятись україніка, випали Чехословаччина, Туреччина й Угорщина, та кілька центральних російських архівів. Він зазначив, що зараз укладаються угоди з іншими країнами, зокрема, колишніми республіками СРСР, і до таких угод обов’язково включається пункт, що обмін документами і копіями з метою поповнення архівних фондів обох сторін має здійснюватися безкоштовно [1, 36-38].

В. Ульяновський підсумував розпочату нараду. Було погоджено, що робота має здійснюватися на двох рівнях: верхньому (створення єдиного національного комп’ютерного банку даних із україніки) та нижньому (каталогізація на рівні архівної справи). Було визнано за доцільне починати вивчення та реєстрацію архівної україніки саме з України. Лише після проведення такої роботи буде доцільно повернутися до питання про депозитарій, де зберігатиметься передана україніка, і, відповідно, до проблеми повернення чи копіювання документів [1, 44-45].

Було схвалено резолюцію міжвідомчої наради з 14-ти пунктів. Зокрема, визначено п’ять головних напрямів роботи: виявлення та облік документів і рукописних книг, створених українцями про Україну, незалежно від місця зберігання; створення національних зведеніх комп’ютерних банків “Архівна україніка” та “Український кодекс”; створення національного депозитарію копій українських документів поза межами України; та підготовка серії видань різних типів [1, 48-49]. Відповідно до окреслених напрямів, було означено склад чотирьох новостворених робочих груп.

Окремим напрямом діяльності виокремлено бібліографічну та археографічну реєстрацію зарубіжної україніки за окремими країнами. І тут пріоритет було віддано підготовці зведеній бібліографії довідників за зарубіжними рукописними зібраннями [1, 49].

Порівняймо обидва варіанти концепції і з'ясуємо, яким чином зміни, внесені в результаті обговорення концепції, удосконалили проект. Уточнимо, що авторство кінцевого варіанту програми належало В. Ульяновському, Л. Дубровіній та К. Новохатському.

Відмінність першого та кінцевого варіантів програми наявна вже у назві. Якщо перший варіант номінувався як “Архівна та рукописна україніка в архівах, музеях та рукописних відділах бібліотек України, Росії, інших республік, зарубіжжя”, то кінцевий – “Архівна та рукописна україніка: Програма виявлення, обліку, опису архівних документів і рукописних книг та створення національного банку інформації по документальних джерелах з історії України” [1, 8, 51].

Назва першого варіанта є занадто загальною, попередньою, що залишає простір для різних тлумачень – або виявлення, або облік, або доступнення, або поєднання цих підходів по відношенню до архівної та рукописної україніки. Кінцева ж програма своєю назвою концептуалізує напрями роботи – “програма виявлення, обліку, опису” та створення національної бази даних “по документальних джерелах з історії України” – тобто, такої бази, яка за своїм статусом мала б бути загальнодержавною (національною), максимально повною та доступною для користувачів.

Передусім було доповнено визначення поняття “архівна та писемна україніка”. Якщо проект включав п'ять позицій (матеріали, які прямо або опосередковано стосуються населення та історії України; не відносяться до України, але виникли на її території; стосуються діячів української та інших етнічних груп; “матеріали з української тематики, які виникли і побутивали поза її межами [1, 9]”), то програма вже доповнювала ці п'ять позицій шостим пунктом: “відомості про архівні документи та рукописні книги зі сховищ, колекцій, зібрань в Україні і поза її межами [1, 52]”. Тобто, до кінцевої програми було внесено принципово нову та важливу позицію – створення масиву інформації вторинного рівня про складові документального масиву україніки.

Обидві концепції складаються з трьох частин: виявлення, реєстрація писемної україніки та експрес-інформація/виявлення, реєстрація україніки та науково-довідкова інформація; створення національного комп’ютерного банку даних/зведений національний автоматизований банк даних архівної та рукописної інформації; видання монументальних серій довідників, каталогів, покажчиків україніки для обох концепцій. Було не лише уточнено назви, а й розширино проект.

До кінцевої програми було також включено сім основних завдань: виявлення та облік архівної та рукописної україніки в світі; створення національного комп’ютерного банку даних “архівна україніка”; створення національної зведені комп’ютерної бази даних “Український кодекс”; створення і поповнення національного депозитарію України копіями документів, що перебувають поза її межами; видання довідників, каталогів та покажчиків україніки (ця позиція повністю повторює третю частину програми – *T.B.*); відродження польової археографії; реєстрація архівів, колекцій та збірок документів, які були втрачені, знищені чи не віднайдені [1, 53].

Перша частина проекту та програми передбачала три напрями: україніка в архівах, музеях та бібліотеках України; Росії та інших колишніх республік; колекціях світу. Розглянемо кожний напрям більш детально з метою встановлення розбіжностей, що засвідчують внесені фахівцями під час обговорення проекту пропозиції.

Перший напрям включає державні та відомчі (у програмі – науково-галузеві) архіви. Основою цього аспекту наукової діяльності у сфері україніки є наявність у майже всіх державних архівах України путівників. У проекті однією з трьох хронологічних груп є друга половина XIX – початок XX ст. У програмі межі цієї групи розширені на все ХХ ст. Обидва документи містять позицію, в якій зазначається, що робота стосовно україніки в архівах повинна проводитися науковими працівниками архівів під керівництвом ГАУ за участі співробітників ІУА (в програмі додано ще Інститут сходознавства). Також виділено два великих етапи роботи, які поділяються на конкретні стадії: три в першому етапі (в проекті цих стадій чотири, але програма випустила одну стадію, яка по суті є складовою наступної стадії), та чотири в другому. Роботу з центральними, обласними, науково-галузевими архівами виділено в перший етап (створення пофондової картотеки, фронтальний опис матеріалів до XIX ст., публікація реєстру), а з ЦДІАК та ЦДІАЛ – в другий (зведена картотека, повні путівники по фондах, повна реєстрація документів та видання каталогів). Результатом цього аспекту діяльності має стати зведений каталог “Середньовічна Україніка в архівах України” [1, 9-10; 54-55].

Наступний аспект первого направления стосується музеїв різних типів, профілів та відомств. На відміну від архівів, зазначено, що музеї майже не мають опублікованих путівників; реєстри і картотеки потребують удосконалення, а доступ до музейних фондів є обмеженим. Спираючись на такі зasadничі принципи, запропоновано етапи роботи. При цьому варто зауважити, що проект передбачав залучення “в першу чергу” Міністерства культури України для координації співпраці з музеями. Програма займає більш нейтральну позицію. Виділено п’ять етапів роботи: створення попередньої картотеки архівних відділів музеїв; фронтальний перегляд і повний опис/уточнення інвентарів; видання реєстрів: помузейних колекцій за ступенем їхньої цінності; видання зведеного хронологічного реєстру документів; видання

каталогу записів на речових експонатах музею. Цікаво, що в проекті зазначено: оскільки у музеях більшість матеріалів становлять документи радянського періоду, які водночас мають переважно невелику історичну цінність, то варто приділяти увагу документам до ХХ ст. З програми цей пункт зняли. Також проект містить положення про потребу сприяння відродженню у музеях польової археографії. В програмі цю позицію було включено до завдань [1, 11-12, 55].

Третім сегментом первого напряму є рукописні відділи бібліотек. Тут виділено два напрями роботи. Спочатку накреслено чотири етапи роботи (виявити бібліотеки, які мають рукописні фонди; скласти план фронтального опрацювання цих колекцій; видання реєстрів окремих колекцій рукописів; видання зведеного хронологічного каталогу рукописів). Наступний напрям програми відрізняється від проекту. У першому випадку йдеться про відділи рукописів ЦНБ та Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника, в другому – про відділи рукописів усіх академічних бібліотек, тобто передбачено розширення спектру дії програми, порівняно з проектом. В обох документах до другого напряму роботи входить підготовка пофондових путівників та реєстрів окремих фондів і колекцій [1, 12, 56].

Перейдемо до другого напряму проекту та програми: україніка в Росії та інших колишніх республіках (згадано Білорусь, Литву, Середню Азію та Закавказзя). Робота тут має провадитися відповідно до схеми, викладеної вище. Загалом програма по відношенню до проекту є більш всеосяжною. Вона розширила координацію роботи, крім ІУА, на Інститут сходознавства (як і третій напрям першої частини програми [1, 57]). Програма також поставила завдання “вивчення допоміжних та службових каталогів конкретних архівосховищ” та проведення дослідної роботи стосовно архівних фондів, в першу чергу, тих, які були вивезені з України. Розширено перелік російських архівів, де мають здійснюватися пошуки україніки: в переліку установ зазначені, зокрема, Центральний державний архів Радянської армії, Центральний державний військово-історичний архів, Центральний державний архів кінофотодокументів, Архів зовнішньої політики Росії та Центральний державний архів військово-морського флоту [1, 12-13, 56-57].

Третій напрям першої частини концепції стосується україніки у світі. Крім ІУА, проект покладає координацію роботи в цьому напрямі на МАУ. Етапи роботи обох концепцій включають: підготовку бібліографії довідників по зарубіжних рукописних зібраниях; реєстрацію україніки за опублікованими описами та каталогами; видання покажчиків україніки за окремими країнами “згідно з кількісно-цінністями пріоритетами”. Польща визначена як країна, виявлення україніки в якій має проводитися першочергово. Програма також розширила перелік країн, де є україніка: до вже перерахованих у проекті додано Туреччину, Швецію, Чехословаччину, Угорщину, Австрію, Румунію, Болгарію [1, 13-14, 57-58].

Розглянемо другу частину концепції. У проекті інформацію про роботу подано коротко: “розробка принципових програм і схем”, та “поступове введення інформації, зібраної в результаті заходів згідно з розд. I [1, 14]”. Програма ж деталізує цей напрям. Обґрунтовано необхідність створення автоматизованого зведеного банку даних архівної інформації. Порівняно з камеральною археографією, визначено особливості цього напряму наукової діяльності: основною метою проголошено “концентрацію в одній комп’ютерній системі зведеної інформації на матеріали українського походження, незалежно від місця їхнього зберігання і ступеню введення до наукового обігу [1, 59]”.

Визнано потребу затвердження створення автоматизованої археографічної системи як державного дескриптивного стандарту. Запропоновано розгорнути археографічну діяльність за двома напрямами: створення “національного зведеного автоматизованого банку даних документальної інформації” (тут за основу запропоновано використати фондову картотеку, яка поповнюється і зберігається в ГАУ) та “бази даних на рукописні книги українського походження [1, 59]”. Також вказано на необхідність організації міжвідомчого щорічного наукового семінару для того, щоб повноцінно реалізувати автоматизовані програми та споріднені проекти [1, 60].

Нарешті остання, третя частина обох документів перераховує серії довідників, каталогів та покажчиків україніки. Проект називає п’ять серій: регіональна; позбіркова чи колекційна; загальнохронологічна; предметно-тематична; документально-видова [1, 14]. Програма додає сюди шосту серію – довідники за персоналіями чи особовими фондами [1, 60].

Закінчуються обидва документи параграфом “Практичне забезпечення проекту”. Програма має майже вдвічі більше пунктів, ніж проект (11 проти 6-ти). Спочатку зупинимося на позиціях, які корелюються в обох документах.

Було запропоновано: створити координаційну комісію (ІУА, Республіканська асоціація україністів, МАУ, ГАУ, Міністерство культури, Фонд культури, Товариство охорони пам’яток історії та культури України у проекті та Інститут сходознавства, Спілка архівістів України, ЦНБ, інші інститути АН України, центральні архіви та музеї, додані у програмі); ввести даний проект/програму у ранг державної – відповідно до державного фінансування, як зазначено у програмі; розробити схему взаємодії виконавців концепції (програма доповнює цей пункт укладанням відповідних угод між установами-виконавцями); співробітникам відділу теорії та історії археографії ІУА (у програмі – ще й Інституту сходознавства, ГАУ, ЦНБ та інших зацікавлених установ) розробити “теоретичні схеми повидового опису документів та визначити загальні принципи для різних описових рівнів та систем збереження матеріалів”; визначити основні координаційні центри з виявлення й опису україніки (в архівах – ГАУ, в музеях – Міністерство культури, в рукописних відділах бібліотек – ЦНБ) та регіональні (ІУА у Києві (ще

й Інститут сходознавства у програмі), відділення ГУА у Львові та Дніпропетровський державний університет (натомість програма запропонувала відділення ГУА у Харкові та Харківський державний університет); на науково-інформаційний відділ ІАУ покласти координацію роботи та консультативну функцію з виконання програми в колишніх радянських республіках [1, 14-15, 60-62].

Яким же чином програма доповнила і поглибила проект у сфері практичної реалізації концепції? Ішлося про забезпечення “на державному рівні” співпраці з іншими профільними інституціями української діаспори. Для контролювання ходу реалізації програми передбачалося розробити “конкретні програми напрямів проекту, визначити виконавців та відповідальних керівників”, “проект співпраці” з архівами Росії та інших країн. Було заплановано видання допоміжних бібліографічних покажчиків з джерелознавства, археографії України та зведеного каталогу описів рукописних колекцій світу. Нарешті пропонувалося залучити спеціалістів з університетів та профільних вищих навчальних закладів [1, 61-62].

Спеціаліст із теоретичних питань україніки Л. Дубровіна відзначила: проведена нарада та схвалені рішення засвідчили, що історики-архівісти та археографи, які працювали над концепціями Національної архівно-інформаційної системи та Державного реєстру української архівної спадщини, спирались на поняття “україніка” як на фонд, що має бути “археографічно зафікованим”. Були і спроби виокремити бібліотечні, архівні, бібліографічні та археографічні аспекти, пов’язані з українікою [4, 14].

Перераховані концепти заклали підвалини наступного етапу розвитку україніки, і вплинули на розробку Галузевої програми “Архівна україніка” (2008) (далі – Галузева програма). Остання інтегрувала основні положення попередніх документів, передусім – Програми “Архівна та рукописна україніка: Програма виявлення, обліку, опису архівних документів і рукописних книг та створення національного банку інформації по документальних джерелах з історії України” (1991). По суті, Галузева програма довела життєздатність вихідних положень Програми 1991 р. Обидва документи спрямовані на *створення національної інформаційної системи архівної україніки*. При цьому Галузева програма декларує необхідність “організації централізованого зберігання інформаційного ресурсу архівної україніки [6, 30]”.

Перше завдання Програми 1991 р. (виявлення, реєстрація архівної україніки тощо) становило основу діяльності ЦДАЗУ та всіх проектів, пов’язаних з архівною українікою, в тому числі й Галузевої програми. Третє та шосте завдання прямо не стосуються архівної україніки [1, 53]. Четверте – передбачає створення “депозитарію” україніки (майбутній ЦДАЗУ). П’яте завдання перераховує перспективні серії довідників, каталогів та покажчиків, за якими мала б опрацьовуватися україніка: регіональна серія; позбіркова чи колекційна; загальнохронологічна; предметно-тематична; документально-видова та довідники за персоналямі чи особовими

фондами [1, 53]. У плані заходів Галузевої програми про власний інструментарій сказано узагальнено: передбачається “публікація серії науково-довідкових видань та підготовка реєстру архівних документів [6, 32]”.

Ведеться підготовка як путівників за архівними установами та колекціями, так і спеціальних довідників з україніки (на сьогодні за двома країнами – Канадою і Білоруссю); здійснюється й реконструктивна робота щодо масиву Празького архіву. Даний напрям є традиційним і передбачає створення масивів археографічної інформації вторинного рівня. Його ж надбудовою має стати інтегрована база даних (у вигляді “взаємопов’язаної системи довідників (у т. ч. електронних)”, завдання створення якої покладається на ЦДАЗУ. Такі напрями розвитку проекту архівної україніки були визначені Л. Дубровіною ще на міжвідомчій нараді у жовтні 1991 р.

В. Ульяновський запропонував два напрями роботи: верхній (створення єдиної національної бази даних з україніки) та нижній (каталогізація на рівні архівної справи). Архівна галузь розпочала реалізацію цих ідей з верхнього рівня.

Такі вектори роботи, запропоновані у резолюції наради з обговорення проекту “Архівна україніка”, як виявлення та облік документів і рукописних книг, створених українцями про Україну, незалежно від місця зберігання; підготовка серії видань різних типів тощо, і на сьогодні залишаються актуальними, про що свідчать наявні довідники, покажчики, путівники та діяльність ЦДАЗУ за напрямом, окресленим 1991 р. як “*бібліографічна та археографічна реєстрація*” зарубіжної україніки по країнах. 1991 р. висувалися ідеї щодо створення Національного депозитарію копійної україніки. Сьогодні ЦДАЗУ та інші архіви мають не лише копії, але й оригінали документів.

Актуальною залишається теза 1991 р. про довідковий, “вторинний” сегмент концепції “україніки” – тобто, фіксацію “відомостей про архівні документи та рукописні книги зі скрипами, колекцій, зібрань в Україні і поза її межами”; нині роль цього сегмента виконує бібліографічно-археографічний ресурс “Архівна україніка” на веб-порталі Державної архівної служби України.

Триває робота з розшукування відомостей про документи, які були “втрачені, знищені чи не віднайдені”. Перші її результати – електронні публікації двох томів Реєстру втрачених і переміщених архівних фондів (фонди, втрачені під час Другої світової війни, та документи, вивезені за межі України протягом 1945-1991 рр.). Іншим інструментом оприлюднення інформації про україніку має стати черговий том Реєстру розсекречених архівних фондів за фондами ЦДАВО, що нині готується до друку.

Із семи проголошених 1991 р. завдань концепції архівної україніки нині триває робота з п’ятьох напрямів.

За кінцеву мету програми було поставлено: створення “корпусу документальних та довідкових публікацій документальної спадщини України” та “комп’ютерних систем і баз даних, що дозволяють інтегрувати різномірну архівну та бібліотечну інформацію й забезпечити загальнодоступність до неї”. Можна констатувати досить успішну реалізацію першого – едиційного – напряму; на реалізацію другого спрямовано діяльність ЦДАЗУ, хоча за завданням державної архівної служби України всі архівні установи від грудня 2007 р. зобов’язані надавати інформацію про архівну україніку в своїх фондах і надалі щорічно надсиляти картки централізованого державного обліку документів архівної україніки.

Важливою рисою еволюції проектів, пов’язаних з архівною українікою, стало поступове персональне та інституційне звуження кола учасників. Адже у програмі 1991 р. практичне забезпечення проекту покладалося на координаційну комісію у складі десяти учасників (у т. ч. – ГУА та ГАУ) та на залучення інших зацікавлених сторін – академічних інститутів, центральних архівів, музеїв, бібліотек. Подальші ж кроки у напрямі осягнення окреслених орієнтирів засвідчили відхід від реалізації проектів, пов’язаних з українікою, у першу чергу ГУА (з огляду на його активну позицію на початкових етапах проектів) та інших академічних інституцій. Головним генератором ідей та шляхів їхньої реалізації залишився осередок у Головархіві/Держкомархіві/Державній архівній службі України.

Отже, напрацювання, ідеї та думки фахівців різного профілю, актуалізовані під час дискусій Міжвідомчої наради 1991 р., засвідчили свою життєздатність і в модифікованому вигляді, але з тією самою мегаметою щодо створення Національного реєстру архівної україніки, знайшли своє відображення у Галузевій програмі “Архівна україніка”.

Використана література

1. Архівна та рукописна україніка : матеріали розшир. міжвідом. наради по обговоренню Держ. прогр. “Архівна та рукописна україніка” (Київ, 17 жовт. 1991 р.). – 2-е вид., допов. / [упоряд. Ольга Тодійчук ; наук. ред. Василь Ульяновський]. – К. : Ін-т укр. археографії, 1992. – 118 с.
2. Гетьман Д.І. Повернення українських архівних історико-культурних цінностей з Росії у 1921-1926 роках / Д.І. Гетьман // Бібліотечний вісник. – 2008. – № 3. – С. 37-46.
3. Гетьман Д.І. Повернення українських архівних історико-культурних цінностей з Росії у 1926-1936 роках / Д.І. Гетьман // Бібліотечний вісник. – 2008. – № 4. – С. 32-41.
4. Дубровіна Л. Концепція Національного бібліотечного та архівного фонду “Україніка”: історія становлення і розвитку / Л. Дубровіна, О. Степченко // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 1997. – Т. 2. – С. 13-25.
5. Лозицький В.С. Національна архівна інформаційна система України і “Архівна та рукописна україніка” / В.С. Лозицький, Г.В. Боряк, Л.А. Дубровіна // Національна архівна інформаційна система “архівна та рукописна україніка”. Випуск I : Інформатизація архівної справи в Україні : сучасний стан та перспективи : зб. наук. пр. – К., 1996. – С. 12-18.
6. Матяш І.Б. Галузева програма “Архівна україніка” / І.Б. Матяш // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2008. – Т. 16. – С. 29-32.
7. Українські культурні цінності в Росії: перша спроба повернення (1917-1918) / упоряд. С. Кот, О. Нестуля. – К. : Видавничий Дім “Соборна Україна”, 1996. – 319 с. – (Серія: Повернення культурного надбання України: документи свідчать ; вип. 1).

**ВЕБ-САЙТИ АРХІВНИХ УСТАНОВ ПОДІЛЛЯ
ЯК ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

L.V. Климчук

У статті розглянуто засади створення та функціонування архівних інформаційних ресурсів у мережі Інтернет, проаналізовано рубрики головного меню веб-сайтів державних обласних архівів Поділля, висвітлено їхній зміст та зазначено шляхи їхньої подальшої модернізації.

Ключові слова: краєзнавство, інформаційні технології, веб-сайт, архівні установи, Інтернет, Поділля.

**WEB SITES OF PODILLIA ARCHIVAL INSTITUTIONS AS A
SOURCE BASE OF REGIONAL STUDIES**

L.V. Klymchuk

The article deals with the creation and functioning of archival information resources in Internet; analyzes the main menu headings of the websites of Podillia state regional archives; highlights the content and shows the ways of further modernization.

Keywords: regional studies, information technology, web sites, archival institutions, the Internet, Podillia.

Стрімкий розвиток сучасних технологій та інформатизації суспільства вимагає змін у процесах забезпечення інформаційних потреб користувачів архівних установ. Головна мета інформатизації архівної справи полягає в оптимізації формування Національного архівного фонду та зберігання документів, захисті національних інтересів в архівній справі, вирішення проблем оперативного та повноцінного доступу до архівної інформації, актуалізації інформації, що міститься в документах, та прискорення залучення її до суспільного обігу, інтеграції документальних ресурсів у світових інформаційних мережах.

Інформатизація архівної справи в науковому плані поєднує і взаємоузгоджує весь цикл документотворення, документозберігання та використання документальної інформації, що базується на поєднані методик архівознавства, археографії, документознавства. Процес інформатизації архівної справи має три взаємопов'язані складові: науково-архівознавчу, що забезпечує визначення об'єктів комп'ютеризації технологічних процесів архівної справи;

інформаційно-технологічну, що проводить добір оптимального програмного забезпечення та його раціонального пристосування до специфіки різних об'єктів комп'ютеризації; науково-організаційну та управлінську, які сприяють організації роботи та реалізації концепцій інформатизації архівної справи, вдосконаленню системи управління архівною справою [1, 2011].

На сучасному етапі інформатизація спрямована на розширення інтерактивного доступу до архівної інформації через формування електронних архівних ресурсів та впровадження веб-технологій. Комуникаційні можливості Інтернет-ресурсу активно використовуються для інформування громадян про завдання, структуру, склад та зміст діяльності архівів. Це реалізовано за допомогою організації функціонування веб-сайтів архівних установ.

Веб-сайт архівної установи науковці умовно називають новим видом архівного довідника – “комплексним електронним довідником оперативного характеру”. Можливості такого довідника досить широкі, як зазначає А.А. Кисельова, “Існування такого сайту є неодмінною умовою подальшого розвитку засобів оперативного надання архівної інформації споживачам, інноваційної діяльності архівних установ, розвитку теорії і практики архівної справи в умовах інформатизації суспільства в цілому [2, 3-4]”.

Перспективи розвитку інформаційних ресурсів веб-сайтів архівних установ пов’язані, передусім, зі створенням належних умов для розвитку архівної справи в державі та формуванні інформаційного суспільства в Україні. А також, згідно з Указом Президента України “Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій”, полягають у створенні в електронній формі фондів архівів, бібліотек, музеїв та інших закладів культури, формуванні відповідних інформаційних систем, зокрема, з української історії, культури, народної творчості, сучасного мистецтва, а також забезпечення широкого доступу населення до таких систем.

В Україні офіційний веб-портал Державного комітету архівів України (з грудня 2010 р. – Державна архівна служба України (ДАСУ)) створено 24 грудня 2000 р. відповідно до Указу Президента України від 31 липня 2000 р. № 276а/2000 “Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні” та Розпорядження Президента України від 2 вересня 2000 р. № 273/2000-рп “Про невідкладні заходи щодо розвитку архівної справи” як основний державний інформаційний ресурс глобальної комп’ютерної мережі Інтернет в архівній галузі та архівній інформатизації [3].

Сучасний потенціал архівів Поділля (Державного архіву Хмельницької області (ДАХО), Державного архіву Вінницької області (ДАВО), Кам’янець-Подільського міського державного архіву (К-П МДА)) становить понад 4120711 одиниць зберігання [4; 5; 6]. Раціоналізація їхнього використання потребує вдосконалення системи комунікацій за рахунок інформатизації

традиційних технологічних процесів, у т. ч. й модернізації довідкового апарату (ДА) шляхом створення типових документів вторинного рівня у вигляді баз та банків даних, веб-порталів та сайтів.

Упровадження інформаційних технологій дозволило представити краєзнавчу документальну базу на сайтах архівів, зробивши її доступною для широкого загалу. Аналіз контенту сайтів архівів Поділля (ДАХО, ДАВО, К-П МДА) дозволив визначити структуру та організацію розділів, їхнє ресурсне наповнення. На сайтах даних установ подано відомості про історичні віхи розвитку архівної установи, його фонди, НДА, міжфондові та фондові покажчики, перелік тематичних та фондових оглядів, інформацію щодо змісту науково-довідкової бібліотеки та бібліографію.

Аналіз контенту сайтів архівів Поділля (ДАХО, ДАВО) дає можливість визначити структуру та організацію розділів, їхнє краєзнавче ресурсне наповнення. Кам'янець-Подільський міський державний архів входить до структури ДАХО та має спільну з ним електронну адресу. На головній сторінці веб-сайтів архівних установ Поділля (ДАХО, ДАВО) розміщено актуальну інформацію, а саме: останні новини, анонси та головне меню, яке надає можливість переходу до інших сторінок сайту установи (*див. таблицю*).

Таблиця

Головне меню веб-сайтів державних обласних архівів Поділля

№	Рубрики меню	Державний архів Хмельницької області	Державний архів Вінницької області
		www.duhmo.gov.ua	www.davio.com.ua
1	Про нас	- Положення про Державний архів Хмельницької області від 27.03.2008 № 162/2008-р.; - Основні функції архіву; - Історія архіву; - Склад і зміст архівних фондів	- Історія; - Структура; - Керівництво; - Галерея; - Основні завдання
2	Фонди (ДАХО) Ресурси (ДАВО)	- Склад та характеристика фондів; - Науково-довідковий апарат; -Науково-довідкова бібліотека	- Бібліотека (загальна інформація, фонди); - База даних; - Фонди архіву (фонди з особового складу, фонди ДАВіО)
3	Архівні установи	- Архівні відділи райдержадміністрації; - Архівні відділи міських рад; - Трудові архіви	(потребує авторизації)
4	Послуги	Перелік запитів, які виконуються державним архівом на платній основі	Ціни; порядок надання платних послуг; електронне замовлення; зразки заяв
5	Звернення громадян	- Соціально-правові запити; - Перелік соціально-правових запитів щодо підтвердження законних прав та інтересів громадян, що	

		виконуються Державним архівом безкоштовно; - Запити генеалогічного характеру	
6	<i>Нормативно-правові акти (ДАХО)</i> <i>Нормативна база (ДАВО)</i>	Положення про державний архів Хмельницької області	Положення про державний архів Вінницької області
7	<i>Запобігання проявам корупції</i>	План заходів щодо попередження корупції в Державному архіві Хмельницької області	
8	<i>Державні закупівлі</i>	Запит цінових пропозицій	
9	<i>Виставки</i>	Тематико-експозиційна фотовиставка	- Тематична; - Бібліографія
10	<i>Книги (ДАХО)</i> <i>База книг (ДАВО)</i>	(путівники; довідники; реєстр описів)	(потребує авторизації)
11	<i>Публікації (ДАХО)</i> <i>Наши публікації (ДАВО)</i>	(статті)	- Книги (путівник ДАВО; анонсований реєстр описів дорадянського періоду); - Статті
12	<i>Дорадчі органи</i>	- Склад колегії держархіву; - Склад науково-методичної ради ДАХО; - Склад експертно-перевірної комісії ДАХО	
13	<i>Вакансії</i>	Вакансії відсутні	
14	<i>Методичні розробки</i>	Методичні рекомендації	
15	<i>Хмельницька область</i>	Географічні дані	
16	<i>Останні події</i>	- Засідання ЕПК; - Книжкова виставка	- Засідання держархіву ДАВіО; - Засідання ЕПК
17	<i>Архів новин</i>	за 2011-2010 рр.	
18	<i>Проекти</i>		- Співпраця (з навчальними закладами, громадськими організаціями, науковими установами); - Усна історія; - ПД архіву
19	<i>Трудові документи</i>		Список ліквідованих установ документи з особового складу яких зберігаються в архівному відділі Вінницької міської ради
20	<i>Доступ до публічної інформації</i>	Закон України "Про доступ до публічної інформації" від 13.01.2011 № 2939-VI	Наказ про доступ до публічної інформації
21	<i>Зворотній зв'язок</i>		Контакти (адреса, телефон, E-mail, час роботи)
22	<i>Регуляторні акти</i>	Сторінка в розробці	

Аналізуючи головне меню сайтів архівів Поділля можна спостерігати схожість назв рубрик: “Про нас”, “Архівні установи”, “Послуги”, “Виставки”, “Останні події”. Рубрика “Про нас” містить інформацію про історію створення та розвиток архівної установи. На сайті ДАВО дана рубрика представлена більш інформативно. Крім історичної довідки представлена структура архіву, його керівництво, 39 фото в галереї та розкрито основні завдання діяльності установи.

Рубрика “Архівні установи” на сайті ДАХО надає користувачам відомості про керівника та контактні координати архівних відділів районних держадміністрацій, міських рад та трудових архівів. На сайті ДАВО дана сторінка не доступна та потребує додаткової авторизації для роботи з нею.

Рубрика “Послуги” на сайтах обласних архівів Поділля містить різний обсяг інформації. На сайті ДАХО в даній рубриці представлено лише перелік запитів, які виконуються державним архівом на платній основі, а також подано пояснення, відповідно до яких нормативно-правовими документами можливе виконання та надання послуг на платній основі. Данна рубрика на сайті ДАВО, крім зазначененої інформації, містить ще перелік цін, порядок надання платних послуг, електронну форму замовлення та зразки бланків заяв. Дану інформацію на сайті ДАХО розміщено в рубриці “Звернення громадян”.

Рубрика “Виставки” держархіву Вінницької області репрезентує тематичну виставку, на якій експонуються документальні джерела про Чорнобильську катастрофу та бібліографію. На сайті Хмельницької архівної установи дана рубрика тривалий час знаходилася в стадії розробки, а зараз містить тематико-експозиційну фотовиставку документів із фондів архіву. Рубрика “Останні події” на сайтах архівів знайомить з роботою архіву за останній період. Також простежується тенденція перефразування назв рубрик, а зміст матеріалу, розміщений на них, надає користувачам ідентичну інформацію. Приміром, рубрика “Фонди” на сайті ДАХО репрезентує користувачам склад та характеристику фондів, розкриває науково-довідковий апарат та висвітлює зміст науково-довідкової бібліотеки. Дані відомості на сайті ДАВО подані в рубриці “Ресурси”. “Положення про державний архів області” державний архів Вінницької області розмістив у рубриці “Нормативна база”, а на сайті Хмельницького архіву рубрика з даним положенням має назву “Нормативно-правові акти”.

Головне меню сайту ДАХО репрезентує більшу кількість рубрик, ніж сайт ДАВО. Державний архів Хмельницької області не тільки надає інформацію про документальний фонд, історію та структуру архіву, послуги та цінову політику установи, а й містить низку рубрик, що надають супутню інформацію. Приміром, у рубриці “Запобігання проявам корупції” представлено план заходів щодо попередження корупції в Державному архіві Хмельницької області. Запит цінових пропозицій на послуги, які потребує архівна установа, надає рубрика

“Державні закупівлі”. Про наявність вакансій в установі можна дізнатися в рубриці “Вакансії”. Рубрика “Дорадчі органи” інформує про склад колегії архіву, склад науково-методичної ради та експертно-перевірної комісії ДАХО.

Особливої уваги заслуговує рубрика “Методичні розробки”, в якій представлено методичну роботу архіву у вигляді методичних рекомендацій щодо організації здійснення контролю за наявністю, станом і рухом документів НАФ та організацій виставкової роботи в архівних установах. Цікавою є рубрика “Хмельницька область”, на якій представлено географічні дані про регіон.

Рубрики “Проекти”, “Трудові документи”, “Доступ до публічної інформації” входять до головного меню сайту державного архіву Вінницької області та відсутні на сайті архівної установи Хмельницької області. Список ліквідованих установ, документи з особового складу яких зберігаються в архівному відділі, містить рубрика “Трудові документи”. З наказом “Про доступ до публічної інформації” знайомить рубрика “Доступ до публічної інформації”. В стадії розробки знаходитьсья рубрика “Проекти”, що планує інформувати про співпрацю з навчальними закладами, громадськими організаціями, науковими установами, усну історію та ПД архіву.

Отже, на сайтах архівних установ Поділля подано відомості про історичні віхи розвитку архівної установи, його фонди, НДА, міжфондові та фондові покажчики, перелік тематичних та фондових оглядів, інформацію щодо змісту науково-довідкової бібліотеки та бібліографію, нормативно-правові документи, методичні рекомендації, вакансії, новини і т. ін. Впровадження інформаційних технологій дозволяє представити документальні краєзнавчі ресурси на сайтах державних архівів, зробивши їх доступними для широкого загалу.

Аналізуючи структуру та інформаційну насиченість сайтів, можна зазначити, що організація сайтів у цілому подібна та розроблена за однією схемою. Але менш інформативним, на нашу думку, є сайт ДАВО. Його фонди та структура не висвітлені повним обсягом, як на сайті державного архіву Хмельницької області, а робота з рубриками “Ресурси ДАВО (бібліотека, база даних, фонди архіву)”, “Архівні установи” потребує авторизації.

На жаль, на веб-сайті ДАХО відсутні повнотекстові документи та оцифровані копії вже існуючих паперових документальних джерел, не продемонстровані виставки on-line.

Для вдосконалення документальної бази краєзнавчих досліджень електронний ресурс веб-сайтів архівів Поділля потребує подальшої розробки. Інформація про програму розвитку архіву та повідомлення підсумків роботи за певний період на сторінках сайту надасть можливість користувачам належно оцінити діяльність установи. Про результати співпраці з міжнародними організаціями можна інформувати в окремій рубриці сайту. На сучасному етапі триває активне

розсекречування архівних документів, що також потребує додаткового висвітлювання результатів даного процесу на сторінках веб-сайту.

Використана література

1. Трач Ю.В. Архівознавство : навч. посіб. для дистанційного навчання / Ю.В. Трач / за наук. ред. С.Д. Безклубенко. – К. : Університет “Україна”, 2005. – 362 с.
2. Кисельова А.А. Архівні ресурси України в глобальній інформаційній мережі: види, доступ, перспективи / А.А. Кисельова. – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю – 07.00.10 – архівознавство, документознавство. – Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства ДКА України. – К., 2005. – 16 с.
3. Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні : Указ Президента України від 31.07.2000 р., № 276а / 2000 [Електронний ресурс] – Режим доступу : // <http://www.e-ukraine.org.ua/index.php?mod=7>. – Назва з екрана.
4. Державний архів Хмельницької області [Електронний ресурс : веб-сайт]. – Режим доступу : <http://www.duhmo.gov.ua>. – Назва з екрана.
5. Державний архів Вінницької області [Електронний ресурс : веб-сайт]. – Режим доступу : <http://www.davio.com.ua>. – Назва з екрана.
6. Кам'янець-Подільський міський державний архів [Електронний ресурс : веб-сайт]. – Режим доступу : <http://www.duhmo.gov.ua>. – Назва з екрана.

**ІННОВАЦІЙНІ НАВЧАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ В
ІНФОРМАЦІЙНО-ДОКУМЕНТНІЙ ОСВІТІ**

Б.Г. Шевченко

У статті наведені проблеми інформатизації суспільства, нового підходу до вивчення комп'ютерних технологій.

Ключові слова: інформаційні технології, освіта, суспільство, студент.

**INNOVATIVE INSTRUCTIONAL TECHNOLOGIES IN
INFORMATION-DOKUMENT EDUCATION**

B.H. Shevchenko

The article analyzes the problems of informatization of the society and a new approach to studying computer technologies.

Keywords: information technologies, education, society, a student.

Традиційне навчання зазнає в наш час істотних змін на всіх стадіях навчального процесу: підготовка курсів, проведення занять, виконання домашніх завдань, підготовка проектів та магістерських робіт. Значною мірою зміни у підходах до навчання ініціюються новітніми інформаційними технологіями та джерелами інформації. Технології не тільки забезпечують викладачів і слухачів засобами та ресурсами, але й змінюють самі способи комунікації між викладачами та слухачами. Такий підхід характеризується використанням інтерактивних методів, які забезпечують тринаправлений потік інформації викладач-студент, студент-викладач і студент-студент, незалежно від форми заняття (лекція, практичне заняття, ділова гра).

Упровадження інноваційних технологій має бути направленим на підвищення якості освіти і, як наслідок, на підвищення конкурентоздатності навчальних закладів. Тільки в такому випадку ці технології є віправданими. Просте поповнення кількості “новітніх” засобів не дасть очікуваного результату.

Важливе місце у сучасній освіті посідає інформаційно-документний метод навчання. У статті ми спробуємо довести, що реалізація освітніх програм потребує інформаційно-документного способу подачі та засвоєння знань. Тему інноваційних технологій останнім часом розглядали у своїх дисертаціях А.В. Колодюк і Т.М. Шульга [1; 2].

Перехід України в режим інноваційного розвитку суттєво прискорює процес реформування сучасної освіти. Трансформаційні процеси у світі призвели, насамперед, до зміни парадигми в освіті всіх рівнів. У центрі уваги (за всіма концепціями, законами про освіту) – компетентна, духовна, конкурентоздатна особистість [3].

На сьогоднішній день наше суспільство все ближче підходить до нового історичного етапу розвитку цивілізації, в якій головними продуктами виробництва є інформація та знання. Майбутнє суспільство називають *інформаційним*. Це свідчить про те, що розвиток суспільства характеризується збільшенням ролі інформації та знань у його житті, зростанням частки інфокомуникацій, створенням глобального інформаційного простору, який забезпечує ефективну взаємодію людей, їхній доступ до світових інформаційних ресурсів і задоволення їхніх соціальних і особистісних потреб у продуктах і послугах цих ресурсів. Інформаційне суспільство стало можливим унаслідок розвитку комп’ютерних технологій. Ці технології базуються на інформаційній технології, автоматизації всіх галузей економіки і управління, системі зв’язку. Все це забезпечує кожній людині будь-які знання та зумовлює радикальні зміни в усій системі суспільних відносин (політичних, правових, духовних). Завдяки всьому цьому забезпечується найбільший прогрес і свобода людини, можливість її реалізації.

Зараз уже не викликає сумніву теза про серйозне відставання системи вищої освіти від реальних потреб часу: в умовах бурхливого науково-технічного прогресу, стрімкого зростання обсягів інформації, ускладнення середовища проживання. Випускник вищого навчального закладу нерідко виявляється неготовим до адекватної самоактуалізації в нових реаліях. Факти свідчать про те, що студент, який успішно навчався у вищому навчальному закладі, після його закінчення усвідомлює, що володіє знаннями, які швидко втрачають актуальність. Особливо це стосується галузі інформаційної діяльності та інформаційних технологій.

У зв’язку з цим одне з найважливіших завдань системи вищої освіти – своєчасно підготувати молодих людей до нових, динамічних умов життя та професійної діяльності, навчити їх самостійно діяти в новому високоавтоматизованому інформаційному середовищі, ефективно використовувати його колосальні можливості та вміти захищатися від його негативного впливу.

Сучасна вища освіта повинна забезпечувати формування випускників з високим рівнем професіоналізму та компетентності, здатних адаптуватися до умов професійної діяльності, що змінюються. Таким чином, перед професійно-освітньою установою постає завдання підготовки

конкурентоздатного фахівця. Конкурентоспроможність слід розглядати в двох аспектах: перший – це наявність у фахівця високого рівня професіоналізму та компетентності, такий, що включає певний рівень знань, умінь, навиків, які дозволяють відбутися на професійному терені висококласним фахівцям, інтелектуально та творчо розвиненим. І другий, важливий, на наш погляд, – особова готовність працювати в умовах ринку, в умовах конкуренції. Це формування самодостатньої особи, з адекватною самооцінкою, здатною самостійно ухвалювати рішення, брати на себе ініціативу, відповіальність, здібною до самопрезентації, здатність ефективно взаємодіяти з тими, що оточують. Таким чином, метою професійної освіти є створення умов для індивідуального розвитку особи студента та формування його як конкурентоздатного фахівця, здібного до самоактуалізації. Комуникативна компетентність є також важливою якістю ділової людини. Від цього залежить не тільки особиста кар'єра, але і багато в чому успіх справи.

Інновації у змісті освіти, її парадигмах закономірно потребують відповідного оновлення технологій, що, як правило, розглядаються в теорії як навчальні, виховні й управлінські [4].

У вищій школі функціонують такі інноваційні навчальні технології: інформаційні, розвивальні, проектні, інтерактивні, індивідуалізовані, модульні, ігрові, інтегровані, дистанційні. Серед інформаційних усе більшого значення набувають комп’ютерні технології, що підтримуються тенденцією посилення матеріальної бази освіти. До сучасних інформаційних технологій, які використовуються в навчальному процесі, відносять електронні та гіbridні бібліотеки, електронні посібники, довідково-пошукові системи Інтернет. Також своє місце займає інформаційно-документна база освіти.

Інформаційно-документна освіта в Україні має свою специфіку. На її розвиток суттєво впливають міжнародні тенденції в освітній сфері (одна з них – Інтернет).

До особливостей сучасного розвитку інформаційно-документної освіти в Україні можна віднести таке:

- об’єктивна обумовленість потреби інформаційного суспільства в спеціалістах, які володіють знаннями і навичками роботи з документами й інформацією, які зафіксовані на будь-якому матеріальному носії, особливо – за допомогою комп’ютерного інструментарію;
- інтеграційні тенденції в інформаційній діяльності, що проявляються в її комплексуванні з іншими галузями: гуманітарними (бібліотечними, філологічними, культурологічними тощо), економічними, технічними;
- направленість підготовки спеціалістів даної сфери на широкий спектр практичного результату, тобто додатки їхньої професійної підготовки в будь-якому секторі інформаційної структури управління, економіки, соціальної галузі. Або іншими словами – на орієнтацію випускника щодо інформаційного забезпечення (обслуговування, підтримку) будь-якої галузі практичної діяльності [5].

Інноваційні технології в навчальному процесі у вищій школі охоплюють його зміст, сутнісні характеристики, весь комплекс дидактичних прийомів, які застосовуються в педагогіці в цілому, зокрема у вишівській. До них належать: постійне наукове забезпечення навчання з відповідними інформаційними технологіями; впровадження в лекційні курси методології та методики науково-дослідного пошуку; застосування науково-дослідних занять; перетворення студентських відповідей, рефератів на семінарах у різновид захисту відповідних концептуальних положень нормативних і спеціальних курсів; системне поєднання аудиторних і позааудиторних занять у єдиний навчально-виховний комплекс; спрямування роботи студентських наукових гуртків та інших форм науково-дослідницької роботи на пошук і творче засвоєння інноваційних ідей вітчизняної та світової науки і практики; використання підсумкових щорічних науково-практичних факультетських, вишівських, міжвишівських, міжнародних конференцій, Днів науки та інших заходів для системного аналізу та оцінювання проведеної роботи за певний період з огляду на її інноваційний характер.

Упровадження нових інформаційних технологій у всі сфери виробництва, обслуговування, культури й оновлення їхнього технічного забезпечення потребує формування відповідних професійних знань, умінь і навиків [6].

Отже, інноваційні процеси у вищій освіті сприяють не лише істотному підвищенню теоретичної та практичної підготовки студентів, а й, насамперед, методологічній переорієнтації закладів освіти на особистість, стають основою нової філософії освіти, що відповідає таким основним вимогам: урахуванню особливостей навчального процесу, його змісту і структури, циклів життєдіяльності студентів, їхніх здібностей, інтересів і нахилів; спрямуванню на моделювання освітньо-виховного середовища, його організаційних, методичних і змістових компонентів, враховуючи типові й індивідуальні відмінності між студентами, форми їхнього прояву в сфері комунікативних відносин і в пізнавальній діяльності, нагромаджений досвід взаємодії з навколошнім світом; варіативності та особистісно-орієнтованій спрямованості навчально-виховного процесу, внаслідок чого знання, вміння й навички студентів перетворюються на засіб розвитку їхніх пізнавальних і особистісних якостей, забезпечують їхню здатність бути суб'єктом власного розвитку, рефлексивного ставлення до себе; забезпеченням цілісного психолого-дидактичного проектування навчального процесу в умовах рівневої та профільної диференціації навчання.

Використана література

1. Колодюк А.В. Інформаційне суспільство: сучасній стан та перспективи розвитку в Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук / А.В. Колодюк. – К., 2004.

2. Шульга Т.М. Комунікаційні системи епохи формування глобального суспільства : автореф. дис. ... канд. політ. наук / Т.М. Шульга. – К., 2001.
3. Оцінювання і відбір педагогічних інновацій: теоретико-прикладний аспект : наук.-метод. посіб. /за ред. Л. Даниленко. – К. : Логос, 2002. – 285 с.
4. Филипова Л.Я. Развитие украинского высшего образования информационно-документного профиля в контексте проектов ЮНЕСКО / Л.Я Филипова // Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології ХХІ ст. : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 11-13 вересня 2008 р.
5. Матвеева М.А. Компьютерные технологии в профессиональной подготовке учащихся / М.А. Матвеева // Компьютерные учебные программы. – № 11. – 2000. – С. 52-61.
6. Андрушенко В.П. Освіта в пошуку нових стратегій мислення / В.П. Андрушенко // Вища освіта України. – 2003. – № 2. – С.5-7.

УДК [01+02]:316.77“20”

**ДИСЕРТАЦІЙНІ ДОСЛІДЖЕННЯ
З БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА ТА БІБЛІОГРАФОЗНАВСТВА В УКРАЇНІ (2008-2011)**

Л.А. Литвинова

Розглянуто основні напрями дисертаційних досліджень із бібліотекознавства та бібліографознавства, які були захищені за спеціальністю 27.00.03 – Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство.

Ключові слова: дисертація, бібліотекознавство, бібліографознавство, соціальні комунікації.

**DISSERTATION RESEARCHES IN LIBRARY AND BOOK SCIENCES IN UKRAINE
(2008-2011)**

L.A. Lytvynova

The article analyzes the main directions of dissertation researches in library science and bibliography that were defended for specialty 27.00.03 – Book Science, Library Science, Bibliography.

Keywords: dissertation, Library Science, Bibliography, Social Communication.

На початку ХХІ ст. зростає значущість наук документально-комунікаційного циклу, фундамент якого становлять дисципліни, що досліджують інформаційну діяльність, в основі якої лежать різні документні форми. У першу чергу до них відносяться книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство, які об'єднані в одну наукову спеціальність, що дозволяє комплексно розглядати проблеми розвитку даних наукових дисциплін і формування їхніх теоретико-методологічних аспектів, та віднесені у галузь наук “соціальні комунікації” [1] (до 2007 р. наукова спеціальність “Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство” була локалізована в науковому напрямі “Історичні науки” з можливістю захисту дисертацій з історичних, філологічних та педагогічних наук [2]).

Сучасна наука розвивається в рамках різноманітних моделей – структурної, демографічної, соціологічної, гносеологічної тощо – засобами НДГКРів, НДРів, дисертацій. В умовах інформаційного суспільства актуалізується цінність кожного з наявних засобів, як показників розвитку науки в державі, рейтингу установ наук (ВНЗ і НДІ).

Мета даної статті – розглянути основні напрями дисертаційних досліджень із бібліотекознавства та бібліографознавства, які були захищені за спеціальністю 27.00.03 – Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство.

У спеціальній літературі дається таке визначення дисертації: “Дисертація на здобуття наукового ступеня є кваліфікованою науковою працею, виконаною особисто здобувачем у вигляді спеціально підготовленого рукопису або опублікованої монографії [3]”. Проте, характерною особливістю сучасного періоду є та умова, що ефективний розвиток економіки України потребує активізації інноваційних процесів, що дозволяють вести безперервне оновлення й інтенсивний розвиток виробництва на базі освоєння та реалізації новітніх досягнень науки і техніки. Звісно, необхідно вести мову про зміну парадигми дисертаційної роботи: вона повинна стати конкурентоздатною науковою продукцією. Таким чином, сьогодні в дисертаціях важливо розкривати рішення проблем, поставлених ринковою економікою, новими соціально-економічними умовами.

За 2008 – 2011 рр. за спеціальністю 27.00.03 – Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство захищено (станом на 01.10.2011 р.) 39 кандидатських та докторських дисертацій: 2008 р. – 9, 2009 р. – 9, 2010 р. – 13, 2011 р. – 8. Основна частина робіт висвітлює проблеми бібліотекознавства та бібліотечної справи – 24 (61,5 %); майже в 2,7 рази менше дисертацій із книгознавства та книжкової справи – 9 (23 %), найменша кількість досліджень із бібліографічної діяльності та бібліографознавства – 6 (15,5 %).

Порівняно з даними кінця ХХ ст., можна відмітити, що провідні на той момент наукові школи (Київ, Харків) зберегли свої позиції. Це особливо підкреслює цінність традицій, професійних колективів, а також складність швидкого розвитку наукових напрямів на малопідготовленому ґрунті.

За досліджуваний період захищено 24 дисертаційних робіт із бібліотекознавства: 7 – 2008 р., 5 – 2009 р., 11 – 2010 р. та 3 – 2011 р. (тобто, в середньому 6 дисертацій за рік), а з бібліографознавства 2 – 2010 р. та 4 – 2011 р.

За 2008 – 2011 рр. лави спеціалістів-бібліотекознавців бібліотечно-інформаційної галузі поповнили 22 кандидати наук (14 – із соціальних комунікацій, 8 – з історичних наук) та 4 доктори наук (3 – із соціальних комунікацій, 1 – з історичних наук).

Розгортання нового етапу суспільного розвитку, який дістав назву інформаційного суспільства, набуло глобального характеру і ґрунтуються на інформатизації всіх сфер

суспільного життя, модернізації виробничої бази, використанні документно-інформаційних ресурсів у системі суспільного виробництва. Інформаційне суспільство створює метасистемні умови перетворень у всіх сферах суспільного життя, в тому числі і в бібліотечній, в якій нині виникають нові форми організації діяльності, відбуваються процеси диверсифікації, зміни в технологічній, кадровій, управлінській складових функціонування, тобто, тенденції, які вже отримали назгу трансформаційних змін. Водночас бібліотека як складова сучасної системи соціальних комунікацій не завжди відповідає вимогам інформаційного суспільства. Проблема соціальної значущості й відповідності бібліотек реаліям інформаційного суспільства з його глобальними преференціями є однією з основних у сучасному бібліотекознавстві. Тому, майже в половині дисертаційних робіт, захищених у Харківській державній академії культури, розглядається трансформація бібліотечної діяльності та роль бібліотек у формуванні нової комунікативної реальності. Це дослідження, в яких розроблено теоретико-методологічні засади управління інноваційним розвитком бібліотек України за умов їхнього функціонування на документно-інформаційному й інформаційно-когнітивному рівнях соціальних комунікацій [4], теоретично обґрунтовано процеси коеволюційного¹ розвитку бібліотеки і системи наукової комунікації в умовах посилення пріоритетів науки як сфери інтелектуалізації суспільних відносин [5], обґрунтовано теоретико-організаційні засади виховної діяльності бібліотек ВНЗ за умов розширення їхніх соціально-комунікаційних функцій і утворення єдиного інформаційно-комунікаційного простору освіти [6], розроблено теоретичні та методологічні засади управління професійно-діяльнісним середовищем бібліотек, оновлено зміст наукової організації праці й охорони безпеки життєдіяльності працівників бібліотек за умов інформатизації [7], сформовано теоретико-методологічні засади адаптації комунікаційних технологій до бібліотечної діяльності в умовах інформаційного суспільства [8] і т. ін. Перспективи та напрями стратегічного розвитку бібліотек, обґрунтовані в дисертаціях даного спрямування, сприятимуть прискоренню процесу самоідентифікації бібліотечно-інформаційних фахівців, інтеграції бібліотек України до інформаційного ринку та світового інформаційного простору. Крім того, наукові положення та висновки, методологічні принципи даних досліджень можуть стати підґрунтям для подальших наукових розробок у галузі соціальних комунікацій, бібліотекознавства та соціальної інформатики.

Інформаційне забезпечення науково-дослідного, виробничого, навчально-виховного процесів розвитку суспільства було і залишається пріоритетними завданнями у діяльності бібліотек усіх типів і видів. Зміни в соціально-економічному, політичному та державному

---

¹ У даному контексті коеволюційні процеси – взаємопов’язані та взаємозалежні процеси розвитку бібліотек, науки і наукових комунікацій.

устрої держави неодмінно відбуваються у формі і змісті інформаційного обслуговування різних категорій користувачів бібліотеки. Таким чином, бібліотечний інститут постійно знаходиться в пошуку нових механізмів та способів реалізації своїх родових функцій. Тому, саме технології інформаційного обслуговування, на відміну від внутрішніх виробничих процесів бібліотеки, найбільше піддається інноваційним тенденціям і впливам, які виникають як у суспільстві загалом, так і генерують у бібліотечному середовищі. Дослідження інноваційних складових у технологіях інформаційного обслуговування, що були проведені О. Ісаєнком у провідних бібліотеках країни, є цікавими для розвитку сучасної бібліотечної установи і, що важливо, вказують на низку проблем і прогалин, які мають місце в організаційно-управлінському, науково-методичному, матеріально-технічному, технологічному та кадровому забезпеченні процесів інформаційного обслуговування користувачів бібліотек. Розроблена дисертантом комплексна трьохкомпонентна модель інформаційного обслуговування сучасної бібліотеки за своїм змістом є формою організаційно-методичного та управлінсько-виконавського забезпечення діяльності бібліотечної установи, а також комплексним і органічним поєднанням численних напрямів, форм та видів інформаційного обслуговування сучасного користувача і може стати у пригоді на всіх етапах процесу організації та вдосконалення системи обслуговування бібліотеки будь-якого типу і виду [9].

Оскільки, основною метою бібліотечної діяльності стає формування бібліотечно-інформаційного простору на засадах сучасних технологій та телекомунікацій, що передбачає колективне створення та використання спільних ресурсів, тому в сучасних умовах виникає потреба в зміцненні інформаційної взаємодії між бібліотеками на основі перспективних інформаційних технологій та стандартів. У зв'язку з цим, дисертаційна робота Т. Костирко присвячена вивчення структури, змісту та компонентів інформаційно-ресурсної бази освіти за рівнями ресурсів: міжнародними, національними, спеціалізованими, регіональними; визначенню нормативно-правових зasad інформаційно-бібліотечних корпоративних систем; визначеню тенденцій взаємодії бібліотек вищих навчальних закладів України, що дозволяє встановити шляхи вдосконалення інформаційного забезпечення освітнього процесу в умовах інформаційного суспільства. Комплексний аналіз бібліотечно-інформаційних ресурсів бібліотек вищих навчальних закладів регіонального рівня надає можливість узагальнення методичних знань про корпоративну діяльність бібліотек вищих навчальних закладів, визначеню її організаційно-структурних та функціонально-змістовних зasad, управлінсько-методичного супроводження ресурсної бази інформаційного забезпечення освіти. При розгляді тенденцій формування єдиного науково-освітнього простору України, дослідниця зазначає, що бібліотеки вищих навчальних закладів виступають як важливий інструмент освітнього процесу. Інформаційно-освітнє середовище

бібліотек розглядається як частина системи безперервної освіти, як поєднання всіх ресурсів, незалежно від відомчого підпорядкування, умов і засобів розповсюдження інформації, а доступ користувачів до інформації навчально-методичного та організаційного характеру забезпечується шляхом створення єдиного інформаційно-комунікаційного простору [10].

Обґрунтуванню напрямів підвищення ефективності комерціалізації бібліотечно-інформаційної діяльності бібліотек України, які охоплюють механізми нормативно-правового регулювання, внутрішньобібліотечного управління, а також виробництва інформаційно-аналітичних продуктів і послуг, присвячена робота М. Соловйової. Запропоновані автором шляхи підвищення ефективності комерціалізації бібліотечно-інформаційної діяльності дозволяють керівникам конкретизувати завдання бібліотек стосовно можливостей, форм і методів комерційної діяльності, спрямованих на інноваційний розвиток та створення комфорктного інформаційного середовища бібліотек [11].

Проблема ефективного освоєння, використання інформаційних ресурсів у період переходу суспільства до інформаційного етапу його розвитку набуває особливого значення, потребує глибокого наукового осмислення. У цьому контексті в роботі В. Медведевої проаналізовано досвід Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі – НБУВ) в процесі перетворення її в сучасний науково-інформаційний комплекс загальнонаціонального значення на базі впровадження новітніх інформаційних технологій, що підвищили ефективність традиційних форм бібліотечної роботи і дали імпульс розвитку новим можливостям, заснованим на комп’ютеризації, передових форм організації праці. Особлива увага приділена узагальненню практики діяльності спеціального підрозділу НБУВ, орієнтованого на виробництво власних інформаційних та аналітичних продуктів бібліотеки відповідно до запитів корпоративних користувачів – Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади [12].

Активізація процесу забезпечення потреб державних органів, громадян і юридичних осіб в отриманні правової інформації на базі використання бібліотечними установами електронних інформаційних технологій, систем і мереж, що дозволяють здійснювати створення, формування, накопичення, обробку, організацію (систематизацію) і видачу користувачу правової інформації, викликана тим, що її застосування сьогодні охоплює весь спектр суспільних відносин. Актуальність вказаних питань набуває особливого значення у зв’язку з повсюдним поширенням глобальних комунікацій у суспільстві та здійснює значний вплив на розвиток культури, економіки та політики, забезпечення цивільних прав і міжнародний інформаційний обмін. На вирішення цього завдання і спрямовані дисертаційні роботи Н. Іванової та І. Коваленко. Видаються цікавими запропоновані Н. Івановою засоби структуризації даного виду інформації при формуванні відповідних бібліотечних баз даних

за характерними ознаками інформаційних ресурсів, що дає нові уявлення про можливості бібліотечних установ як сучасних інформаційних центрів, а також здійснені узагальнення про засоби забезпечення користувачів електронною правовою інформацією на основі проведеної типізації основних груп користувачів за характером діяльності та ін. Привертають увагу також результати здійсненого Н. Івановою соціологічного дослідження, що демонструють не лише зміни професійних, освітніх, вікових характеристик користувачів, але й дають уявлення про нові інформаційні запити в правовій сфері [13]. На думку І. Коваленко, найефективнішим комунікаційним засобом стимулювання потреби в підвищенні правової культури є створення корпоративного онлайнового ресурсу електронної правової бібліотеки, організованої на базі спеціалізованого Інтернет-порталу “Бібліотечне законодавство України”. Тому, дисерантка у своєму дослідженні підкреслює, що ядром змістового контенту мультимедійного середовища цього порталу має стати дистанційний навчальний модуль “Бібліотечне право”, як ефективний інструмент системної інтеграції загальноправових та професійно-правових знань бібліотекарів. Опанування цього модуля бібліотечними працівниками сприятиме прирощуванню міждисциплінарного знання, що виникає на стику наук, набуттю вмінь та навичок щодо правової регламентації всіх основних напрямів діяльності сучасної бібліотеки і загалом – підвищенню ефективності формування всіх компонентів правової культури бібліотечного фахівця. За результатами проведеного дисертантом соціологічного дослідження розроблено класифікацію комунікаційних засобів формування правової культури бібліотечного фахівця. Доведено, що когнітивним ядром їх правової культури є інформаційне право, яке регулює суспільні відносини, пов’язані з функціонуванням інформації в суспільстві [14].

Перехід України до високотехнологічного інформаційного суспільства зумовлює необхідність глибокого оновлення системи освіти, яка є основою розвитку країни, запорукою її майбутнього. Потреба українського суспільства та бібліотечної галузі України в компетентних, високоосвічених кадрах, здатних ефективно діяти в умовах інформатизації суспільства, забезпечуючи повне й оперативне задоволення потреб користувачів у різноманітних видах і типах документально-фіксованої інформації, і сучасним станом підготовки бібліотечно-інформаційних кадрів, зорієнтованої в основному на роботу з традиційними друкованими виданнями дало підстави Л. Демчині розробити теоретичні засади формування системи документологічної складової підготовки бібліотечно-інформаційних кадрів у сучасній Україні в умовах інформатизації та ступеневої освіти; на основі ретельного аналізу публікацій виявити, що провідну роль у становленні та розвитку наукових дисциплін документально-комунікаційного циклу відіграють учені, які є одночасно викладачами відповідних навчальних дисциплін; обґрунтувати висновок щодо провідної

ролі вищівської науки в розвитку наукових і навчальних дисциплін документально-комунікаційного циклу, визначити їхні номенклатуру, об'єкт, предмет, міжпредметні зв'язки [15].

Важливого значення для української бібліотечної освіти, яка, відповідно до міжнародних освітніх вимог, трансформувалася в інформаційно-бібліотечну освітню систему, набувають питання ефективного використання інформаційних і телекомунікаційних технологій. Нині спостерігається недостатнє використання інноваційних інформаційних технологій, зокрема технологій дистанційного навчання, у сфері підготовки бібліотечних фахівців сучасного рівня. І саме у зв'язку з передовими тенденціями розвитку освіти, де центральне місце посідає використання інформаційно-комунікаційних технологій дистанційного навчання, слід вивчати, аналізувати та зважати на позитивний досвід, накопичений у вищих бібліотечно-інформаційних школах зарубіжних країн, зокрема в США, яка є провідною країною у сфері інформаційних технологій. Проблему з наукового обґрунтування теоретико-методичних та організаційних зasad використання інформаційних технологій дистанційного навчання в зарубіжній освітній сфері, на прикладі університетів США, з метою створення відповідної науково-організаційної платформи для ефективного впровадження інноваційних технологій навчання у вищих бібліотечно-інформаційних навчальних закладах України досліджувала О. Олійник. На основі аналізу інформаційно-комунікаційних технологій дистанційного навчання бібліотечних фахівців в університетах США (понад 33) з'ясовано, що головними тенденціями практичної галузі, котрі впливають на форми та засоби навчання, є міжнародна та внутрішньо-американська корпоративна діяльність бібліотек на базі телекомунікаційних мереж Інтернету; поширення інформаційно-бібліотечних послуг через мережу Інтернет; організація онлайнових бібліотечних послуг і продуктів; становлення та розвиток професійних кадрів – бібліотечно-інформаційних фахівців, зміст і функції діяльності яких базуються на інформаційно-комунікаційних технологіях. Успішним прикладом є загальновизнана онлайнова програма на ступінь Master's (M.S.) із бібліотечних та інформаційних наук (LEEP3), яку пропонує Graduate School of Library and Information Science (GSLIS) в Іллінойському університеті в м. Урбана-Шампейн. Вона є дистанційною альтернативою “традиційним” програмам, які мають можливість вивчати студенти в університеті. Дослідницею запропоновано й обґрунтовано рекомендації щодо впровадження у вітчизняну бібліотечно-інформаційну освіту дистанційного навчання, з урахуванням специфіки української вищої галузевої освіти й з конкретними пропозиціями для комплексу системного забезпечення: організаційного, технологічного, технічного, кадрового [16].

Сучасний період розвитку інформаційної сфери суспільства характеризується стрімким зростанням обсягів електронних документальних ресурсів. Значна їхня частина

існує лише в глобальних комп'ютерних мережах. Питання зберігання цієї інформації для наступних поколінь належним чином не вирішено. Бібліотеки за нових умов мають розширити свої функції і доповнити їх завданнями архівування та використання мережевих науково-інформаційних і суспільно значущих ресурсів. Вітчизняні бібліотеки мають знайти свій підхід до вирішення завдання формування фонду плинних мережевих джерел інформації, що має враховувати як світовий досвід збереження інформаційних ресурсів глобальних комп'ютерних мереж, так і особливості організації бібліотечної системи в Україні. Тому, в роботі В. Копаневої проаналізовано основні тенденції розвитку онлайнових науково-інформаційних ресурсів в Україні та світі; розроблено концептуальні засади формування національного фонду мережевих джерел інформації; визначено правові засади архівування науково-інформаційних ресурсів; обґрунтовано підхід до опрацювання великих обсягів інформації в електронному фонді [17].

Невід'ємну частину вивчення історичного процесу розвитку як вітчизняної, так і зарубіжної бібліотечної справи становить поглиблене дослідження основних принципів її функціонування на різних історичних етапах. Тут слід звернути увагу на роботу Н. Захарової, зумовлену необхідністю наукового осмислення культурно-просвітницької діяльності НБУВ на різних етапах соціально-політичного та економічного розвитку України, в нових умовах розвитку українського суспільства, перетворення Бібліотеки в науково-інформаційний та національно-культурний центр. Грунтовне вивчення комплексного документального масиву, зібраного в різних архівах за 90 років, дало змогу дослідниці відтворити цілісну картину становлення, розвитку та перспектив культурно-просвітницької діяльності НБУВ, яка еволюційно трансформувалася від найпростіших форм масової роботи до перетворення Бібліотеки на культурно-просвітницький центр [18]. Визначення ролі НБУВ в складному процесі розвитку національної бібліографії в Україні, у вирішенні питань формування національної ретроспективної бібліографії, виявлення спадкоємності науково-бібліографічної роботи в різні історичні періоди розвитку бібліографії та формування новітніх тенденцій, окреслення специфіки їхньої реалізації у практиці бібліографічної роботи є важливим науковим результатом дослідження Д. Устиновського [19].

Розбудова громадянського суспільства в сучасній Україні актуалізує роль громадськості та професійних об'єднань у впровадженні демократичних принципів у діяльність установ пам'яті: архівів, бібліотек, музеїв. Відтак надзвичайно важливим є вивчення світового досвіду в цій сфері. Приміром, у дисертаційному дослідженні В. Пашкової презентовано результати вивчення діяльності професійних об'єднань Північної Америки, Європи, Азії, Африки, Австралії, трансформації їхньої суспільної ролі на тлі зміни соціальних функцій бібліотеки й завдань бібліотекаря в різні історичні періоди та

за різних соціально-економічних обставин. Широкі географічні та хронологічні межі дослідження (понад 130 років) дозволили здобувачеві визначити загальні тенденції розвитку бібліотечних об'єднань, виокремити й проаналізувати їхні функції. У роботі достатньою мірою висвітлено вплив національних бібліотечних асоціацій на вдосконалення практики та стимулювання наукових досліджень, обґрунтовано особливу роль асоціацій у розробці та забезпеченні дієвості професійних моральних кодексів. Важливо відзначити, що науковець ретельно проаналізувала видавничу діяльність національних бібліотечних асоціацій, дослідивши різні типи і види професійних видань, які виходять під грифом бібліотечних об'єднань, фахово розкрила їхні завдання та роль у професійному зростанні. Аналіз документального потоку та масиву видань бібліотечних асоціацій дозволив визначити їхню роль у системі інформаційного забезпечення бібліотечної справи [20].

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. людство вступило в нову стадію свого розвитку – інформаційне суспільство, що призводить до суттєвих трансформацій каналів і засобів передавання інформації в часі та просторі, динамічних змін у діяльності соціокомунікативних структур суспільства, зокрема в бібліографічній діяльності бібліотек. Це зумовлює нові вимоги до організації бібліографічної діяльності в Україні, пошуку місця й ролі бібліографічної інформації в комп’ютеризованому інформаційному середовищі. У цьому контексті дисертаційне дослідження Л. Трачук, в якому обґрунтуються теоретичні засади формування системи електронної бібліографії в ситуації невизначеності низки організаційних та методичних питань, набуває особливої актуальності, наукового та практичного значення [21]. Бібліографія бібліографії, тобто метабібліографія, є невід’ємною частиною інформаційного забезпечення розвитку науки і культури в кожній державі. Тому вивчення процесів становлення та розвитку мета бібліографії в Україні на основі виявлення історичних умов походження та подальшого розвитку цього виду бібліографії має важливе значення та зумовило актуальність дисертаційного дослідження О. Промської [22]. Досить важливою для розвитку вітчизняної галузевої бібліографії є дисертаційна робота М. Шатрової, в якій, детально проаналізувавши видання з питань образотворчого мистецтва, що вийшли в Україні в 1996-2006 рр., дослідниця виявила не лише тематичний і типологічний склад видавничої продукції, але й композиційні та методичні особливості окремих видів видань. Зокрема, особливу цінність становить характеристика бібліографічних та довідкових видань, що становлять інструментарій бібліографічного обслуговування споживачів образотворчої інформації. Вперше охарактеризовано також довідково-бібліографічний апарат бібліотек у галузі образотворчого мистецтва [23].

Розглянуті дисертаційні роботи відображають ступінь розвитку бібліотечної науки і підготовки наукових кадрів, при якій галузь могла б перейти на якісно інший рівень

взаємодії з суспільством. Основні наукові ідеї, висновки і практичні рекомендації даних дисертацій можуть використовуватися при розробці стратегій розвитку бібліотечного соціального інституту та формуванні змісту інноваційної політики бібліотек на різних рівнях її системного функціонування.

Використана література

1. Про доповнення переліку галузей науки, з яких може бути присуджений науковий ступінь : Постанова Кабінету Міністрів України від 13 груд. 2006 р. №1718 // Уряд. кур'єр. – 2007. – 10 січ.
2. Про затвердження Переліку галузей науки, з яких може бути присуджений науковий ступінь : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 листоп. 1997 р. № 1328 // Офіц. вісн. України. – 1997. – № 49. – С. 36; Про затвердження Переліку спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань : (Із наказу ВАК України від 23.06.2005 р. № 377) // Бюл. ВАК України. – 2005. – № 9. – С. 2-18.
3. Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника : Постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2007 р. № 423.
4. Давидова І.О. Інноваційна політика бібліотек України: зміст та стратегії розвитку в інформаційному суспільстві : автореф. дис. ... д-ра наук з соц. комунікацій : спец. 27.00.03 “Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство” / І.О. Давидова ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2008. – 51 с.
5. Шемаєва Г.В. Бібліотека в системі наукової комунікації: коеволюційні процеси розвитку : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03 “Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство” / Г.В. Шемаєва ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2009. – 41 с.
6. Грабар Н.Г. Виховна діяльність бібліотек вищих навчальних закладів у сучасних соціально-комунікаційних умовах : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03 “Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство” / Н.Г. Грабар ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2008. – 20 с.
7. Жукова В.П. Професійно-діяльнісне середовище бібліотеки: чинники формування, структура й управління : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03 “Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство” / В.П. Жукова ; Харків. держ. акад. культури. – Х., 2009. – 20 с.
8. Дурєєва Т.А. Адаптація комунікаційних технологій до бібліотечної діяльності в умовах інформаційного суспільства : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : спец.

27.00.03 “Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство” / Т.А. Дурєєва ; Харків. держ. акад. культури. – Х., 2010. – 20 с.

9. Ісаєнко О. О. Розвиток інноваційних бібліотечних технологій інформаційного обслуговування в Україні (1980-2007 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 27.00.03 “Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство” / О.О. Ісаєнко ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2009. – 20с.

10. Костицко Т.М. Система бібліотечно-інформаційних ресурсів вищих навчальних закладів: концептуалізація регіональних механізмів функціонування : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03 “Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство” / Т.М. Костицко ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2008. – 20 с.

11. Соловйова М.В. Комерціалізація бібліотечно-інформаційної діяльності в умовах ринкової економіки України : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03 “Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство” / М.В. Соловйова ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2009. – 20 с.

12. Медведєва В.М. Еволюція дистантних форм бібліотечної роботи як спосіб розширення доступу користувачів до бібліотечних фондів (1990-2009) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 27.00.03 “Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство” / В.М. Медведєва ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2010. – 18 с.

13. Іванова Н.Г. Електронне інформування в правовій сфері як бібліотечний аспект розвитку інформатизації в Україні (1998-2008 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 27.00.03 “Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство” / Н.Г. Іванова ; Нац. б-ка України ім. В.І.Вернадського. – К., 2010. – 16 с.

14. Коваленко І.П. Комуникаційні засоби формування правової культури бібліотечних фахівців : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03 “Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство” / І.П. Коваленко ; Харків. держ. акад. культури. – Х., 2010. – 21 с.

15. Демчина Л.І. Вища бібліотечно-інформаційна освіта в сучасній Україні: формування документологічної складової : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03 “Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство” / Л.І. Демчина ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2008. – 20 с.

16. Олійник О.В. Інформаційні технології дистанційного навчання у вищій бібліотечній освіті США : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03 “Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство” / О.В. Олійник ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2008. –20 с.

17. Копанєва В.О. Формування фонду мережевих ресурсів у науковій бібліотеці (90-і роки ХХ ст. – поч. ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 27.00.03 “Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство” / В.О. Копанєва ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2008. – 20 с.
18. Захарова Н.Б. Культурно-просвітницька діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918-2008) : автореф. дис. на ... канд. іст. наук : спец. 27.00.03 “Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство” / Н.Б. Захарова ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. –К., 2010. – 19 с.
19. Устиновський Д.В. Науково-бібліографічна діяльність Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (1918 - 2010): етапи, напрями, зміст : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 27.00.03 “Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Д.В. Устиновський ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2011. – 20 с.
20. Пашкова В.С. Еволюція національних бібліотечних асоціацій (1876-2009) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : спец. 27.00.03 “Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство” / В.С. Пашкова ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2010. – 40 с.
21. Трачук Л.Ф. Комп’ютеризація бібліографічної діяльності бібліотек в Україні (1991-2009 рр.): основні напрями розвитку бібліографування та бібліографічного обслуговування : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 27.00.03 “Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство” / Л.Ф. Трачук ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2010. – 20 с.
22. Промська О.Л. Розвиток метабібліографії в Україні (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 27.00.03 “Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство” / О.Л. Промська ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2011. – 18 с.
23. Шатрова М.Б. Документні ресурси української бібліографії образотворчого мистецтва (1996-2005): склад, зміст, особливості розвитку : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 27.00.03 “Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство” / М.Б. Шатрова ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2010. – 18 с.

ТЕНДЕНЦІЇ У ФІНАНСУВАННІ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ (кінець ХХ – початок ХXI ст.)

N.G. Asharenkova

У статті проаналізовано динаміку змін у фінансовому забезпеченні публічних бібліотек України, узагальнено тенденції, що склалися в надходженнях бюджетних і позабюджетних коштів, їхні співвідношення та особливості.

Ключові слова: публічна бібліотека, фінансування, бюджетні кошти, позабюджетні кошти, платні послуги.

TENDENCIES IN FINANCING OF PUBLIC LIBRARIES OF UKRAINE (end of XX – beginning of XXI century)

N.H. Asharenkova

The author of the article tries to analyze the dynamics of changes on financial support of public libraries of Ukraine, to generalize the tendencies that formed the essence of budgetary and extra-budgetary funds, correlation and particularities.

Keywords: public library, financing, budgetary funds, extra-budgetary funds, paid services.

Фінансування бібліотек є актуальним питанням для будь-якого періоду їхньої історії. Його основним джерелом є бюджетні асигнування, отримані від органів державної та місцевої влади.

Пряме бюджетне фінансування передбачає виділення бібліотекам асигнувань, обумовлених законодавчими актами (чинними зобов'язаннями), і тими, що надаються з конкретного моменту (прийнятими зобов'язаннями), а також інші надходження від їхніх засновників, отримані у вигляді цільового (програмного) фінансування з бюджетів різних рівнів. Крім цього, фінансові ресурси можуть надходити у вигляді позабюджетних коштів, отриманих із внутрішніх і зовнішніх джерел.

Мета статті – проаналізувати зміни, що відбулися у фінансовому забезпеченні публічних бібліотек у визначений історичний період, узагальнити тенденції, що склалися в надходженні бюджетних і позабюджетних коштів.

Динаміку змін у фінансуванні обласних, міських і сільських публічних бібліотек України за 1996-2001 рр. можна простежувати звернувшись, до статистичних даних, наданих Національною парламентською бібліотекою України [1].

Згідно з ними, сукупний обсяг коштів, виділених 1997 р., збільшився на 3459,7 тис. грн і становив 69323,6 тис. грн. Відбулося зростання й бюджетних асигнувань на 2605,5 тис. грн порівняно з 1996 р., які становили 67176,5 тис. грн або 96,9%. Проте, значне покращення фінансового забезпечення публічних бібліотек було притаманне лише деяким областям: Донецькій (на 1228,7 тис. грн), Дніпропетровській (на 1118,0 тис. грн), Миколаївській (на 705,2 тис. грн) і м. Києву (на 737,6 тис. грн).

Якщо у фінансуванні обласних і міських публічних бібліотек переважала тенденція до збільшення, то для книгозбірень, розташованих у сільській місцевості, 1997 р. позначився його зменшенням на 212,5 тис. грн, або на 3,5 %.

1998 р. фінансові ресурси публічних бібліотек країни, порівняно з попереднім роком, зменшилися на 3405,6 тис. грн і становили 65918,0 тис. грн. Це проявилося і в бюджетних асигнуваннях, які скоротилися на 4112,5 тис. грн, або 6,2%, і нараховували 63064,0 тис. грн Особливо відчутним їхнє зменшення було для міських (на 7,6 %) і сільських (на 37,9%) публічних бібліотек. Наслідком таких змін стало скорочення видатків за всіма статтями річних бюджетів.

Лише з 1999 р. намітилася тенденція до збільшення фінансування мережі публічних бібліотек України. Приміром, обсяг бюджетних інвестицій зріс у цілому на 10069,9 тис. грн, у т. ч. на 2499,6 тис. грн для сільських книгозбірень. Цьому сприяло те, що при затвердженні місцевих бюджетів* на 1999 р., практично в усіх областях країни були виділені додаткові асигнування на потреби культури, в межах 30-40% від передбачених контрольними цифрами Міністерства фінансів України [2, 56].

Однак, якщо зважати на те, що мережа сільських бібліотек 1999 р. нараховувала 15429 од. і для якої з бюджетів органів місцевого самоврядування (територіальних громад) було виділено 6084,0 тис. грн, то середня вартість утримання одного бібліотечного закладу становила мізерні кошти – 0,394 тис. грн.

Така ситуація з фінансуванням сільських книгозбірень не могла не позначитися на якісних і кількісних характеристиках бібліотечного фонду (витрати на нього становить 40-

---

* До місцевих бюджетів належать: обласні бюджети, бюджети районів у містах, а також бюджети місцевого самоврядування (територіальних громад сіл, селищ, невеликих міст).

50% бюджету бібліотеки), кадровому складі, матеріально-технічній базі тощо. Інакше – питання, пов’язані зі створенням умов для їхньої повноцінної життєдіяльності та розвитку, технічної та технологічної модернізації фактично залишилися за рамками місцевих бюджетів. Це призвело до того, що частина повноважень, закріплених за органами місцевого самоврядування Законом України “Про місцеве самоврядування в Україні” (1997), виконувалася не повним обсягом, зокрема, забезпечення належного рівня функціонування сільських закладів культури.

Надалі тенденція до збільшення обсягу фінансування різних видів публічних бібліотек в Україні набула сталості. 2001 р. було виділено 120283,7 тис. грн, що на 32035,9 тис. грн більше, ніж 2000 р. При цьому 111520,4 тис. грн, або 97,2% становили бюджетні кошти. Найбільше зростання бюджетного фінансування 2001 р. відбулося у Дніпропетровській і Донецькій областях відповідно на 3529,0 тис. грн і 3121,0 тис. грн, а найменше – у Чернівецькій (на 473,9 тис. грн), Рівненській (на 511,0 тис. грн), Закарпатській (на 535,1 тис. грн) областях і м. Севастополі (на 511,4 тис. грн).

Якщо 2001 р. на кожну з 25 ОУНБ припадало в середньому 795,1 тис. грн фінансових надходжень, то на одну сільську книгозбірню – 1,1 тис. грн I хоча за 5 років обсяг виділених для них коштів зріс майже втричі, він так і залишився незначним. Сільські бібліотеки продовжували знаходитися на межі виживання. Вони не мали можливості повноцінно виконувати функції, покладені на них суспільством, територіальною громадою, впроваджувати сучасні інформаційні технології, забезпечити вільний доступ до інформації різного виду та змісту, що дозволило б людям у провінції відчути себе повноправними учасниками подій і процесів, які відбуваються в Україні.

Одна з причин фінансових труднощів полягала в тім, що формування доходної частини місцевих бюджетів не було врегульовано на законодавчому рівні.

У покращенні механізму формування доходної частини місцевих бюджетів важливу роль відіграло ухвалення Закону України “Бюджетний кодекс України” від 21. 06. 2001 р. за № 2542. Ним визначалися нові підходи до розмежування доходів місцевих бюджетів; упроваджувався нормативний метод розподілу бюджетних коштів; за бюджетами місцевого самоврядування закріплювалися на постійній основі податки і збори, які враховувалися при визначені обсягів міжбюджетних трансфертів, а також встановлювався перелік доходів, які не враховуються при визначені трансфертів тощо.

Однак цей документ не був досконалим, а окремі прорахунки, зокрема для мережі публічних бібліотек, мали негативні наслідки. Не зважаючи на те, що районні ЦБС є юридичними особами, розмежування бюджетів районних центрів і сіл стало поштовхом до

їхньої децентралізації. Цьому сприяло і те, що у Бюджетному кодексі України було відсутнє поняття *централізована бібліотечна система*.

Для фахівців бібліотечної справи наслідки цього процесу є цілком зрозумілими – занепад, а подекуди й ліквідація сільських книгозбирень, які переводилися на повне фінансове утримання сільської громади. При цьому вони втрачали усталені роками зв'язки з районною бібліотекою – центром, який забезпечував комплектування, обробку літератури, надавав методичну та консультаційну допомогу з усіх питань організації інформаційно-бібліотечного обслуговування місцевого населення, опікувався підвищенням професійного рівня бібліотекарів, їхнім соціальним захистом тощо.

Для призупинення процесу децентралізації районних ЦБС Міністерство культури і мистецтв України надіслало листи головам обласних державних адміністрацій із проханням вжити заходи щодо збереження бібліотечних систем, передбачивши видатки на їхнє утримання на 2002 р. та наступні роки [3, 1].

Не зважаючи на те, що тенденція до збільшення обсягу фінансування публічних бібліотек в Україні поступово набула сталості, постійною проблемою залишався дефіцит їхніх бюджетів. Зростання вартості видань, у т. ч. електронних, необхідність поліпшити якість обслуговування, розширити репертуар послуг для населення, оновити технічну та технологічну базу бібліотек висунули перед їхніми працівниками вимогу більш ефективного використання наявних коштів і пошуку альтернативних джерел наповнення бюджету. Останні можна поділити на дві групи: внутрішні (за рахунок власних можливостей бібліотек) і зовнішні (отримання коштів іззовні).

Аналіз потенційних можливостей книгодрукарень дозволяє виділити такі внутрішні джерела позабюджетного фінансування: платні послуги; економічний захист документного фонду (разові читацькі застави, ксерокопіювання і мікрофільмування за пільговими цінами, штрафні санкції до боржників, компенсаційні виплати за загублені (зіпсовані) книги); господарсько-підприємницьку діяльність (аренда/субаренда окремих приміщень, оргтехніки, видавнича діяльність, допомога в підготовці проектів на отримання грантів тощо).

Зовнішніми джерелами додаткового фінансування публічних бібліотек можуть бути: гранти благодійних фондів та інших організацій; спонсорські та благодійні внески юридичних і фізичних осіб; соціально-творчі замовлення; призові фонди професійних конкурсів, оглядів; партнерські угоди з владними та бізнес-структурами на інформаційне обслуговування, видавництвами на проведення книжкових ярмарок, оформлення інформаційних стендів у стінах бібліотек, на видання (перевидання) книг, закладами освіти на спільне використання бібліотечного фонду, підприємствами на нестационарне

обслуговування, творчими організаціями, посольствами на проведення художніх виставок, інших культурних акцій тощо.

Упродовж 1990-х рр. питання позабюджетного фінансування бібліотек постійно знаходилося в полі зору Міністерства культури України, виносилося для обговорення на щорічні наради директорів державних наукових і обласних бібліотек. Його мета полягала не лише в обміні регіональним досвідом, а й в пошуку шляхів розв'язання проблем, пов'язаних із правовою підтримкою позабюджетного фінансування, легітимізацією його джерел. Наприклад, у травні 1993 р. на “круглому столі” директорів бібліотек на тему “Підприємницька діяльність бібліотеки в сучасних умовах” були порушені питання щодо нормативно-правової бази і форм бібліотечної підприємницької діяльності, платних послуг (їхньої спрямованості, доцільності, результативності), впровадження механізму фінансування книгозбірень на засадах спонсорства і меценатства [4, 2].

У легітимізації джерел отримання позабюджетних коштів та їхні використанні важливу роль відіграв Закон України “Про бібліотеки і бібліотечну справу” (1995). Бібліотекам було надано право на додаткове фінансування за рахунок власної господарської діяльності, пожертв та інших джерел, не заборонених законодавством; дозволялося розпоряджатися коштами, отриманими від надання платних послуг, благодійними внесками, використовуючи їх для розвитку статутної діяльності книгозбірень, стимулювання працівників. Надалі ці норми закону були розширені та конкретизовані в інших законодавчих і підзаконних актах.

Приміром, ст. 26 Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про бібліотеки і бібліотечну справу” (2000) передбачалося, що сума коштів, отриманих із додаткових джерел фінансування, не підлягала обмеженню. Зазначалося, що вони не повинні вилучатися на кінець бюджетного року та враховуватися при визначенні обсягів бюджетного фінансування бібліотек на наступний рік.

Об’єктивна необхідність поліпшення фінансового стану публічних бібліотек і створене для цього нормативно-правове підґрунтя активізували процес залучення позабюджетних коштів. Дані про їхнє надходження до публічних бібліотек України за 1996-2001 рр. подано в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

ПОЗАБЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК
УКРАЇНИ 1996-2001 РР. (тис. грн)

	1996					1998				
	У цілому надходжень	Поза- бюджетні	% платні послуги	Із них		У цілому надходжень	Поза- бюджетні	% платні послуги	Із них	
				%	%					
Усі б-ки	65863,9	1292,9	1,96	473,4	36,6	65918,0	2854,0	4,3	1500,0	52,6
ОУНБ	7784,3	255,0	3,3	192,9	75,6	8821,8	798,8	9,1	575,7	72,1
ЦБС і Міські б-ки	54053,9	971,2	1,8	253,9	26,1	52695,3	1854,0	3,5	790,4	42,6
Сільські б-ки	6090,3	87,6	1,4	18,2	20,8	3636,7	53,3	1,5	3,9	7,3
Усі б-ки	1999					2001				
	77001,7	3867,8	5,0	2180,3	56,4	120283,7	7887,8	6,6	4017,8	50,9
ОУНБ	10200,6	1251,8	12,3	745,4	59,5	19876,8	2236,7	11,3	1097,1	49,0
ЦБС і Міські б-ки	61563,1	2367,7	3,8	1243,3	52,5	92708,1	5115,2	5,5	2609,7	51,0
Сільські б-ки	6256,9	172,9	2,8	64,5	37,3	17342,8	416,4	2,4	101,8	24,4

Як бачимо, 1998 р., порівняно з 1996 р., не відбулося відчутних змін у сукупному фінансовому ресурсі публічних бібліотек. Проте, частка позабюджетних коштів зросла у 2,2 рази і становила 1998 р. 2854,0 тис. грн. Однак, як попередніми роками, вона залишилася незначною – 4,3%. При цьому в ОУНБ додаткові фінансові надходження збільшилися у 2,8 рази і становили 9,1%, у міських ЦБС і самостійних публічних бібліотеках – майже вдвічі і нараховували 3,5%, у сільських бібліотеках – залишилися на тому самому рівні. Відчутне зростання частки додаткових коштів у 3,2 рази у бюджетах сільських книгозбирень відбулося 1999 р. (з 53,3 тис. грн 1998 р. до 172,9 тис. грн 1999 р.).

З 1999 р. по 2001 р. позабюджетні надходження в сукупному фінансовому ресурсі публічних бібліотек України поступово збільшувалися і зросли з 5,0% до 6,6%. Ця тенденція була притаманна, насамперед, ЦБС і самостійним публічним бібліотекам, розташованим у містах. У цілому за 1996-2001 рр. сума позабюджетних коштів публічних бібліотек країни збільшилася на 6594,9 тис. грн (або зросла з 2% до 6,6%). Це вплинуло на зростання витратної частки бюджетів бібліотек за 5 років майже вдвічі рази, зокрема на комплектування бібліотечних фондів було використано на 8117,9 тис. грн більше.

Однак, не зважаючи на позитивні зрушенні, основним джерелом задоволення фінансових потреб публічних бібліотек України залишилися місцеві бюджети. У цьому полягала їхня певна відмінність, порівняно з рештою країнами світу.

У листопаді 1999 р. в Російській національній бібліотеці відбувся російсько-американський семінар “Партнерство у пошуку стратегій розвитку: позабюджетне фінансування бібліотек”. Як приклад було використано досвід Нью-Йоркської публічної бібліотеки, яка обслуговує своїх відвідувачів безкоштовно. Зважаючи на те, що державна допомога не перевищувала 12-15%, пошук коштів для наповнення бюджету став важливою і необхідною складовою її діяльності. Для цього використовувалися різні джерела: фонди штату і міста, приватні фонди, надходження від окремих осіб, а також доходи від підприємницької діяльності. Це дозволило сформувати бюджет Нью-Йоркської публічної бібліотеки на 1999 р. обсягом 175 млн, де біля 60% становили пожертви і дотації спонсорів.

Цікаву інформацію щодо обсягу та розподілу пожертв на соціальні, освітні, культурні потреби американського суспільства було надано в доповіді Джейн Ньюмен, керівника спеціально створеного підрозділу із залучення позабюджетних коштів Океанографічного інституту штату Массачусетс на міжнародному семінарі, який відбувся у вересні 1996 р. в м. Києві. Як зазначив доповідач, щорічні пожертви у США становлять у середньому \$129 млрд, з яких 81% надходить від приватних осіб. Найбільший обсяг позабюджетних коштів (45%) спрямовується на підтримку релігії; 13%, або \$17 млрд, – на освіту (бібліотеки); 7%, або \$10 млрд, – на культуру, мистецтво та ін. Отже, необхідність фінансової підтримки бібліотечних закладів визнається суспільством не менш важливою, ніж освітніх, і її належить друге місце в розподілі фінансової допомоги.

Позитивний досвід американських бібліотек у пошуку та використанні позабюджетних коштів свідчить, що цей процес може бути ефективним за таких умов: виділення у структурі бібліотечного закладу окремого підрозділу, відповідального за пошук, отримання додаткових інвестицій; налагодження співпраці з реальними і потенційними спонсорами та меценатами; створення громадських об'єднань у стінах книгохранич, залучення волонтерів, які допомагають у проведенні цієї роботи; належного контролю за використанням позабюджетних коштів; постійного зв'язку із ЗМІ, органами влади.

Розглянемо деякі шляхи надходження додаткових коштів до бюджетів публічних бібліотек України і проаналізуємо їхні особливості.

Одним із офіційно визнаних джерел позабюджетного фінансування у досліджуваний період були платні послуги населенню. Їхній перелік і порядок здійснення, а також використання отриманих коштів регламентувалися Постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами культури і мистецтв, заснованими на державній і комунальній формі власності” за № 534 від 05.06.1997 р., Наказом Міністерства культури і мистецтв України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України “Про затвердження Порядку надання платних

послуг закладами культури і мистецтв” за № 49/12 від 13.02.1998 р., який 21.12.1999 р. було замінено майже аналогічним за назвою Наказом за № 732/306, а також Наказом Міністерства фінансів України про “Перелік власних надходжень бюджетних установ та організацій” за № 146 від 29.06.2000 р.

Цими документами встановлювалися організаційно-правові засади надання платних послуг закладами культури і мистецтв: порядок визначення вартості, фінансове оформлення, планування і використання доходів, контроль за їхнім використанням та деякі інші положення. Базою для встановлення ціни послуги був розрахунок витрат, пов’язаних із їхнім наданням: оплата праці, внески на соціальні заходи, придбання матеріалів, палива тощо, амортизація основних фондів, що використовуються для їхнього здійснення та деякі інші.

Важливим і доволі несподіваним було положення про те, що доходи від платних послуг, що залишаються в розпорядженні закладу культури після відшкодування всіх передбачених законодавством витрат, а також тих, про які йшлося в Наказі за № 732/306, “...спрямовуються на покриття витрат не профінансованих статей бюджетної класифікації ... і, в першу чергу, на покриття заборгованості з виплати заробітної плати, стипендій, коштів на харчування інших соціальних виплат [5, 12-13]”. Тобто, фінансові зобов’язання держави, органів місцевого самоврядування частково перекладалися на бібліотечні заклади. А це не стало стимулом для нарощування обсягів додаткових коштів, отриманих від платних бібліотечних послуг.

Видова структура платних послуг публічних бібліотек України дозволяє об’єднати їх у кілька груп: бібліотечно-інформаційні, освітні та просвітницькі, сервісні (або не бібліотечні послуги), видавничо-поліграфічні. Одна із особливостей полягала в тім, що їхній асортимент постійно розширювався. Приміром, якщо наприкінці 80-х рр. ХХ ст. в Донецькій ОУНБ їх було лише 3 види, то 1998 р. працівники книгозбірні могли запропонувати біля 50 видів платних послуг [6, 65-67]. Стимулом до цього стало, насамперед, застосування комп’ютерної техніки, доступ публічних бібліотек до мережі Інтернет.

До нових видів платних послуг можна віднести такі: користування персональною ЕОМ, дистанційний інтерактивний доступ до баз даних (Інтернет on-line), послуги Інтернет off-line (замовлення на відправку інформації або її отримання на папері, дискеті), курси для навчання роботі в мережі Інтернет, замовлення на пошук по ІПС “Закон”, тиражування записів електронного каталогу тощо.

Асортимент, обсяг платних послуг залежать, насамперед, від матеріально-технічної бази, кадрових ресурсів книгозбірень. Мабуть, тому наприкінці 1990-х рр. користувачам Луганської та Дніпропетровської ОУНБ пропонувалося понад 30 видів платних послуг, а Харківської ОУНБ – лише 4. Варто зазначити, що в їхньому переліку є такі, які не

потребують суттєвих фінансових витрат (крім додаткової оплати праці бібліотекарів), зокрема: абонемент вихідного дня, нічний абонемент, попереднє замовлення літератури по телефону, продаж дублетної літератури, виконання складних бібліографічних довідок, інформування індивідуальних і колективних користувачів через складені списки джерел інформації за заздалегідь визначеними темами та деякі інші.

Поміж з тим, постає питання: як узгоджується кількість базових (безкоштовних) бібліотечних послуг, визначених ст. 22 Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про бібліотеки і бібліотечну справу” за № 1561 від 16.03.2000 р.^{*}”, і платних у співвідношенні, наприклад, 3:30, або 3:50 із документами ЮНЕСКО, Ради Європи щодо публічних бібліотек [9], де загальнодоступність визнається їхнього провідною ознакою, а принцип рівності доступу для всіх – основоположним в організації обслуговування. Згідно з останнім, викликає сумнів правомірність існування таких видів платних послуг, як: щорічний грошовий внесок за надання першочергового права на ознайомлення з новинками літератури, можливість позачергового прочитання бестселера, іншої літератури, яка користується підвищеним попитом, її резервування або отримання з читальної зали на дім (нічний абонемент) і т. ін.

Підкреслимо, що в досліджуваний період частка доходів від надання платних послуг публічними бібліотеками України не була істотною, хоча, як свідчать дані, наведені у таблиці 3.1., вона зростала з року в рік. Приміром, з 1996 р. по 2000 р. у структурі позабюджетного фінансування вона збільшилася майже вдвічі і становила 71,6%. Водночас в ОУНБ надходження від платних послуг коливалися від 72 до 77%, ЦБС, самостійних міських книгохріннях – від 26,1 до 54,3%, сільських бібліотеках – від 20,8 до 37,7%. І хоча кошти, отримані публічними бібліотеками від надання платних послуг упродовж 5 років, мали сталу тенденцію до збільшення, 2001 р. їхня частка в структурі позабюджетного фінансування зменшилася майже на третину, порівняно з 2000 р. Це свідчить про те, що вони поступилися місцем іншим джерелам додаткових надходжень.

Позитивну роль у впровадженні платних послуг відіграли податкові пільги, надані державою. Згідно зі ст. 5 Закону України “Про податок на додану вартість” за № 168/97 від 03.04.1997 р. (зі змінами і доповненнями) і ст. 29 Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про бібліотеки і бібліотечну справу” за №1561 від 16.03.2000 р. “бібліотеки, що надають основні бібліотечні послуги, в порядку, передбаченому законом, звільняються від оподаткування доходів, отриманих від надання платних послуг [8, 15]”. У

---

^{*}До послуг, що надаються бібліотеками на безоплатній основі, в Законі віднесено: користування інформацією про склад бібліотечних фондів через довідково-пошуковий апарат, отримання консультаційної допомоги в пошуку та виборі джерел інформації, отримання у тимчасове користування бібліотечних документів, крім тих, які придбані за позабюджетні кошти.

такий спосіб публічні бібліотеки звільнялися від податку на додану вартість при наданні платних послуг фізичним і юридичним особам. Доходи, отримані від цієї діяльності, зараховувалися до кошторисів (на спеціальний рахунок) на утримання бібліотек.

До внутрішніх джерел позабюджетних коштів належать також надходження, пов'язані з економічним захистом бібліотечного фонду, а саме: грошові стягнення у вигляді штрафу або пені, компенсаційні виплати за псування або втрату документів, незатребувані грошові застави, страхові внески / виплати. Ця діяльність є важливою для бібліотек, оскільки дозволяє не лише поповнювати їхній бюджет, а й забезпечувати своєчасне повернення друкованих джерел інформації, компенсувати їхню втрату або пошкодження. Дослідники цього питання вважають, що лише комплексна система превентивних, репресивних і компенсаційних форм економічно-правових взаємовідносин бібліотек і їхніх користувачів сприятиме належному збереженню документних фондів бібліотек [9, 112].

Одним із нових джерел додаткових надходжень до бюджетів обласних, міських публічних бібліотек, які мали для цього відповідну поліграфічну базу, стала видавнича діяльність: тиражування літератури підвищеного попиту, видання дайджестів, добірок статей, бібліографічної продукції, репринти рідкісних і рукописних книг.

Поширеним джерелом поповнення фінансових ресурсів публічних бібліотек у досліджуваний період були гранти. У другій половині 1990-х рр. публічні бібліотеки країни активізували проектну діяльність. Приміром, ЦБ ЦБС м. Миколаєва було розроблено понад 10 проектів, серед яких варто назвати: “Новий рівень інформування міської громади”, “Підтримка стандарту бібліотечного обслуговування”, “Створення муніципального інформаційного центру”, “Організація Інтернет-місця для читачів” та ін. Під ці та інші проекти 1999 р. були виділені гранти від посольства США в Україні, 2000 р. міжнародного фонду “Відродження”. Завдяки такій підтримці, було модернізовано комп’ютерний парк міської ЦБ, підключено до інформаційної мережі Інтернет 2 бібліотеки-філії [10, 40].

Для автоматизації Дніпропетровської міської ЦБС 1996 р. міжнародним фондом “Відродження” було виділено \$10 тис., а для реалізації проектів “Відкрите місто” та “Інтернет для читачів публічних бібліотек” упродовж 2000-2001 рр. було отримано понад \$31 тис.

Фонд “Відродження” також профінансував чотири проекти Донецької ОУНБ на загальну суму \$16 тис. Це дозволило не лише здійснити автоматизацію бібліотечних процесів, налагодити видавничу діяльність, а й взяти участь її працівникам у міжнародних конференціях, пройти стажування, отримати бібліотечну освіту за кордоном, зокрема в Остінському університеті (штат Техас).

За 1993-2001 рр. Дніпропетровською ОУНБ на різні проекти було отримано гранти на суму понад \$47 тис. Із них: \$17 тис. від міжнародного фонду “Відродження” на створення автоматизованої бази даних ОУНБ і автоматизацію бібліотечних ресурсів, \$1200 на розвиток центру краєзнавства; \$10 тис. від фонду IREX на проект “Бібліотека в сучасному інформаційному просторі” і \$19 тис. від посольства США в Україні на проект “Інтернет для читачів публічних бібліотек”.

Отже, фінансова підтримка міжнародних фондів, організацій, дипломатичних представництв відігравала помітну роль у технічному і технологічному переоснащенні публічних бібліотек України. Лише міжнародний фонд “Відродження” на комп’ютеризацію бібліотек в Україні витратив до 2000 р. \$5 млн. [11].

Упродовж досліджуваного періоду в законодавчих документах, підзаконних актах, нормативних матеріалах тощо. неодноразово наголошувалося на ролі бібліотек у побудові громадянського суспільства, відродженні та розвитку національної культури, інформаційно-культурному супроводі процесу становлення правової, демократичної держави, шляхом надання її громадянам вільного доступу до інформації, знань, культури в усьому їхньому різноманітті.

Проте, фінансування публічних бібліотек в Україні не сприяли цьому повною мірою. Це було обумовлено, насамперед, економічною кризою в країні, прискореним створенням ринку, які позначилася на дефіциті бюджетних надходжень і спричинили інфляційні процеси в економіці. Бібліотеки відчули на собі (безпосередньо й опосередковано) всю неперебачуваність економічних реформ, наслідки децентралізації влади, вкорінений у практику принцип залишкового фінансування галузі культури.

Фінансування публічних бібліотек у 1990-х рр. не мало стійкої тенденції до збільшення. Особливо відчутно це проявилося у виділені коштів для сільських книгозбірень. Загальна середня вартість утримання однієї з них взагалі становила мізерні кошти. На початку ХХІ ст. тенденція до збільшення обсягу бюджетного фінансування публічних бібліотек набуласталості. Проте, як і попередніми роками, постійною проблемою залишався дефіцит їхнього бюджету, що обумовлювалося як недосконалістю нормативно-правової бази, так і економічними перетвореннями в Україні. Альтернативні джерела поповнення бюджетів публічних бібліотек розширили їхні фінансові можливості та мали тенденцію до зростання. Однак, частка позабюджетних коштів залишалася незначною і не могла суттєво змінити їхній фінансовий стан на краще. Таким чином, проведене дослідження дозволяє стверджувати про необхідність внесення корективів у фінансову політику держави щодо розвитку публічних бібліотек, активного застосування до цього процесу громадськості,

підтримки фінансових ініціатив бібліотек для забезпечення їхньої повноцінної участі у політичних, економічних і культурних перетвореннях в країні.

Використана література

1. Бібліотечна Україна в цифрах : стат. зб. (1996 – 1997 pp.) / НПБ України. – К., 1998. – С.27-30; Бібліотечна Україна в цифрах : стат. зб. (1998-1999). – К., 2000. – С. 27-30; Бібліотечна Україна в цифрах : стат. зб. (1999 – 2000 pp.) / НПБ України. – К., 2001. – С. 27-30.
2. Всеукраїнські збори працівників культури (23 березня 2000 р., м. Київ). – К., 2000.
3. Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України. Лист Міністра культури України Ю.П. Богуцького головам обласних державних адміністрацій // “Про фінансування централізованих бібліотечних систем” від 01.11.2001 р. за № 12-5340/17. – С. 1.
4. Поточний архів НПБ України. Розпорядження Міністерства культури України № 86-р від 20.04.1993 р. // “Про проведення наради директорів державних наукових і обласних бібліотек “Бібліотеки України: їх гуманістична місія в умовах ринку”. – С.2.
5. Порядок надання платних послуг закладами культури і мистецтв : Наказ Міністерства культури і мистецтв України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України за № 732/306/152 від 21.12.1999 р. // Бібл. планета. – 2000. – № 1. – С. 12-13.
6. Башун О.В. Фандрейзинг або мистецтво збирання коштів : наук.-метод. рекомендації бібліотекам / О.В. Башун ; Донецька ОУНБ ім. Н.К. Крупської. – Донецьк, 1998. – 103 с.
7. Маніфест ЮНЕСКО про публічні бібліотеки (1994), Резолюція про роль бібліотек у сучасному суспільстві (1998), Копенгагенська декларація про публічні бібліотеки (1999), Керівництво ІФЛА/ЮНЕСКО з розвитку служби публічних бібліотек (2000) та ін.
8. Про внесення змін до Закону України “Про бібліотеки і бібліотечну справу”: Закон України № 1561-ІІІ від 16.03.2000 р. // Законодавство – бібліотекам України : довідкове вид. Вип.1 / НПБ України. – К., 2001. – Ч.2. – С. 4-16.
9. Евстигнеева Я.Э. Источники внебюджетного финансирования библиотек / Я.Э. Евстигнеева // Библиотековедение. – 1996. – № 4-5. – С. 111-116
10. Твердая Т. Миссия публичной библиотеки в меняющемся обществе / Т. Твердая // Библиотека в эпоху перемен: дайджест. – М. : Изд-во РГБ, 2001. – Вып. 4 (12). – С. 38-40.
11. Косинська Ю. І школа перекладачів, і підтримка бібліотек / Ю. Косинська // Молодь України. – 2000. – 18 лип.

ОНЛАЙНОВІ БІБЛІОТЕЧНІ ПОСЛУГИ: НОВІ ПІДХОДИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ

K.V. Lobuzina

Стаття присвячена аналізу нових підходів до бібліотечного обслуговування на основі засобів сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Розглянуто онлайнові сервіси Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського, реалізовані на платформі системи автоматизації бібліотек "IRBIS64".

Ключові слова: онлайнові бібліотечні сервіси, інформаційно-комунікаційні технології, бібліотечне обслуговування.

ONLINE LIBRARY SERVICES: NEW APPROACHES AND TECHNOLOGIES

K.V. Lobuzina

The article analyzes new approaches to library services on the basis of modern information and communication technologies. Online services of the Vernadsky National Library of Ukraine implemented on a platform library automation system "IRBIS64" are considered.

Keywords: online library services, information and communication technologies.

Основні напрями розвитку сучасного інформаційного середовища з метою реалізації вільного обміну інформацією та знаннями, освіти для всіх та розвитку засобів міжсociety комунікації були викладені у програмі UNESCO "Інформація для всіх" (2001), яка встановлює орієнтири для міжнародного співробітництва та партнерства. Цілями Програми "Інформація для всіх" є:

- сприяння міжнародному осмисленню й обговоренню етичних, правових і соціальних викликів інформаційного суспільства;
- сприяння та розширення доступу до інформації, що є суспільним надбанням, шляхом впорядкування, оцифрування та збереження інформації;
- підтримка навчання, продовження освіти та навчання протягом усього життя в областях комунікації, інформації та інформатики;

- підтримка створення місцевого контенту та стимулювання доступності традиційних знань через навчання загальної та ІКТ-грамотності;
- сприяння використанню міжнародних стандартів та передового досвіду у сфері комунікацій, інформації та інформатики під егідою ЮНЕСКО;
- сприяння обміну інформацією та знаннями на місцевому, національному, регіональному та міжнародному рівні [17].

Ключову роль у реалізації розвитку інформаційного середовища для всіх UNESCO відводить архівам, бібліотекам та інформаційним центрам, які мають зосередити свою увагу на розбудові нових форм інформаційного обслуговування і спрямувати свою діяльність на підтримку віддаленого користувача.

Як справедливо зазначає М.Я. Дворкіна (2000) [5], бібліотеки сьогодні переживають перехідний період, який можна порівняти з періодом виникнення і початком розвитку друкарства, коли основу фондів становили рукописні книги, але вже стали з'являтися і швидко заповнювати бібліотечні шафи друковані книги та періодичні видання. Вони виявилися більш доступні та викликали свого часу розвиток бібліотек. Сьогодні в матеріальній складовій бібліотечного середовища великого значення набуває різноманітна техніка й обладнання. Якщо раніше це були стелажі, кафедри видачі, друкарські машинки, а в середніх і великих бібліотеках різні види транспортуючих пристрій, копіювальні машини, то сьогодні це комп'ютери, принтери, вдосконалені транспортуючі пристрої, засоби запису на сучасні цифрові носії інформації, різна оргтехніка, що відповідає вимогам ергономіки, бібліотечні меблі. Відбувається технізація бібліотечної професії. Сучасний бібліотекар має володіти комп'ютером, ксероксом, сканером, принтером, модемом, відеотехнікою та іншою апаратурою. Впровадження в бібліотеки нових технічних засобів передбачає і використання сучасних технологій, що тягне за собою появу такої спеціальності, як бібліотекар-технолог і цілої низки інших бібліотечно-інформаційних спеціалізацій. Приміром, необхідність координації дій під час упровадження та використання мережевих комп'ютерних технологій викликала до життя такі спеціальності як адміністратор баз даних, менеджер інформаційних систем; розвиток web-сервісів Інтернету зумовило необхідність підготовки фахівця з онлайнових публікацій; бібліотекарі спеціалізуються також у галузі електронної видавничої діяльності; проведення навчання (тренінгів) роботи з сервісами Інтернету для співробітників і користувачів бібліотек; потрібні фахівці з телеконференцій.

Усі ці процеси суттєво впливають також на характер бібліотечного обслуговування. У даний час система обслуговування віддалених користувачів включає, переосмислені на сучасній технологічній основі, такі традиційні бібліотечні функції:

- інформування про бібліотеку, її послуги через сайт, включно з описом фондів і колекцій, інформацію про послуги, віртуальні виставки;
- онлайновий доступ до електронного каталогу, як основного бібліографічного ресурсу бібліотеки;
- забезпечення доступу віддалених користувачів до електронних ресурсів власної генерації бібліотеки (локальні бібліографічні БД, бібліографічні покажчики та списки, фактографічні дані) доступ до повних текстів документів, що становлять електронні колекції бібліотеки;
- електронна доставка документів (ЕДД);
- довідково-бібліографічне обслуговування віддалених користувачів [6, 8, 15].

Більш інноваційні та модернізовані форми бібліотечного обслуговування, які підкреслюють роль зворотного зв'язку бібліотеки з користувачем, поєдналися в концепцію, що отримала назву Бібліотека 2.0 (Library 2.0 – L2) [12, 16, 18]. Аналогічно були утворені терміни eLearning 2.0, eTurism 2.0, засновані на основних технологічних принципах WEB 2.0 та ідеї інтерактивного спілкування користувача з контентом сайту. Бібліотека 2.0 має на меті залучення бібліотечних користувачів до процесів розроблення та реалізації бібліотечного сервісу шляхом заохочення зворотного зв'язку та участі користувачів у його наданні. Прихильники цієї концепції вважають, що модель сервісу L2 замінить традиційну, однобічну модель надання сервісу, яка була притаманна бібліотекам протягом століття.

Основними принципами моделі бібліотеки L2 є:

- браузер + програмні рішення WEB 2.0 + можливість спільної роботи = повнофункціональний електронний каталог;
- залучення користувачів бібліотеки до проектування і впровадження послуг;
- можливість для користувачів бібліотеки створювати і модифікувати бібліотечні послуги;
- інтеграція ідей і продуктів із суміжних областей знання і технологій у бібліотечну сферу;
- постійне вивчення і корегування послуг, готовність у будь-який час до їхньої заміни на більш нові та досконалі.

Форуми, блоги, вікі-технології, коментарі користувачів, тегування та рейтинги, онлайнові служби “Запитай бібліотекаря?” (“Ask a librarian?”) – все це прийшло разом із сучасними технологіями в бібліотеки і може забезпечити бібліотечні сайти змістом, створеним користувачами. Виникають системи, засновані на фолксономії (неконтрольовані ключові слова

додані самими користувачами – так звані народні класифікації), що позиціонуються як потенційне доповнення до існуючих бібліотечних класифікацій.

Детально розглядає нові форми онлайнових наукових комунікацій І.Ф. Богданова, в яких формується та розповсюджується сучасне наукове знання, здійснюється науково-інформаційний обмін. Аналіз цих форм показує, що саме очікує сучасний користувач-науковець від сервісів Інтернету [1]. Серед форм особистої комунікації науковці використовують електронну пошту, форуми та блоги, засобами яких піднімаються та обговорюються різноманітні наукові теми. Технічні засоби тиражування інформації представлені службами обміну файлами, електронними журналами, репозиторіями наукових установ, електронними бібліотеками науково-дослідного змісту. Результати наукових досліджень представляються та обговорюються на онлайнових симпозіумах, наукових вебінарах, телеконференціях, електронних науково-технічних виставках і презентаціях.

Блоги. Веб-блог (або просто блог) – це неформальний гібрид щоденника та журналістики, який ведеться в онлайновому режимі, містить постійно обновлювані повідомлення, зображення та засоби мультимедія. Феномен блогу означає, що можливість опубліковувати документ в Інтернеті розвинулася від привілеї для небагатьох (університетів і наукових центрів) до права для всіх (блогерів). Блог має такі основні переваги: він не вимагає великих початкових капіталовкладень, великих витрат на управління, його контент генерується користувачем. Оскільки блоги функціонують поза межами традиційних медійних каналів, вони представляють собою альтернативний голос у загальному потоці новин. Основна функція, яку вони здійснюють, – комунікативна, призначена для знаходження співрозмовників, однодумців, людей зі спільним колом інтересів [2].

Із технічної точки зору для реалізації та налагодження блогів існують широкі можливості в рамках відомих безкоштовно розповсюджуваних платформ (WordPress, TextPattern, Drupal, Joomla), які мають готові шаблони та плагіни для реалізації різноманітних функцій блог-служби.

Детальний аналіз можливостей і перспектив використання бібліотечних блогів наводять М.В. Ивашина (2009) [7] та А.С. Окнєва [10]:

- тренувальний майданчик, апробація нових ідей;
- розвиток самопрезентації, робота у формі діалогу в Інтернет-просторі;
- досвід спілкування з оригінальними людьми та роботи над не менш оригінальними ідеями;
- професійні контакти з людьми, які прагнуть до професійного зростання і діляться своїм досвідом, успішним і не дуже, але завжди цікавим.

Бібліотечні блоги оновлюють особистість, відволікають від втоми і монотонності, дають поживу для роздумів, створюються для взаємного консультування. Цитовані у фаховій літературі, пресі, на професійних сайтах, вони служать навігаторами в Інтернет-просторі. Знання, вміння, навички та досвід бібліотечних фахівців, авторів таких блогів, на вагу золота.

До основних труднощів, що супроводжують створення бібліотечних блогів, слід віднести:

- необізнаність бібліотечних спеціалістів у блоготехнологіях;
- відсутність мотивації навіть у молодих перспективних бібліотекарів;
- брак часу;
- відсутність технічних можливостей.

Вікі-технології. Слово “wiki” запозичене з гавайської мови, в якій воно означає “дуже швидкий”. Вікі – це web-сайт або сукупність гіпертекстових документів, модифікувати які можуть самі користувачі. Зміст вікі розвивається разом з людьми, які отримують до них доступ. Модифікація змісту відкрита і безкоштовна, але всі зміни реєструються у хронологічному порядку, щоб їх можна було повернути до попереднього стану. Мета вікі – здійснювати колективне користування, обмін, зберігання та оптимізацію знань в атмосфері співробітництва. Вікі мають повністю гіпертекстовий характер і нелінійну навігаційну структуру. Як правило, кожна сторінка містить велику кількість посилань на інші сторінки; у великих вікі обов’язково є ієрархічна навігація, користуватися якою не обов’язково. Термін *wiki* означає також спільне програмне забезпечення, що використовується для створення web-сайту. Блоги і вікі мають низку загальних характеристик, які проявляються в методі управління оновленнями, в засобах, що дозволяють читачам залишати свої коментарі, і в загальній орієнтації на створення нових онлайнових співтовариств.

Прикладом вікі є всесвітньо відома Wikipedia (Вікіпедія)¹. Ключ до успіху Вікіпедії лежить у колективній природі згенерованого користувачами контенту, в матеріалі, створеному людьми, які досить багато знають у певній галузі або уважно стежать за тим, що в ній відбувається, мають час і бажання створити або відредактувати контент. За даними Wikipedia.org, у перший місяць 2008 р. з нею активно співпрацювало понад 75 000 людей. Вони працювали над 9 мільйонами статей, написаних більш ніж 250 мовами.

Елементи вікі-технології супроводжують сьогодні також контент бібліотечних сайтів. У користувачів всесвітнього каталогу WorldCat є можливість самим доповнювати елементи бібліографічного опису на основі вікі-технології, для цього існують поле *Add tags*, де можна

---

¹ **вікі** (англ. *wiki*) – веб-сайт, структуру і зміст якого користувачі можуть самостійно змінювати за допомогою інструментів, що надаються самим сайтом. Найвідоміший вікі-сайт – *Вікіпедія* <http://www.wikipedia.org/>.

ввести додаткові ключові слова (теги) та поле *Write a review*, залишити персональний огляд або анотацію, висловити власну думку.

Разом із виникненням вікі-технології та можливостей інтерактивного web-інтерфейсу з'явилися принципово нові підходи до створення метаданих інформаційних ресурсів.

Традиційно метадані створювали професіонали. Каталогізатори створюють метадані, найчастіше у вигляді записів MARC-формату для книг та інших інтелектуальних творів. Це є основою більшості електронних каталогів відкритого доступу (OPAC) в бібліотеках та інших установах. Бібліотекознавство та інформатика розвинули складні правила каталогізації та схеми класифікації. Процес каталогізації вимагає серйозної освіти і навчання.

Професійно створені метадані високої якості – тривалий, дорогий і трудомісткий процес. Особливо важко застосувати його до великої кількості публікацій Інтернету. Альтернативою цьому може бути створення метаданих самими авторами. Створення метаданих авторами може допомогти з проблемами масштабованості, порівняно з професійними метаданими, але обидва підходи мають одну і ту саму проблему: передбачені та випадкові кінцеві користувачі інформації залишаються далеко від процесу упорядкування інформації.

Створення метаданих користувачами – це третій підхід, заснований на вікі-технології, коли користувачі самі додають ключові терміни до онлайнових публікацій. Така комбінація “народу” і “таксономії” породила термін folksonomy (фолксономія) – набір термінів (тегів), якими користувачі позначали певний зміст на сайті [19]. Тим важливим, що можна використати у фолксономії, є словник користувачів, який слід враховувати розробникам і проектувальникам системи, творцям класифікаційних схем, авторам публікацій. Переклад із мови користувача на мову інформаційної системи часто є досить складною проблемою. Дані фолксономічної колекції термінів можуть бути важливим доповненням розвитку традиційних класифікаційних схем з боку врахування інтересів користувачів.

Веб-форуми. Клас web-сервісів для організації спілкування відвідувачів web-сайту. Форум (дошка повідомлень, дошка бюллетенів) – онлайновий сервіс для проведення дискусій і обговорень через публікацію і перегляду повідомлень, організованих за визначеною тематикою. На відміну від чату, який є засобом синхронної комунікації, форум є асинхронним сервісом, оскільки повідомлення пишуться і читаються в різний час. Адміністраторами є, як правило, менеджери форуму, які можуть модифікувати, скасувати і видаляти будь-яке повідомлення, вони можуть також закривати форум, змінювати його, вносити зміни в програмне забезпечення, виключати, видаляти або затверджувати користувачів. Модератори форуму допомагають адміністраторам стежити за контентом повідомлень і ходом дискусій. У бібліотечній практиці форуми використовуються для обговорення професійних питань фахівцями бібліотечно-інформаційної справи. Фахівцями з питань автоматизації в НБУВ активно використовується

форум “ІРБІС” ДПНТБ Росії, призначений для обміну технологічними та програмними рішеннями спеціалістів з упровадження САБ “ІРБІС” у бібліотеках, що дозволяє оперативно вирішувати різноманітні питання, які виникають у процесі впровадження автоматизованих бібліотечних сервісів, презентувати власні розробки та обмінятися технологічними рішеннями.

Технології керування контентом сайту. Інтернет дає можливість компаніям вийти зі своєю продукцією на величезний світовий ринок, значно знижувати витрати в побудованих ними ланцюжках попиту та пропозицій. Ставши одним з інструментів ведення бізнесу, Інтернет істотно підвищує швидкість і динаміку взаємовідносин користувачів і виробників, бізнес-партнерів. Використання систем керування контентом сайту (Content Management System – CMS) для надання різноманітних послуг стає невід’ємною частиною сучасного світу [4]. Система управління контентом – це комплексна програма для створення та підтримки Інтернет-проектів будь-якої складності. CMS забезпечує користувача необхідними візуальними засобами для створення інтерактивних сторінок сайту, вміст яких можна змінювати, використовуючи вбудований у систему текстовий редактор. Крім цього, CMS надають користувачеві величезний спектр додаткових послуг, таких як менеджмент користувачів сайту, публікація новин або статей, форуми, блоги, Інтернет-магазини, галереї, дошки оголошень тощо.

Відповідно до детального аналізу фахівців кафедри інформаційних систем та мереж Національного університету “Львівська політехніка” В. Мишишина та П. Жежничича (2010) [9] використання CMS надає такі переваги:

- *оперативне оновлення інформації* – конвент публікує співробітник, який володіє інформацією, без додаткових посередників у вигляді технічних фахівців. CMS призначенні для автоматизації процесу публікації інформації на web-сайті, надаючи користувачам можливість самим публікувати матеріали в мережі і визначати їхнє візуальне подання, використовуючи для цього стандартні засоби, що не потребують знання мови HTML і складних процедур. CMS дає змогу створювати і модифікувати інформаційне наповнення сайтів;
- *зниження вартості підтримки* – оновлює інформацію користувач, вартість знижується за рахунок зниження втрат часу на пошуки документів, виключення дублювання і помилок, збільшення швидкості зв’язку з партнерами та клієнтами;
- *додаткові сервіси* – пошук, форуми, голосування, що вимагають інтерактивної взаємодії з користувачем, реалізовані в рамках CMS;
- *зменшення термінів і вартості розробки* – потрібна функціональність реалізована в CMS і може бути використана одразу, фірми-виробники пропонують універсальні системи керування контентом, які можуть реалізувати будь-які Інтернет-проекти;

- *підвищення якості розробки* – під час розроблення повністю або частково використовуються готові модулі, які вже пройшли неодноразове тестування, також можливе підключення вже готових розроблених модулів, які не надаються в стартовому наборі;
- *зниження вартості подальших модифікацій* – CMS дають змогу розділити дані та їхні подання, це дає змогу набагато простіше змінити зовнішній вигляд сайту, ніж у випадку зі статичним сайтом.

На сучасному ринку пропонується широкий спектр безкоштовних платформ керування контентом сайту 4Site CMS, SilverStripe, 2z project, Open Azimy CMS, CMS Made Simple, Drupal, Joomla!, Open Constructor, DotCMS, OpenCms, Seditio, PHP_Nuke.

Joomla! – це одна з найбільш потужних і розповсюджених CMS. Загальне поширення системи забезпечили: простота використання; надійність і легкість встановлення у сполученні з унікальною функціональністю; меню, що редагується повністю; багаторівнева аутентифікація користувачів і адміністраторів; можливість редагування й додавання нових розділів сайту; керування блоками сайту; форум – засіб для створення опитувань і голосувань; чітка структура сайту; створення опису й списку ключових слів дляожної сторінки, що дають змогу більш ефективного індексування; можливість програмування початку та закінчення публікації матеріалів за календарем; є можливість створювати закриті області сайту, доступні для обмеженої кількості користувачів; величезна кількість модулів; попередній перегляд перед розміщенням матеріалу; можливість розсилання новин; бібліотека зображень.

Перехід на технології керування контентом сайту в умовах складних інформаційних завдань та розгалуженої структурної організації, якою є НБУВ, вирішило би багато проблем, пов’язаних із оперативною підтримкою інформаційного наповнення сайту та реалізацією інтерактивних онлайнових послуг для користувачів бібліотеки. Елементи CMS технологій в НБУВ було реалізовано на платформі САБ “ІРБІС64” за умов, коли співробітники на своїх робочих місцях, у звичному інтерфейсі модуля “Каталогізатор” мають можливість поповнювати сторінки із персональною інформацією про себе, оновлювати інформацію про колекції з фондів НБУВ, відповідати на запити користувачів віртуальної бібліографічної довідки (http://irbis-nbuv.gov.ua/info_lib.html), підтримувати блок новин Фонду Президентів України (<http://irbis-nbuv.gov.ua/fond/fpu/index.html>). Інформація створювана співробітниками автоматично оновлюється на сторінках сайту НБУВ, може бути доповнена ілюстративним матеріалом та повнотекстовими ресурсами. Все це сприяє залученню бібліотечних спеціалістів до інформаційного наповнення сайту, а динамічні можливості пошукової машини WEB-ІРБІС

дають змогу реалізувати зручний інтуїтивно зрозумілий пошуковий інтерфейс, забезпечити багатоаспектний пошук інформації за різними критеріями і категоріями.

Наявність широкого спектру інструментів для інтерактивного спілкування з користувачами зовсім не означає повну зміну бібліотечного обслуговування, як вважали деякі ентузіасти, а лише спонукає бібліотеки до освоєння нових комунікаційних форм, яких від них очікує сучасний читач. Нову якість користувача інформаційного суспільства відзначив Е. Тофлер у книзі “Третя хвиля” (1980) [14] спеціальним терміном *prosumer* (прос’юмер, професіонал + споживач) – споживач із розвинутими вимогами до товару, який суттєво впливає на політику компаній-виробників. Покоління 90-х рр. не має виразних спогадів про світ без мобільного або Інтернету, соціологи називають таких людей “цифровими аборигенами” (“digital natives”), “первісними жителями” нового цифрового світу, а старші виявляються “цифровими іммігрантами” (“digital immigrants”) [3]. Саме з таким вимогливим мобільним споживачем інформації доведеться спілкуватися бібліотекарям у найближчому майбутньому.

Для цієї аудиторії користувачів поряд із традиційними бібліотечними сервісами, за умов ліцензування електронної продукції або вільних ліцензій, бібліотеки розвивають також платні Інтернет-сервіси, що дають змогу задовольнити потребу в електронних виданнях засобами електронних платежів. Такі потреби сучасного інформаційного ринку приводять до необхідності інтеграції програмних засобів бібліотечної автоматизації та сучасних систем електронної комерції (e-commerce). Так система автоматизації бібліотек “ІРБІС64” [11], яка є основною платформою бібліотечних інформаційних сервісів НБУВ, має програмні засоби інтегровані з популярним середовищем web-розробок Joomla. В НБУВ розпочато дослідження та розробку засобів реалізації платних бібліотечних послуг через web-браузер, реалізація таких сервісів дозволить віддаленим користувачам незалежно від місця їхнього знаходження, отримати бібліотечні матеріали, що їх цікавлять, відповідно до європейських стандартів.

Для віддалених користувачів на платформі САБ “ІРБІС64” в НБУВ було здійснено оригінальну розробку та реалізовано службу “Запитай бібліотекаря?” (http://www.irbis-nbuv.gov.ua/info_lib.html) у вигляді інтерактивного онлайнового сервісу. Користувач заповнює форму запиту на сайті бібліотеки, а бібліотекар отримує запит в інтерфейсі модуля “Каталогізатор”, де він під час формування відповіді має можливість скористатись електронним каталогом та іншими довідковими базами даних, поповнити Інтернет-навігатор найбільш цікавими та цінними web-ресурсами, які зустрілися йому в процесі пошуку інформації в Інтернеті. Архів виконаних довідок має можливості пошуку за адресою електронної пошти, категорією знань, ключовими словами, темою запиту. Функціональні можливості системи також дають змогу супроводжувати текстову відповідь візуальним матеріалом, у вигляді тематично підібраних зображень, які може приєднувати до записів сам бібліотекар на своєму

робочому місці. У web-інтерфейсі відповіді супроводжують зручні інтуїтивно зрозумілі зображення (“книга”, “завантажити”, “Інтернет-адреса”, “каталожна картка”), що значно спрощує сприйняття інформації на екрані та робить ресурс привабливим для користувача.

На основі комплексного підходу на сайті НБУВ було сформовано “Інформаційно-бібліографічний сервіс”, який включає такі інформаційні ресурси: служба “Запитай бібліотекаря?”, тематичний Інтернет-навігатор, електронна бібліотека, електронний каталог НБУВ. Комплексний підхід до формування інформаційно-бібліографічного сервісу надає значні переваги користувачам онлайнової бібліотечної служби. За одним пошуковим запитом користувач отримує цілий пакет необхідної довідкової інформації: записи з електронного каталогу НБУВ про наявність інформаційних джерел у бібліотеці, посилання до відповідних web-ресурсів глобальної мережі, довідку про наявні електронні книги, виконані бібліографічні довідки з архіву довідкової служби.

Використана література

1. Богданова И. Ф. Онлайновое пространство научных коммуникаций // Социология науки и технологий / И.Ф. Богданова. – 2010. – Том 1. – № 1. – С. 23-26.
2. Взаимодействие веб-сайтов по культуре с пользователем : Рекомендации / под ред. рабочей группы проекта MINERVA EC “Качество, доступность и удобство работы” ; издание на русском языке подготовлено Центром ПИК ; перевод: Е. Маявская ; ред. перевода: Н. Браккер, Л. Куйбышев. – М. : MINERVA EC Project, 2008. – 201 с.
3. Геллер Л. Бібліотеки у Веб 2.0 – Бібліотеки 2.0 / Л. Геллер // Бібліотечний вісник. – 2009. – № 5. – С. 9-10.
4. Глобальні інформаційні системи та технології (моделі ефективного аналізу, опрацювання та захисту даних) / В.В. Пасічник та ін. – Львів : Вид-во Національного університету “Львівська політехніка”, 2006. – 350 с.
5. Дворкина М.Я. Библиотечное обслуживание: новая реальность : лекции / М.Я. Дворкина ; Московский гос. ун-т культуры и искусств / М.Я. Дворкина. – М. : Издательство МГУКИ : ИПО “Профиздат”, 2000. – 45 с. – (Серия “Современная библиотека” ; вып. 2).
6. Добко Т. Довідково-бібліографічне обслуговування в електронному середовищі: віртуальне чи реальне / Т. Добко // Бібліотечий вісник. – 2011. – № 4. – С. 11-23.
7. Ивашина М.В. Библиотекарь на виртуальной кухне, или Для чего нужен блог // Современная библиотека / М.В. Ивашина. – 2009. – № 3. – С. 38-44.
8. Калиберда Н.Ю. Библиотечно-информационное обслуживание: современные тенденции / Н.Ю. Калиберда // Б-ки нац. акад. наук: пробл. функционирования, тенденции развития. – К., 2005. – Вып. 3. – С. 53-163.
9. Мицишин В.І. Аналіз проблеми уніфікації архітектури систем управління контентом / В.І. Мицишин, П.І. Жежнич // Вісник національного університету “Львівська політехніка”. Інформаційні системи та мережі. – 2010. – № 689. – С. 218-226.
10. Окунева А.С. Библиотечные блоги как одна из форм формирования профессионального сообщества: анализ опыта библиотечных блогеров / А.С. Окунева // Доклады Седьмой Межрегиональной научно-практической конференции “Университетская библиотека: отвечая на вызовы времени”. Екатеринбург, 1-2 декабря 2010. – 2010. – С. 1-7.
11. Система автоматизации библиотек ИРБИС64. Общее описание системы. – М. : ГПНТБ России, 2004. – 259 с.

12. Солов'яненко Д.В. Бібліотека-2.0: концепція бібліотеки другого покоління / Д.В. Солов'яненко // Бібліотечний вісник. – 2007. – № 5. – С. 10-21.
13. Соколинский К.Е. Новые подходы к каталогизации заимствованием в ИРБИС-корпорации / К.Е. Соколинский // Научные и технические библиотеки. – 2010. – № 1. – С. 96-102.
14. Тоффлер Е. Третя Хвіля / Е. Тоффлер ; пер. з англ. А. Євса ; ред. пер. В. Шовкун. – К. : Видавничий дім “Всесвіт”, 2000. – 475 с. – (Міжнародний футурологічний бестселер).
15. Швецова-Водка Г.Н. Технология виртуального справочно-библиографического обслуживания / Г.Н. Швецова-Водка // Культура народов Причерноморья. – 2007. – № 100. – Т. 2. – С. 27-36.
16. Ярошенко Т. Бібліотека, бібліотекарі та користувачі бібліотек в епоху Веб 2.0: виклики часу / Т. Ярошенко // Бібліотечна планета. – 2011. – № 1. – С. 17-22.
17. Information for All Programme (IFAP) [Електронний ресурс] // United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). – 2001. – URL: <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/inter-governmental-programmes/information-for-all-programme-ifap/homepage/>.
18. Library 2.0 – Bringing the Library to the User. (cover story) // Multimedia Information & Technology. – 2006. – Vol. 32. – Is. 4. – P. 103–105.
19. Mathes A. Folksonomies – Cooperative Classification and Communication Through Shared Metadata. – 2004. – URL: <http://www.adammathes.com/academic/computer-mediated-communication/folksonomies.html>.

БІБЛІОТЕЧНЕ СПІЛКУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ І ПРАКТИКА ЗДІЙСНЕННЯ

N.G. Грабар

Розглядається бібліотечне спілкування в контексті основних положень теорії соціальних комунікацій. Визначаються комунікаційна функція спілкування та її прояви в бібліотечному обслуговуванні.

Ключові слова: бібліотечне спілкування, обслуговування, форми спілкування, комунікаційна функція.

LIBRARY COMMUNICATION AS THE OBJECT OF INVESTIGATION AND PRACTICE OF REALIZATION

N.H. Hrabar

Library communication in the context of main points of theory of the social communications is considered. Communicational function of communication and its demonstration at the library service is determined.

Keywords: library communication, service, forms of communication, communicational functions.

Вміння спілкуватися зостається головною умовою функціонування суспільства й особливою вимогою здійснення діяльності на різних щаблях його організації. Поява комп’ютерного покоління читачів актуалізує комунікативні проблеми, загострення яких обумовлено відсутністю повноцінних навичок спілкування і появою нових засобів здійснення контактів людей в електронному оточенні. Формування й розвиток здібностей та навичок спілкування залишається пріоритетним як для сфери освіти, так і діяльності соціально-комунікаційних структур, зокрема бібліотек.

Спілкування посідає одне з головних місць у соціально-функціональному устрої діяльності бібліотеки відповідно до сфери її соціальних завдань. Налагодження спілкування в межах бібліотечної діяльності потребує повного уточнення поняття його змісту. Особливої актуальності набуває питання встановлення розуміння спілкування в бібліотеці та співставлення цього розуміння зі змінами, що відбулися в організації бібліотечної діяльності в умовах розгортання соціально-комунікаційної сфери суспільства.

Метою статті є узагальнення теоретичного та практичного досвіду бібліотечного спілкування в умовах інформаційного суспільства.

Спілкування відноситься до типу загальногуманітарних категорій та органічно і широко використовується в риториці, філософії, психології, загальній і соціальній психології, педагогіці, культурології й інших науках, кожна з яких вивчає його у зв'язку з завданнями і специфікою своєї галузі знань.

Найбільш широке тлумачення спілкування притаманне соціології та психології. Спілкування в соціології характеризується як соціальний процес, що здійснюється всередині певної соціальної спільноти (в групі, в класі, в суспільстві в цілому) [13]. У психології спілкування – це процес передавання й сприймання повідомлень за допомогою верbalних і неверbalних засобів, що охоплює обмін інформацією між учасниками спілкування, її отримання й пізнання, а також вплив один на одного і взаємодію щодо досягнення змін у діяльності [3]. Деякі дослідники комунікації визначають існування взаємодії в електронному вигляді як передання інформації за допомогою технічних пристрій: комунікація – шлях сполучення, форма зв'язку, акт спілкування, повідомлення інформації, зокрема повідомлення інформації за допомогою технічних засобів (засобів масової комунікації) [8].

Спілкування в бібліотеці є предметом обговорення в працях вчених, перш за все у теоретично-методологічних аспектах: В. Бородіна, І. Мейжис, С. Єзова, М. Дворкіна, Т. Малихіна, Ю. Мелентьева, Т. Новальська, О. Покровський, М. Рубакін, К. Рубинський, О. Смоліна, А. Чачко, Я. Хіміч та ін. Аналіз спілкування як об'єкта бібліотекознавчих досліджень здійснила Ю. Мелентьева [10]. Вона відзначила, що витоки зародження вивчення бібліотечного спілкування (БС) почалися ще у 20-і рр. ХХ ст. За цей час вже можна виокремити кілька етапів у процесі вивчення феномена бібліотечного спілкування. Перший, який припадає на початок ХХ ст., пов'язаний зі спрямуванням пошуків зasad розвитку організації БС як психолого-педагогічної функції. В бібліотекознавстві мала перевагу обмежена вузькоспеціальна точка зору, зумовлена лише методами роботи з читачами й ідеологічною пропагандою. Тому розвивався лише один розділ бібліотекознавства, пов'язаний зі спілкуванням, – організація читання. Першим, хто заперечував цей підхід, був О. Покровський, який вважав, що педагогічна функція бібліотеки проявляється не лише в читальній залі чи на абонементі, а й у внутрішніх процесах [11]. Пізніше ці ідеї розвивав Д. Балика, його теорія втілена в актуальній і донині праці “Аналітичний та синтетичний метод вивчення читачівства” [1], де він формулює визначення понять загального *інтересу* та читачського *інтересу*. У 30-40 рр. проблема спілкування не досліджувалася з причин політично-економічного характеру.

Другий етап (50-60 рр.) заклав основи аналізу соціально-психологічного аспекту бібліотечної діяльності. Визначення бібліотечної діяльності як суб'єкт-об'єктної взаємодії бібліотекаря і читача зумовило основи концепції досліджень у цій сфері.

Третій етап (середина 70-х рр.) поклав початок широкому ознайомленню бібліотекарів і бібліографів із тогочасними тезами психології, соціології, педагогіки. У сферу досліджень входять такі проблеми, як психологічний клімат у бібліотечному колективі, соціально-психологічне навчання бібліотекарів, міжчитацьке спілкування в сім'ї, дитячій бібліотеці і т. ін. Акцентування на спілкуванні досліджувалася в бібліотекознавстві відносно реалізації тези “бібліотека і соціальні функції”, тривалий час залишаючи в тіні власне комунікаційний аспект, і активізувалася в період інтеграції бібліотеки у сферу інформаційної діяльності в 70-х рр. Саме тоді зростає обсяг досліджуваних питань, пов’язаних із вивченням інформаційних потреб читачів, формуванням пошукових зразків запитів користувачів для інформаційних систем, визначення ситуацій обслуговування для вибору форм представлення інформації, характеру обслуговування, цілей надання бібліотечно-інформаційного забезпечення тощо.

Четвертий етап визначився у 80-х рр., коли спілкування вивчалося як найважливіший засіб підвищення якості керівництва читанням читачів у бібліотеках різних видів і типів. Широко проводилися обговорення на конференціях і семінарах регіонального та всесоюзного масштабів. Були розроблені методологічні основи спілкування: (О. Смоліна, Е. Іванова, В. Бородіна, С. Єзова), професійні особистісні якості бібліотекаря, необхідні для успішного спілкування (Н. Клименкова, С. Єзова, А. Чачко, Я. Хіміч), культура спілкування (З. Кадинцева, С. Єзова). На сторінках періодики вперше оперували терміном *бібліотечне спілкування* (Н. Клименкова).

П’ятий етап (90-і рр.), у якому спілкування розглядається в широкому колі аспектів: взаємодія бібліотекаря і читача досліжується в контексті професійної свідомості бібліотекарів (О. Кабачек), професійної етики (В. Азарова, Г. Алтухова, Ю. Мелентьєва, І. Моргенштерн), усвідомлюється роль діалогу в бібліотечному обслуговуванні (С. Матліна, Т. Жданова, І. Тихомирова), бібліотечна професіологія (А. Чачко), узагальнюються емпіричні дослідження професійних і особистісних якостей у читачів (І. та М. Джерелівські, Т. Жданова, С. Єзова, І. Мейжис, М. Самохіна). Обґрутовується значимість підготовки бібліопсихологів, узагальнюється досвід роботи вищих навчальних закладів культури, психологічних служб, що функціонують у бібліотеках, підвищення комунікативної компетентності бібліотекарів, здійснення психологічної підтримки читачів.

Нині, на шостому етапі, у світлі сучасних досліджень соціальних комунікацій (СК) виникають певні засади розмежування *спілкування* і *комунікації*, теоретичні і практичні

підстави розглядати спілкування як першочерговий етап встановлення комунікаційних відносин в інформаційному середовищі сучасного суспільства. Наразі комунікативна функція спілкування отримує свій сенс і форму в комунікаційній діяльності бібліотеки, у відтворенні єдиного процесу взаємодії бібліотеки і читача, користувача, споживача інформації [7].

Спілкування як форма суспільної взаємодії, як і комунікація, здійснюється за допомогою знакових систем. Відповідно до видів використовуваних знаків, виділяють засоби вербального та невербального спілкування. Для верbalного мова є провідним, спеціально виробленим людиною засобом спілкування. Засоби невербального спілкування (міміка, жести, використання предметів) значно розширяють можливості спілкування, оскільки вони виразніші та лаконічніші. За засобами здійснення спілкування рівнозначне комунікації, але повністю їй не ідентичне. Спілкування як комунікацію В. Ільганаєва пропонує розглядати як форми взаємодії. Бібліотечне спілкування передусім скероване на встановлення контактів і пізнавання учасників, суб'єктів бібліотечної взаємодії для реалізації завдань бібліотечного сервісу. Комунікативний процес спілкування все більше сприяє розгортанню комунікаційної діяльності бібліотеки. Це пов'язано з нинішніми можливостями інформаційного обслуговування (багатофункціональні пристрої), з використанням інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ), документальних, дистанційних (електронна пошта, оп-лайн, закладки і т. ін.), тиражуванням документів та інших носіїв інформації (CD, флеш, електронна книга). Звідси, комунікативна мета БС – пізнаваність і формування профілю інформаційного обслуговування.

До функцій спілкування у бібліотеках відносять: інформаційну, комунікативну, когнітивну. Співвідношення спілкування та комунікації залишається поки що відкритим питанням. Кожен вступає в комунікацію для досягнення певних цілей в освіті, бізнесі, науці, на виробництві, тому визначальним стає розвиток комунікаційної функції, спрямованої на досягнення позитивного результату. Доведено, що бібліотека є однією з комунікаційних структур [6; 12], розроблено основні положення СК теорії і системи соціальних комунікацій (ССК), визначено СК функції бібліотеки [6; 7]. Концепція СК напрямів діяльності бібліотек знайшла подальший розвиток у дисертаційних дослідженнях І.О. Давидової, Г.В. Шемаєвої, Н.П. Пасмор та ін. Але окремо спілкування і комунікація в контексті бібліотечної діяльності майже не розглядалися. На думку В.О. Ільганаєвої, співвідношення феноменів *спілкування* і *комунікації* в системі соціальної взаємодії є одним із фундаментальних методологічних положень у теорії СК [5; 7; 9] і потребує подальшого вивчення. Очевидно, що комунікація в бібліотеці, або *бібліотечна комунікація* має відмінності від решти СК сфер лише на організаційному, функціональному рівнях. При цьому основою формування комунікації в

бібліотеці слід шукати в інакших за характером зв'язках. “Інакшим за характером” – так нами і буде розумітися спілкування. Звідси, проблемним питанням залишається комунікаційний зміст діяльності бібліотеки та виявлення особливостей прояву комунікативних аспектів спілкування в бібліотеці.

У нових умовах, коли джерела історії, власне науки і зв'язки з міжнародним професійним середовищем уможливили новий погляд на місію бібліотекаря в демократичному суспільстві, виникає необхідність популяризації взаємин із читачем як з вільною, рівною особистістю.

Таким чином, на цей час сформовані певні теоретичні підстави вважати спілкування початковим етапом комунікаційної взаємодії в бібліотеці.

Спілкування – процес двостороннього обміну ідеями та інформацією, який веде до пізнавання взаємодіючих суб'єктів та є основою встановлення порозуміння. Треба пам'ятати про дві головні умови ефективного зворотного зв'язку. Перша – щоразу, спілкуючись із читачем, потрібно передбачити конкретний спосіб зворотного зв'язку. Найкращим способом буде особиста бесіда. Як би не змінювалося бібліотечне середовище (особливо читальні зали, формування електронно-комп'ютерних залів), технології, засоби – спілкування залишається однією з необхідних форм взаємодії. Встановлення контакту – основне призначення спілкування. Первінно читач бібліотеки формує свою потребу (інтеракція особи з собою), тобто внутрішня комунікація. Під “внутрішньою комунікацією” можна розуміти таку комунікацію, що стосується глибинних смыслових орієнтацій і має вільний характер [14, 250]”. А вже спілкування в режимі *бібліотекар-читач* є міжособистісною комунікацією. За визначенням автора підручника “Основи комунікативної лінгвістики”, “...міжособистісне спілкування – комунікація між двома і більше особами, яка спирається на їхній психологічний і когнітивний зв'язок, що ґрунтуються на особистісно сформованих засадах [2, 42]”. І. Мейжис під бібліотечним спілкуванням має на увазі “...взаємодію бібліотекарів і користувачів, обумовлену інформаційними потребами останніх [9, 94]”. Головною рисою цього рівня комунікації є наявність постійного зворотного зв'язку. Друга умова якісного зворотного зв'язку – увага до людей.

Інтерактивний аспект спілкування спрямований на узгодження внутрішніх і зовнішніх суперечностей у позиціях бібліотекар-читач. Тут розкривається прагнення з боку читача одержати необхідну інформацію, а з боку бібліотекаря – зрозуміти його запити. Головне при цьому взаєморозуміння та толерантність. Уже потім встановлюються партнерські відносини, узгоджуються й координуються за допомогою обміну думками, поглядами і т. ін. Під час довготривалого спілкування (протягом всього періоду навчання) формуються цілі, мотиви й

програми поведінки залучених до нього індивідів, а також здійснюється взаємна стимуляція та взаємний контроль цієї поведінки.

Психологи і бібліотекознавці вважають діалогове спілкуваннявищим рівнем спілкування, оптимальним з точки зору організації комунікації та надання комунікативних послуг. Нині діалогові форми мають тенденцію до паритетних відносин. Під час розмови бібліотекар завжди має можливість висловити свої рекомендації, емоції, знаючи особливості читацького сприйняття, пов'язаного з організацією психіки людини.

Як зазначалося вище, наприкінці 80-х рр. вже намітився занепад ролі бібліотекаря як порадника читання книг та організатора читання. Бібліотечні послуги відставали від вимог читачів. Суперниками бібліотек стали такий засіб масової комунікації, як Інтернет, поряд із поширенням преси, радіо, телебачення, відео. Бібліотека з основної скарбниці знань, особливо для студентів, перевтілилась у другорядне, доповнене іншими джерело документів, інформації та знань. Виявилася тенденція відходу читачів від бібліотеки. Протистояти такому натиску конкуруючих засобів СМІ стало складно, і бібліотеки змушені шукати шляхи інтеграції в нову систему інформаційно-комунікаційної взаємодії в суспільстві. Таким чином, визначився один із напрямків стратегічного розвитку бібліотеки як соціально-комунікаційної структури.

В основному спілкування в бібліотеці відбувається у традиційних формах (бесіди, співбесіди, обговорення), тим самим бібліотеки активно сприяють здійсненню культурного, освітнього обміну, але вони також потребують усе більшої інновації. Тому, в умовах сучасної системи соціальних комунікацій (ССК), основними ознаками якої є електронні засоби зберігання, обробки, розповсюдження, використання інформації, популярним є нетрадиційне спілкування, а його основною формою стає опосередкованість, дистанційність, що дає можливість більш широкого розгортання комунікаційних функцій бібліотек.

Кожен бібліотекар знає, що мета його діяльності полягає в допомозі читачам знайти те, що вони шукають, сформулювати свій запит, встановити межі пошуку, або, навпаки, розширити його діапазон у процесі вибору документів та інформації. Бібліотечне спілкування в цій ситуації набуває великого значення. Інформатизація змінює характер, форми, функціональні ролі учасників комунікаційних відносин, забезпечує прямий доступ до інформаційних ресурсів, що, відповідно, веде до трансформації форм спілкування в бібліотеці, а також додає певні вимоги до встановлення контактів із користувачами.

Бібліотекарю потрібно постійно й уважно спостерігати за поведінкою тих, із ким він спілкується. Взаємна повага дуже полегшує спілкування й дозволяє швидко вирішувати будь-які питання (складнощі). Саме тому важливим чинником фахової діяльності бібліотекаря є спілкування. Діяльність бібліотекаря полягає: по-перше, в спілкуванні з

різновіковими групами читачів; по-друге, в застосуванні різноманітних організаційних форм і методів бібліотечної діяльності: проведення бесід, бібліотечно-бібліографічних лекцій, виставок, літературних оглядів, організація зустрічей з відомими людьми [4]. Останніми роками сплікування у віртуальному просторі для бібліотек виокремилось у спеціальне середовище комунікації, яка існує тільки в межах віртуальної реальності. Внаслідок активного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій виникло комп'ютерно-опосередковане сплікування, що також потребує комунікативних навичок. Тому здійснення якісного сплікування передує вирішенню проблем інформаційного обслуговування, тобто переходу до комунікації.

У наш час обслуговування в бібліотечній сфері динамічно змінюється під впливом інформатизації. Широко впроваджується нова форма обслуговування на відстані з використанням комп'ютерів і телекомунікацій. Але, поряд із перевагами, ці форми організації обслуговування посилюють ізоляцію працівників бібліотек від читачів та обмежують сферу їхнього безпосереднього сплікування. Гостро постають питання людського фактора як у сфері діалогу читача з інфосистемою, так і для самих працівників інфосистеми між собою, з абонентом та з документами, що становлять фонди інфосистеми. Крім того, такий діалог відповідає вимогам перспективного напряму навчання – дистанційній освіті. Отже, взаємне сприйняття та розуміння читача і бібліотекаря становить перцептивний аспект сплікування і визначає проблему якості бібліотечно-інформаційного сервісу.

Сплікування в бібліотеках розглядається як атрибут бібліотечного обслуговування і як діяльність, обумовлена місією цих закладів та їхніми функціями [5]. Наприклад, бібліотека ВНЗ призначена для інформаційного забезпечення завдань вищої школи і задоволення інформаційних потреб користувачів, студентів, викладачів. Тому для іміджу бібліотеки є важливим не обманути очікувань користувача, задовольнити його інформаційні потреби, зробити доступною для нього інформацію. Все це може забезпечити найважливіша функція бібліотеки – комунікаційна. Вона здійснюється шляхом обслуговування, надання послуг. Нові електронні технології – це засіб, необхідний для вирішення цілей бібліотеки ВНЗ. Через надання інформації бібліотека, поряд з іншими соціальними інститутами, здійснює комунікацію, передачу культурних цінностей, знань із покоління в покоління. Окрім того, обслуговування в бібліотеці – це специфічна форма взаємодії, обумовлена читанням, пошуком необхідної літератури, почасти обговоренням прочитаного. Ефективність БС у багатьох випадках залежить від того, як бібліотекар сприймає, настільки знає психологію читача, правильно розуміє його. Тобто, пізнання, розуміння і оцінка в сплікуванні – процес двосторонній.

Із вищезазначеного можна дійти таких висновків:

1. Уточнення уявлень про бібліотечне спілкування дозволяє вважати його складним багатоплановим процесом, що пов'язаний з установкою і розвитком контактів між відвідувачами і бібліотечним персоналом. БС породжується вимогами у спільній діяльності, що включає в себе обмін інформацією, відпрацювання єдиної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння комунікаторів.

2. Наприкінці ХХ – на поч. ХХІ ст. у бібліотеках різних типів і видів БС сприймається як атрибут бібліотечного обслуговування і як діяльність, обумовлена основними завданнями цих закладів і їхніми функціями. Більшість дослідників БС сходяться на думці про відмінності спілкування і комунікації. У контексті широкого погляду на співвідношення спілкування і комунікації, за В. Ільганаєвою, вони виступають формами СК взаємодії. Ця думка збігається з теоретичними пошуками В. Бородіної, Ю. Мелентьевої, С. Єзової, І. Мейжис та інших бібліотекознавців.

3. Спілкування в бібліотеці – спосіб організації партнерських, дружніх стосунків між бібліотекарем і читачем. БС можна розглядати як базовий компонент комунікаційної діяльності. Комунікація як окрема форма суспільної взаємодії пов'язана з процесом розвитку комунікативної функції спілкування в бібліотеці. Комунікація в бібліотеці реалізується двояко: через спілкування та інформування, вона припускає активні двосторонні зв'язки фахівців бібліотеки і читачів, в першу чергу, на основі співробітництва, в результаті чого відбувається досягнення їхніх очікувань від взаємодії.

4. Трансформування форм обслуговування у бібліотеках під впливом соціокультурних змін спричинили збільшення їхнього розмаїття. Актуальними для подальшого розгляду визначимо такі форми: інтерактивні (встановлення взаємовідносин); діалогові (партнерські на основі обміну інформацією); монологові (співбесіда, інформаційне повідомлення, бібліотечні уроки), мовчазні (робота з комп'ютерною технікою) – своєрідний міст між віртуальним світом і реальною бібліотекою, що сприяє зростанню її популярності, поєднуючи старі форми з новітніми інформаційними технологіями, перетворюючи бібліотеку на особливе інтелектуальне середовище, що спонукає до здобуття знань. БС в бібліотеці є початковим етапом взаємодії бібліотекаря і читача для подальшого інформаційного сервісу.

Таким чином, можна стверджувати, що спілкування напряму пов'язане з розвитком бібліотеки як СК структури. Зв'язок комунікаційної функції спілкування щодо задоволення потреб користувачів проявляється через позиціювання суб'єктів комунікації: бібліотекаря і користувача, встановлення контакту між ними, підготовку прийняття рішень щодо

подальших форм надання інформації шляхом визначення змісту інформації, строків її надання, форм, обсягу інформування у процесі бібліотечно-інформаційного сервісу.

Використана література

1. Балика Д.А. Аналітичний та синтетичний методи вивчення читачівства / Д.А. Балика // Бібліолог. вісті. – 1926. – № 1. – С. 16-35.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підруч. / Ф.С. Бацевич. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344 с.
3. Варій М.Й. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. / М.Й. Варій, В.П. Ортинський. – К., 2007. – 376 с.
4. Грабар Н.Г. Виховна діяльність бібліотек вищих навчальних закладів у сучасних соціокомунікаційних умовах : дис... канд. наук із соц. комунікацій / Н.Г. Грабар. – Х., 2008. – 196 с.
5. Езова С.А. Уточнение понятия “библиотечное общение” / С.А. Езова // Науч. и техн. б-ки. – 2005. – № 5. – С. 50–57.
6. Ільганаєва В.А. Бібліотечна освіта : нова парадигма розвитку / В.О.Ільганаєва ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К. : Ред. журн. “Бібл. вісн.”, 1996. – 254 с.
7. Ільганаєва В.О. Соціальна комунікація як об'єкт теоретизації / В.О.Ільганаєва // Філософія спілкування. – 2009. – № 1. – С. 60–68.
8. Мальковская И.А. Знак коммуникации. Дискурсивные коммуникации / И.А.Мальковская. – М. : Изд-во КОМКнига, 2005. – 240 с.
9. Мейжис И.А. Социально-психологические основы библиотечного обслуживания : учеб. пособ. / И.А. Мейжис. – Николаев, 1994. – 192 с.
10. Мелентьева Ю.П. Феномен общения как объект исследования библиотековедения / Ю.П. Мелентьева ; Рос. гос. б-ка ; сост. и предисл. Ю.П. Мелентьевой ; науч. ред. Л.М. Инькова // Рос. библиотековед. : XX век. Направления развития, проблемы и итоги. Опыт монографического исследования.. – М. : ФАИР. – ПРЕСС, Пашков дом, 2003. – 432 с.
11. Покровский А.А. Библиотечная работа : о культурной и социальной работе народной библиотеки / А.А. Покровский. – М., 1919. – 40 с.
12. Соколов А.В. Общая теория социальной коммуникации / А.В. Соколов. – СПБ. : Изд-во Михайлова, 2002. – 449 с.
13. Социологический справочник / под ред. В.И. Воловича . – К. : Политиздат Украины, 1990. – 382 с.
14. Табачковський В.Г. Філософія : Світ людини : навч. посіб. / В.Г. Табачковський, М.О. Булатов, Н.В. Хамітов . – К. : Либідь, 2004. – 432 с.

МЕТОД МОДЕРАЦІЇ ЯК ФОРМА ГРУПОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ В МЕНЕДЖМЕНТІ СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ

S.I. Barabash

У статті досліджуються теоретичні аспекти методу модерації як комплексної форми комунікативного процесу в роботі з групою, організації керівництва колективом та досвід практичного застосування технології модерації в бібліотечному менеджменті. Визначено роль і функції модератора публічних заходів (конференцій, семінарів, “круглих столів” і т. ін.), вимоги до нього, ступінь загальної психологічної та фахової підготовки, інструментарій модератора. Проілюстровано досвід університетських бібліотек України.

Ключові слова: бібліотеки, персонал, менеджмент, модерація заходів, модератор, зв'язки з громадськістю.

THE METHOD OF MODERATION AS A FORM OF GROUP COMMUNICATION IN MODERN LIBRARY MANAGEMENT

S.I. Barabash

The article studies theoretical aspects of moderation activities, as a complex form of management, and practical using of moderation techniques in library management. It describes a role and functions of a key figure – a moderator of public measures (conferences, seminars, “round tables”, etc.), requirement to him and his professional level. The author presents experiences of university libraries in Ukraine.

Keywords: libraries, personnel, management, moderation activities, facilitator, public relations.

Загальною рисою діяльності бібліотек вищих навчальних закладів, крім функції структурних підрозділів, які здійснюють бібліотечно-інформаційне забезпечення навчальної та науково-дослідної діяльності університету, є те, що вони покликані бути центром розповсюдження знань, духовного й інтелектуального спілкування, культури серед студентів, аспірантів, професорсько-викладацького складу. Вони становлять окремий тип бібліотек, які функціонально орієнтовані на забезпечення освітнього процесу, наукових досліджень, естетичного виховання та інформаційного обміну. Саме процес спілкування, обміну ідеями, інформацією робить бібліотеку чи не найголовнішим пунктом комунікації у

вищому навчальному закладі. Проведення науково-практичних семінарів та конференцій, тренінгів для бібліотечного персоналу з підвищення кваліфікації, взаємодія з різними освітніми, науковими закладами й організаціями, маркетингові дослідження, анкетування, соціологічні опитування, робота із засобами масової інформації – це неповний перелік заходів із роботи з громадськістю, які проводить бібліотека, успішно застосовуючи нові форми групової комунікації. Передумовами якої є накопичений досвід, наявність технічної бази, підготовлений персонал та стимулювання керівництвом бібліотеки прогресивних методик бібліотечного менеджменту, залучення спеціалістів інших професій, пошук нових та уніфікацію традиційних напрямків їхньої діяльності.

Сьогодні більшість бібліотек вищих навчальних закладів працюють над створенням об'єктивних умов для постійного вдосконалення бібліотечно-інформаційної діяльності, приведенням його відповідно до сучасних досягнень науки і практики, які стимулюють інноваційну діяльність бібліотечного персоналу, а також роблять можливим трансформацію передового досвіду діяльності різних бібліотек; моніторинг, який дозволяє простежити ефективність бібліотечного процесу; сприяння формуванню атмосфери творчості та пошуку в бібліотечних колективах [8].

В університетських бібліотеках підтримується адекватна до загальних принципів забезпечення професійного росту бібліотечних спеціалістів така комплексна форма організації керівництва, як модерація, що набула авторитету в європейських країнах. Модерація або модераційна діяльність – напрямок у комунікаційному менеджменті, одна з форм роботи з громадськістю (групою людей), організація та координування процесу відкритої дискусії в ході прийняття компромісних рішень. Того, хто організує таку форму, називають модератором.

Найважливіша функція модератора – служити посередником між спеціалістами і змістом сучасної, актуальної інформації, між експертом і дилетантами, між людьми різних поглядів і світогляду. Його роль – наводити мости, встановлювати стосунки.

Moderator – англійське слово, яке має кілька значень (див. <http://lingvo.abbyyonline.com/ru/en-ru/moderator>):

- 1) арбітр, посередник
- 2) регулятор
- 3) голова зборів; ведучий бесіди, дискусії по телебаченню та ін.

Семантика цього слова в українській мові визначена не до кінця, але, напевно, в більшості випадків поняття *moderатор* співзвучно значенням понять: *оператор, модерніст, оратор, новатор*.

У сучасному світі склались уявлення про два типи людей, які беруть участь у процесах управління. Першу категорію становлять лідери, другу – управлінці як такі. Таким чином, відбувається поляризація процесу управління – одні створюють простір свободи, другі прагнуть його обмежити.

У нашому розумінні оптимальний тип особистості для запуску демократичних процесів у роботі з громадськістю є модератор, організатор нового типу. Він поєднує риси, характерні для лідера й управлінця:

- проявляє ініціативу, але спирається на ідеї різних людей;
- упроваджує новації, але при цьому дотримується наступності;
- допомагає розкрити потенціал, але контролює процес;
- питає “що”, а не говорить “як”, але має свої уявлення про механізми реалізації ідеї та результат;
- мріє, але критично підходить до існуючих ресурсів для впровадження в життя задуманого;
- основну увагу приділяє людям, але пам'ятає, що, як усі люди, має право на турботу про себе;
- він ефективний, але не шукає легкого і занадто легкого шляху досягнення ефекту.

Модератор повинен володіти універсаліями, високою комунікаційністю та психоаналітичними здібностями.

Із поняттям *модератор* асоціюються такі якості, як наявність інтуїції, вміння вести бесіду та дискусію, гнучкість, дипломатичність. Бути модератором зовсім не означає стояти на більш вищій сході ієрархічної градації по відношенню до членів групи. Насамперед це означає ініціювати процес дискусії, обговорення, навчання, набуття практичних навичок, служити самоосвіті спеціалістів у групі й управляти ними на основі рівноправного партнерства при наявності високого ступеню предметної та організаторської компетентності [5].

Модераційна діяльність у комп’ютерних технологіях від самого початку була і залишається головним пунктом у проведенні телеконференцій, форумів та чатів. У бібліотечній сфері вона найбільш ефективна для застосування ще за двома напрямками. Перший – це робота з персоналом бібліотеки: семінари з підвищення кваліфікації, фокус-групи, наради, збори, заходи з вирішення кризових ситуацій. Другий напрямок – це робота з громадськістю: конференції, “круглі столи” і т. ін.

Модерация передбачає створення творчих (проблемних) груп спеціалістів, які працюють під керівництвом модератора з числа найбільш досвідчених бібліотекарів.

Модерацію як форму характеризують такі ознаки:

- учасники діяльності (група і “команда” керівників-модераторів);
- завдання бібліотеки, які потребують вирішення;
- набір ситуацій або методи (оригінальна дидактика модерації);
- алгоритм діяльності (хід процесу, фази кожного з його ланок на тому чи іншому етапі);
- конкретні умови (часові рамки, середовище).

Однією з важливих складових модерації є особистість керівника-модератора. Будучи референтом, він повідомляє слухачів семінару про певний зміст, закладений у програму; як консультант він налагоджує контакти з групою і всередині групи, враховуючи особисті якості кожного, підтримує необхідну психологічну атмосферу; як керівник він координує роботу й управляє процесом навчання. Всі вищезазначені функції модератора взаємозв’язані, і тільки в єдиності вони дають очікуваний результат.

За допомогою модерації робиться спроба вирішити деякі проблеми всередині колективу, використовуючи індивідуальний професійний досвід учасників процесу. Одним із головних професійних завдань при цьому є аналіз, осмислення, освоєння передового бібліотечного досвіду і його неформальне впровадження на рівень власної бібліотеки [6].

Рішенню вище названої задачі сприяє використання в рамках модерації оригінального алгоритму діяльності, який у загальному вигляді можна уявити так:

- Введення.
- Орієнтація.
- Обробка проблеми.
- Закріплення результатів.
- Підведення підсумків, оцінка.

На міжбібліотечному рівні доцільна підготовка бібліотекарів-модераторів. Основу такої підготовки повинно становити навчання роботі з групою в режимі творчого пошуку.

Позитивні результати застосування техніки модерації отримані при проведенні низки заходів. Як, приклад, семінари для персоналу науково-технічної бібліотеки ім. Г.І. Денисенка Національного технічного університету України “КПІ” із підвищення кваліфікації за напрямками:

- Організація і управління роботою бібліотеки – маркетингова концепція бібліотеки, імідж бібліотеки та бібліотечної професії, планування роботи бібліотеки.

- Якість, ефективність та комфортність обслуговування – маркетингові дослідження діяльності бібліотеки, аналіз досягнень і труднощів.
- Упровадження комп’ютерних технологій – освоєння програмного бібліотечного забезпечення, світові електронні ресурси, Інтернет.

Накопичено вже арсенал інструментів та відповідне технічне обладнання для проведення тренінгів, який дозволяє підвищити ефективність модераційної діяльності. Перше місце у цьому переліку посідають комп’ютерні технології, за допомогою яких готуються матеріали для заходів, їхній друк, тиражування, зв’язок учасників, розсылка інформації і т. ін. Ще одним інструментарієм є такі види візуальної підтримки, як фліп-чарти, папір (635x813 мм), маркери, проектори, моделі [7]. Наявність у модератора або його асистента відповідних навичок робить можливим застосування відеокамери під час заходу з подальшим колективним переглядом та обговоренням результатів.

Співучасниками масштабних коопераційних заходів із застосуванням модераційних прийомів НТБ НТУУ “КПІ” стали бібліотеки Національного гірничого університету України (Дніпропетровськ), Технологічного університету Поділля (Хмельницький) та ін.

Найближчими партнерами у впровадженні модераційної техніки, як і багатьох інших інновацій, найчастіше є вишівські бібліотеки. Причини цього закономірні – спільні інтереси, довготривалі тісні контакти, напрацьований досвід, матеріальна база, однакова специфіка та ін. Серед прикладів – семінари в Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, в бібліотеці Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Техніка модерації давно й успішно апробована на багатьох заходах, тренінгах, школах-семінарах на базі Науково-технічної бібліотеки НТУУ “КПІ”, вона поширена учасниками та партнерами цих заходів і має абсолютні перспективи в подальшому розвитку.

Отже, метод модерації як комплексна форма групової комунікації в бібліотечному менеджменті тісно пов’язана з іншими формами методичної, культурно-освітньої роботи, вона не виключає, а доповнює їх демократичними підходами до спілкування. Адже комунікація – це процес багатосторонній, який веде до взаємного розуміння. Якщо не досягається взаєморозуміння – комунікація не відбувається. Модераційна діяльність виключає авторитарний характер комунікаційних заходів, вона створює оптимальний діалог в аудиторії, за умови, що модератор відповідає певним вимогам і підготовці. Тому питання підготовки таких кадрів серед бібліотечних працівників, створення навчальної програми,

тренінг-класів заслуговує на увагу в системі підвищення кваліфікації керівного складу бібліотек із боку навчальних закладів, навчальних центрів, досвідчених PR-спеціалістів.

Використана література

1. Алешина И.В. Паблик рилейшнз для менеджеров и маркетеров / И.В. Алешина. – М. : Гном-Пресс, 1997. – 256 с.
2. Блэк С. Паблик рилейшнз. Что это такое? / С. Блэк. – М. : Новости, 1990. – 240 с.
3. Зверинцев А.Б. Коммуникационный менеджмент. Рабочая книга менеджера PR [Текст] / А.Б. Зверинцев. – 2-е изд., испр. – СПб. : СОЮЗ, 1997. – 288 с.
4. Клюев В.К. Маркетинговая ориентация библиотечно-информационной деятельности / В.К. Клюев, Е.М. Ястребова. – 2-е изд., доработ. и доп. – М. : ИПО Профиздат, изд-во МГУКИ, 2001. – 144 с.
5. Эдмюллер А. Модерация. Искусство проведения заседаний, конференций, семинаров / А. Эдмюller. – М. : Омега-Л, 2007. – 119 с.
6. Концепция маркетинга для публичных библиотек / П. Борхард и др. ; пер. с нем. – М. : НВЦ "Библиомаркет", 1993. – 143 с.
7. Ли Дэвид. Практика группового тренинга / А.С. Маслов (пер.с англ.). – СПб. и др. : Питер, 2001. – 222с. : ил. – (Серия "Эффективный тренинг"). – На тит. л. места изд.: Санкт-Петербург, Москва, Харьков, Минск. – Библиогр.: с. 222. – ISBN 5-318-00080-0. – ISBN 0-7494-2062-6 (англ).
8. Суслова И.М. Практический маркетинг в библиотеках : учеб.-метод. пособ. / И.М. Суслова. – М. : Либерея, 2005. – 144 с. – (Библиотекарь и время. XXI век. Вып. № 9).
9. Торн Кей, Маккей Дэвид. Тренинг. Настольная книга тренера / А. Маслов ; пер. с англ. – СПб. : Питер, 2001. – 208с. – (Серия "Эффективный тренинг"). – ISBN 5-318-00119-X. – ISBN 0-7494-2084-7 (англ).

УДК 001.102:005.74

РОЛЬ І МІСЦЕ ІНФОРМАЦІЇ ТА ДОКУМЕНТІВ У СУЧASНИХ СИСТЕМАХ МЕНЕДЖМЕНТУ

B.M. Andriienko

Розглядаються проблеми, що постають перед документознавством, зокрема з використанням документів, у системах управління економічними об'єктами.

Ключові слова: інформація, документ, чинники виробництва, економічний об'єкт, системи управління.

ROLE AND PLACE OF INFORMATION AND DOCUMENTS IN MODERN MANAGEMENT SYSTEMS

V.M. Andrienko

The article considers the problems that appear before scientific discipline of documentation, particularly with using documents in management systems of economic objects.

Keywords: information, document, factors of production, economic object, management systems.

Сучасний етап розвитку цивілізації характеризується посиленням нестабільності зовнішніх соціально-економічних і політичних процесів, які суттєво впливають на функціонування і стратегічний розвиток господарюючих суб'єктів, стрімким розвитком високих технологій, глобалізацією бізнесу, зростанням обсягів виробництва і споживання, інтеграцією на мікро- і макрорівнях, що зумовило перехід до постіндустріального і інформаційного суспільства. Це пред'являє нові вимоги до управління економічними об'єктами, під якими розуміються суб'єкти господарювання – юридичні особи, що представляють єдність множини технологій, засобів і предметів праці, робітників, поєднаних структурно і функціонально, в процесі взаємодії яких створюється продукція або послуги. Інформація для економічних об'єктів стає важливим чинником виробництва в

постіндустріальній економіці, яка розвивається відповідно до концепцій “економіки знань” і “нової економіки” [1, 2].

Метою статті є визначення ролі й місця інформації і документа, як її носія, у сучасних системах менеджменту економічних об'єктів і, таким чином, сформулювати задачі, що постають перед галуззю документознавства при розробці систем управління.

Усвідомлення важливості і стратегічної значущості інформації у виробничо-гospодарській діяльності та суспільному житті дозволило перейти до тлумачення поняття інформаційного суспільства, концептуальні положення якого були визначені в Окінавській хартії глобального інформаційного суспільства, яку підписано керівниками провідних країн світу.

До характерних особливостей інформаційного суспільства як нового ступеню в розвитку сучасної цивілізації слід віднести:

- а) збільшення ролі інформації і знань в житті суспільства;
- б) створення глобального інформаційного простору;
- в) становлення і подальше домінування в економіці нових устроїв, що базуються на масовому використанні інформаційно-комунікаційних технологій;
- г) підвищення рівня професійного і загальнокультурного розвитку;
- д) створення ефективної системи забезпечення прав громадян і соціальних інститутів на вільне отримання, розповсюдження та використання інформації [3, 4].

Як показує світовий досвід, успішне просування до інформаційного суспільства визначається пріоритетами різних країн. У сучасних умовах це просування стає важливим політичним чинником і для провідних країн є основою національної політики. В Україні з цією метою ухвалена державна цільова програма “Розвиток інформатизації в Україні на період до 2020 року”.

За даними ЮНЕСКО, на сьогоднішній день “більше половини всього зайнятого населення розвинених країн прямо чи побічно бере участь у процесах виробництва і розповсюдження інформації”. Велика частина зусиль менеджерів, зайнятих в інформаційному секторі суспільного виробництва, має на меті управління людьми і машинами в ході трудового процесу. Ускладнення процесу праці і відносин між його учасниками наближає суспільство до природного порогу складності, управляти яким без спеціальної обробки інформації неможливо.

У системах управління економічними об'єктами використовуються два види інформації, яка представлена різними класами документів: структурованими та неструктуркованими. Структурована інформація легко формалізується і використовується в системах баз даних. Для обробки неструктурованої інформації застосовуються спеціальні методики введення, зберігання, накопичення, обробки і знищенння інформації.

Визначаються наступні проблеми використання структурованої інформації, а також формування, відображення, використання і зберігання документів, що отримуються із систем баз даних. Ці проблеми були визначені в результаті проведення наукових досліджень і практичної розробки та впровадження “Системи менеджменту вищого навчального закладу (ВНЗ)”, які проводяться співробітниками Донецького національного університету. Складова вказаної розробки “Система фінансового менеджменту ВНЗ” впроваджена в Донецькому національному університеті, Донецькому національному університеті економіки і торгівлі, Донбаському державному технічному університеті, Харківському аерокосмічному університеті, Київському університеті технологій і дизайну.

“Система фінансового менеджменту ВНЗ” є сукупністю методичного, методологічного та програмного забезпечення, що реалізує функції таких підрозділів ВНЗ: відділу кадрів, бухгалтерії, планово-економічного відділу, студмістечка та приймальної комісії.

Усі перераховані підрозділи використовують як первинні документи, що або поступають із зовні, або формуються в них. Як вихідні формуються документи, що використовуються у суміжних підрозділах, або надаються для контролюючих і фіскальних органів.

В основі реалізації “Системи фінансового менеджменту ВНЗ” лежить процесний підхід до організації управління й індуктивний підхід до використання засобів обчислювальної техніки. У зв’язку з цим змінюються стиль і методи роботи виконавців у системі, що забезпечує перехід від рутинної обробки інформації до її аналітичного аналізу.

Розглянемо проблеми, що виникають при роботі з первинними документами.

Документи (платіжні доручення, акти передачі, накладні та ін.), що мають формалізований вигляд, не викликають особливих проблем і на етапі проєктування не потребують особливої уваги і великих трудовитрат при проєктуванні (моделюванні, програмуванні, упровадженні). Договори на навчання, фінансово-господарської діяльності, а особливо накази з особового складу ВНЗ постійно викликають опір з боку кінцевих користувачів, оскільки потребують синтаксичних, семантичних і прагматичних рішень, які не завжди можна вирішити з використанням ПЕОМ. Таким чином, першочерговою задачею при проєктуванні вказаної системи є формалізація слабкоструктурованих документів (відмінкові закінчення, чітка послідовність викладу, повнота інформації за окремим об’єктом і т. ін.).

При формуванні електронного образу документа виникають проблеми його ергономічного представлення, розміщення об’єктів-інструментів його формування, логіки заповнення і використання довідкової інформації. Основною проблемою при обробці електронного образу документа є усвідомлене заповнення його полів користувачем, розуміння того, до яких наслідків можуть привести введені дані в те або інше поле. Для виключення введення помилкових, безглуздих, навмисно неправильних даних необхідне підключення

процедур, що зберігаються, тригерів, експертних систем і інших елементів контролю достовірності введення даних. Складність визначення вказаних засобів контролю визначається процесною організацією робіт із метою отримання кінцевого результату заданого ступеня якості.

Можливе підключення підказок, натяків, а також пояснень довідкового характеру, що містять відомості як заповнювати документ, семантичне навантаження як документа в цілому, так і його окремих полів, зв'язок формованого документа з іншими документами системи. По суті, необхідно сформувати фрейм – утворення, яке дозволяє не тільки формувати документ, але і містити інструкцію про його заповнення. Питання функціональної повноти і семантичного наповнення фрейму – одне із завдань документознавства. При вирішенні цього питання необхідно враховувати професійну і комп'ютерну підготовку кінцевих користувачів, рівень інформатизації економічного об'єкта, ступінь інтеграції функцій у рамках бізнес-процесу тощо.

При формуванні вихідних документів, особливо сформованих для внутрішнього споживання, необхідно добиватися економічного обґрунтування їхньої необхідності та доцільності. Для складних економічних об'єктів характерна велика кількість вихідних документів у вигляді реєстрів, звітів, зведень, дані в яких дублюються, не є релевантними, захаращують сприйняття. Необхідно пропонувати, переконувати, доводити кінцевим користувачам ефективність використання електронних версій вихідних документів, на відміну від друкарських форм. Пропагувати використання могутніх засобів генераторів звітів, які стають невід'ємною складовою інформаційних систем.

Процесна організація робіт визначає необхідність введення інформації в місці її виникнення особою, відповідальною за формування документа. Залежно від ступеня інтеграції функцій у рамках бізнес-процесу, можлива потреба введення додаткової інформації, яка при функціональному підході вводилася на пізніших стадіях формування документа. Приклад тому – формування наказу на зарахування викладачів у штат ВНЗ на новий навчальний рік. Оскільки державним ВНЗ делеговані повноваження вести контрактну діяльність, то навантаження викладачів, а відповідно і штатний розклад залишається невизначенім до закінчення роботи приймальної комісії. При формуванні наказу на зарахування викладачів до складу ВНЗ інспектор відділу кадрів повинен вказати не тільки посаду, розмір ставки, але і за рахунок яких коштів здійснюватиметься виплата заробітної платні. По суті справи інспектор відділу кадрів виконує функції економіста планового відділу, що при стислих термінах кампанії по зарахуванню співробітників і великому обсязі інформації визначає необхідність перерозподілу цього навантаження, можливо за рахунок перенесення штатних одиниць з планово-економічного відділу у відділ кадрів, або інтеграції цих підрозділів. Важливо щоб кожний з

виконавців розумів своє місце і роль в єдиному бізнес-процесі і бачив загальний результат праці свій і всіх виконавців.

У рамках “Системи фінансового менеджменту ВНЗ” єдиний інтегрований простір забезпечує можливість контролювати цілісність даних на всіх етапах життєвого циклу формування документа. Так наказ на зарахування в штат ВНЗ не буде сформований, поки не буде вакантного місця у штатному розкладі. Таким чином, питання інтеграції функцій підрозділів в рамках єдиного бізнес-процесу – також одна із задач аналітичної роботи документознавства.

Більш того, інтеграція функцій в рамках єдиного бізнес-процесу дозволяє звільнити співробітників від виконання рутинних операцій і переорієнтовувати на аналітичну роботу. У “Системі фінансового менеджменту ВНЗ” таку можливість дістали бухгалтери розрахункового відділу. Жорсткий порядок формування наказів за особовим складом в єдиному інформаційному просторі забезпечив можливість ліквідації дублювання функції бухгалтера введення наказу для розрахунку заробітної платні. У бухгалтера розрахункового відділу з'явилася можливість уважнішої роботи з персоналом, аналізувати результати чергових розрахунків, вносити пропозиції по використанню фондів.

Розробка інтегрованих комплексів таких, як “Система фінансового менеджменту ВНЗ” робить безглуздим існування окремих документів. Так в рамках “Системи фінансового менеджменту ВНЗ” можливо перегляд усіх бухгалтерських проводок за окремими рахунками “Головної книги”. У цьому випадку відпадає необхідність у таких документах як журнали або меморіальні ордери. Питання зміни структури документообігу економічного об'єкта також знаходиться в компетенції документознавства.

Взаємостосунки із зовнішніми галузевими і контролюючими організаціями потребують формування звітних форм документів жорсткої регламентації і структури. Проте практика впровадження “Системи фінансового менеджменту ВНЗ” свідчить, що інтерфейс між економічним об'єктом і зовнішньою організацією може і повинен змінюватися в епоху комп'ютерних технологій. Так при взаємодії з державним казначейством платіжні документи ВНЗ поставляються на електронному носії. Аналогічним чином з держказначейства ВНЗ поставляється виписка про проведені платежі і гроші, що поступили на його рахунок. Такий інтерфейс був досягнутий завдяки напруженій роботі з погодженням юридичних, фінансових, правових аспектів, а також рішенням питань безпеки, надійності і збереження інформації.

Таким чином, розглянуто низку проблем, які разом із розробкою технічного, математичного, програмного, методичного, методологічного і інших видів забезпечення вимагають залучення фахівців у області документознавства і інформаційної діяльності для побудови сучасних систем менеджменту економічних об'єктів.

Використана література

1. Атрилл Питер. Управленческий учет для нефинансовых менеджеров / Питер Атрилл, Эдди МакЛейни ; пер. с англ.; под ред. С.Л.Каныгина. – Днепропетровск : Баланс-Клуб, 2003. – 624 с.
2. Пахалко О. Составляющие информационной системы предприятия / О. Пахалко // Экономика и жизнь. – 2007. – №14. – С.14-19.
3. Информационные системы в экономике / В.Дик, А.Смирнов, Б.Советов и др. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 132 с.
4. Семенов М. Автоматизированные информационные технологии в экономике / М. Семенов, И. Трубилин, В. Лойко. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 87 с.

ВЕБ-САЙТ ВНЗ ЯК КОМУНІКАЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ФУНКЦІОNUВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ

A.M. Шелестова

У статті розглядаються особливості веб-сайту вищого навчального закладу як комунікаційного середовища функціонування електронної навчальної документації. Аналізується специфіка, цілі, призначення, функції та змістовні аспекти веб-сайту в інтегрованому інформаційно-комунікаційному просторі вищого навчального закладу.

Ключові слова: *веб-сайт, інтегрований інформаційно-комунікаційний простір ВНЗ, електронний навчальний документ, Інтернет, ВНЗ.*

UNIVERSITY WEB-SITE AS COMMUNICATION ENVIRONMENT OF FUNCTIONING OF TRAINING ELECTRONIC DOCUMENTATION

A.M. Shelestova

The article discusses the features of the university web-site as communication environment of functioning of training electronic documentation. It analyzes the specificity, goals, purpose, functions and content aspects of the web-site in the integrated information and communication space of the university.

Keywords: *web-site, integrated information and communication space of the university, training electronic document, Internet, university.*

На сучасному етапі розвитку суспільства вища освіта стає пріоритетним напрямком соціальної практики. Відношення до її реалізації є індикатором прогресу суспільства, головним інструментом соціальних, політичних та культурних перетворень. Важливу роль в інформаційному забезпеченні освітніх процесів відіграють вищі навчальні заклади (далі ВНЗ) як соціальні інститути. Нове соціокомунікативне середовище, в якому вони функціонують, викликає необхідність адаптації їх діяльності до сучасних умов, їх

трансформації на основі розробки адекватних вимог до оновлення форм та методів реалізації освітнього та виховного процесу, моделей інформаційного та комунікаційного забезпечення.

Характерними рисами сучасного розвитку ВНЗ є розвиток та розширення комунікації в системі освіти, зокрема в освітньому сегменті Інтернет-простору. Ці тенденції обумовлені активним розвитком інформаційних ресурсів, зростаючою доступністю нових каналів розповсюдження інформації, впровадженням в освітні установи локальних комп'ютерних мереж та організацією доступу до Інтернету [1]. Визначається особлива цінність швидко зростаючої і популярної мережі Інтернет, оскільки вона надає широкі можливості у сфері науки, культури й освіти; формує нову сферу інформаційної взаємодії, сприяє виникненню нових видів суспільних відносин. Комунація в Інтернеті охоплює елементи зворотного зв'язку та створює безprecedентні можливості для живого, відкритого та всебічного спілкування людей, які розділені територіально. Завдяки функціонуванню Інтернету, формується масова, постійно зростаюча спільнота людей, об'єднаних інтересами, прагненнями, соціокультурними орієнтаціями, незважаючи на етнічні, соціально-політичні та інші відмінності [3].

У ВНЗ відбувається процес обміну соціально значущою інформацією та документацією з використанням новітніх ІКТ, що розглядаються нами, як сукупність технологій, методів та засобів створення, управління та обробки даних із застосуванням обчислювальної техніки. ІКТ поєднують використання комп'ютерних технологій та програмного забезпечення для збереження, перетворення, захисту, обробки, передачі та отримання інформації. Тобто, ІКТ забезпечує студенту можливість отримання та передачі інформації і, таким чином, становить основу технологічного процесу навчання.

ІКТ стають механізмом для підвищення ефективності та результативності функціонування навчальної документації ВНЗ в інтегрованому інформаційно-комунікаційному просторі (далі ПКП). Також, в умовах інформатизації освітнього процесу активізується розвиток електронних навчальних документів, які є складовою веб-сайту ВНЗ. Тому **метою** статті є визначення та вивчення особливостей офіційного веб-сайту ВНЗ як комунікаційного середовища функціонування електронної навчальної документації.

Веб- сайти викликають особливу увагу як складні об'єкти, оскільки вони різноманітні та знаходяться в постійному розвитку, їх визначення є приблизними, незакінченими. На сьогодні не існує єдиного термінологічного стандарту щодо різновидів веб- сайтів. Термінологія наводиться в ISBDR(ER), в міждержавних стандартах ГОСТ 7.82-2001, ГОСТ 7.83-2001; ряд термінів наводиться у форматі бібліографічного опису UNIMARS та у стандарті метаданих “Дублінське ядро” [7]. Деякі терміни також подані в низці довідників і словників з інформаційних та комп'ютерних технологій та у наукових публікаціях

відповідної тематики. Поняття “веб-сайт” широко застосовується, як спеціалістами в галузі ІКТ, так і документознавцями. При цьому підходи до його визначення суттєво розрізняються, що здебільшого обумовлено як складністю самих веб-сайтів, так і дискусійністю основного поняття.

Різні типи класифікацій веб-сайтів розробляються і в самому Інтернет-середовищі. До них можна прирахувати класифікації спеціалістів в галузі веб-програмування та укладачів каталогів мережевих ресурсів.

Слід підкреслити складність проблеми визначення веб-сайтів та їх класифікації. Веб-сайт вирізняє єдність інформаційної, технологічної та технічної складових, що обумовлює труднощі в його визначенні. Але на сьогодні спеціалісти пропонують наступне визначення поняття “освітній веб-сайт” – це сукупність веб-сторінок з дизайном, що повторюється, які несуть цілеспрямований процес навчання та виховання в інтересах особистості та суспільства, об’єднані за змістом, навігаційно та фізично знаходяться на одному веб-сервері, використання яких може супроводжуватися атестацією тих осіб, що навчаються [10]. І враховують веб-сайт ВНЗ до типу “веб-сайт навчального закладу”, що виокремлюється в межах типології освітніх веб-сайтів [10].

Розглянемо веб-сайт ВНЗ та його значення для розвитку комунікації в освітньому середовищі. Веб-сайт ВНЗ одночасно є: комунікаційним середовищем функціонування, збереження та розповсюдження електронної навчальної документації; та комунікаційним каналом, що презентує ВНЗ в інформаційно-освітньому Інтернет-середовищі.

Комуникаційні властивості веб-сайту висвітлено в роботах: Ж. В. Бабенко [2], В. М. Бебика [3], Л. В. Калашнікової [4], А. А. Кисельової [5], О. А. Кравцової [6], Г. Г. Почепцова [7] та ін.

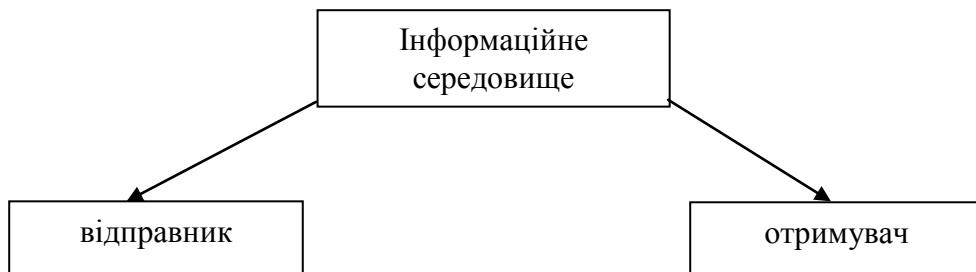
Кожен з цих дослідників вивчає веб-сайти як канали комунікації, але у різних аспектах. Так, Ж. В. Бабенко зазначає, що веб-сайти є важливими каналами комунікації для організаторів дитячого та юнацького читання, оскільки вони дозволяють надати широкому колу потенційних користувачів інформаційні ресурси, акумульовані у фондах дитячих та юнацьких бібліотек [2].

В. М. Бебик та Г. Г. Почепцов виокремлюють два види Інтернет-співтовариств: Інтернет-співтовариства, спільна діяльність і взаємодія яких містяться виключно в межах Інтернету та такі, що поєднують спільну діяльність та використання режимів комунікації онлайн та офф-лайн. Автори зазначають, що веб-сайти, є каналами комунікації, оскільки вони мають наступні особливості: масова інтерактивність, загальнодоступність, зберігання результатів комунікації, інтегрованість, оперативність комунікації, загальний єдиний простір комунікації [3, 7].

Умовою успішного функціонування ВНЗ в освітньому просторі є реалізація його інформаційного потенціалу за допомогою використання інноваційних каналів комунікації. На думку Л. В. Калашнікової, інформаційний потенціал ВНЗ є засобом реалізації наукового та освітнього потенціалу, що в сукупності являє триедину сутність потенціалу ВНЗ. Саме це надалі визначатиме ступінь успішності ВНЗ, його конкурентоспроможності, в остаточному підсумку – життєздатності [4].

А. А. Кисельова умовно називає веб-сайт архівної установи новим видом архівного довідника – комплексним електронним довідником оперативного характеру із досить широкими можливостями: він може включати описову, бібліографічну та археографічну, текстову, графічну інформацію, бази даних тощо [5]. Як окремий документально-інформаційний веб-ресурс у системі загальних мережевих ресурсів ЮНЕСКО та складову світової Інтернет-мережі, архівний портал ЮНЕСКО розглядає О. А. Кравцова [6].

Веб-сайт на сьогодні призначений стати центральним елементом комунікаційної політики ВНЗ, адже він надає широкий спектр додаткових можливостей здійснення комунікації. Головна особливість полягає в тому, що тепер ВНЗ має можливість надавати користувачам додатковий сервіс: забезпечувати їх актуальної інформацією, здійснювати дистанційне навчання, ефективніше проводити навчальний і науковий процеси та ін. Також наявність власного веб-сайту забезпечує ефективне позиціонування ВНЗ на ринку освітніх послуг в Інтернет-середовищі, що дає можливість користувачеві отримати значно більше інформації та скласти більш повне уявлення про ВНЗ та його послуги. Окрім цього, інформація про поведінку користувачів на веб-сайті одразу може потрапити до інформаційної системи ВНЗ та слугувати для більш якісного їх обслуговування. Під час спілкування через веб-сайт взаємодія проходить через специфічне інформаційне середовище (далі IC), яке значно поліпшує та розширює комунікацію. Модель комунікації з використанням IC схематично відображенна на рисунку 1.

Рисунок 1. Модель комунікації з використанням IC

Ця модель підкреслює, що спілкування відбувається не між відправником та отримувачем документованої навчальної інформації, а між користувачем та певним середовищем, комунікаційним простором, при цьому обидва учасники діалогу є як відправниками, так і отримувачами електронних навчальних документів одночасно. У цій моделі зроблено крок від простого обміну даними між “передавачем” та “приймачем” до створення ІС, яке сприймається, і можливо, модифікується учасниками діалогу.

Зазначимо, веб-сайт представляє собою багатоспрямовану комунікаційну модель “багато до багатьох”, де кожен користувач мережі має можливість звертатися до інших окремих користувачів або їх груп від свого імені, або від імені групи (рис. 2). Ця модель передбачає, що необмежена кількість користувачів має доступ до електронних навчальних документів, розміщених на веб-сайті ВНЗ. Таким чином, відбувається демократизація спілкування, яка звільніє користувача від будь-якого контролю ззовні, передбачає нові правила комунікації в сучасному ВНЗ та надає можливість входження в неї нових учасників.

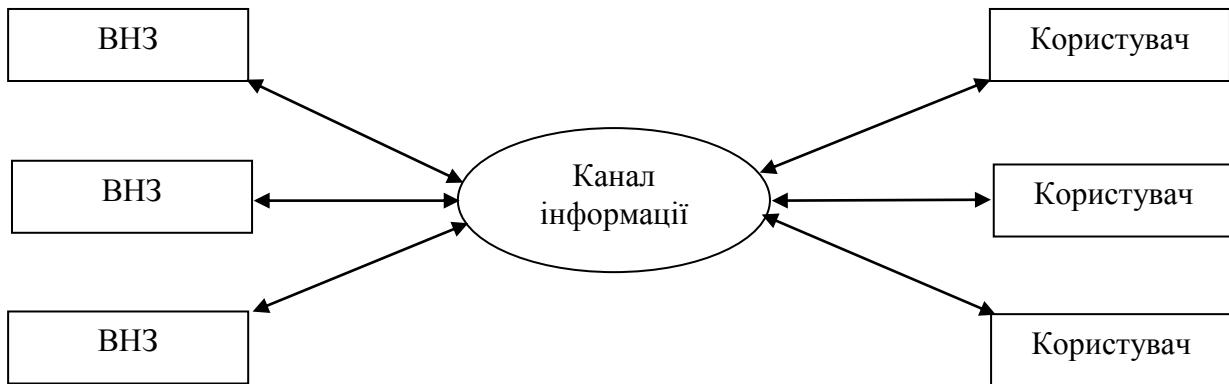

Рисунок 2. Модель комунікації “багато до багатьох”

У моделі цього типу засобом комунікації є розподілена комп’ютерна мережа, а електронні навчальні документи можуть бути представлені як звичайним способом, так і у вигляді засобів гіпермедіа. В межах даної моделі інтерактивна взаємодія можлива як з іншими користувачами Інтернету (міжособистісна взаємодія), так і з самим ІС безпосередньо, причому останній вид є домінуючим. Електронні навчальні документи не просто передаються від відправника до отримувача, але й саме ІС створюється та видозмінюється під їх впливом та вже у новому перетвореному вигляді сприймається всіма учасниками комунікації вишу. Веб-сайт при цьому стає не просто місцем моделювання реального середовища, а його альтернативою та основою для вибудування нового комунікаційного середовища, що забезпечує функціонування електронної навчальної документації ВНЗ, тобто слугує каналом та засобом передачі електронних навчальних документів.

Модель комунікації ВНЗ “багато до багатьох” охоплює широкий спектр можливих видів комунікаційної взаємодії, основними з яких є:

- ВНЗ мають можливість надавати електронні навчальні документи в освітньому Інтернет-середовищі за рахунок власного веб-сайту або за рахунок розміщення інформації на інших веб-серверах;
- користувачі за допомогою навігаційного програмного забезпечення мають можливість взаємодіяти із освітнім Інтернет-середовищем та досліджувати інформаційне наповнення веб-сайту, зокрема електронні навчальні документи ВНЗ;
- користувачі мають можливість представляти інформацію відносно своїх інформаційних потреб та запитів щодо електронної навчальної документації, приймати участь в обговореннях різних питань, висловлювати свою точку зору;
- користувачі мають можливість взаємодіяти з освітнім Інтернет-середовищем, що дозволяє їм працювати з електронними навчальними документами, представленими на веб- сайтах ВНЗ;
- користувачі та ВНЗ мають можливість безпосередньо взаємодіяти між собою, наприклад, через електронну пошту, телеконференції та ін.

Таким чином, комунікаційна модель “багато до багатьох” містить у собі модель “один до багатьох” та “один до одного”, що значно розширює можливості спілкування як для ВНЗ, так і для користувачів, що приймають участь в процесі комунікації [14]. Веб-сайт ВНЗ надає дві можливості реалізації комунікаційної моделі взаємодії “один до багатьох”:

- у першому випадку користувач вивчає веб-сайт для досягнення суто власних цілей. Оскільки цілі у всіх користувачів різні, то і шляхи навігації по веб-сайту будуть мати унікальний характер, так само, як і отримана ними інформація;
- у другому випадку можливим стає більш високий рівень реалізації моделі за рахунок представлення веб-сайту в унікальному вигляді для кожного користувача, тобто шляхом персоніфікації представлення веб-сайту ВНЗ, що в свою чергу досягається використанням файлів, що містять отриману раніше інформацію або образу попередніх відвідувань веб- серверу.

Модель освітнього Інтернет-середовища містить зворотні зв’язки. Прикладами реалізації їх з користувачами є електронна пошта, дані про реєстрацію користувачів, підписка або реєстрація на веб-серверах та веб-сайтах ВНЗ. Зворотні зв’язки є дуже важливим елементом комунікації ВНЗ: в освітньому процесі; для налагодження контактів з абітурієнтами, студентами, випускниками; для забезпечення додаткових можливостей процесу навчання, нових форм роботи викладачів із студентами та багато ін. Наявність зворотних зв’язків значно підвищує ефективність використання комунікаційного засобу

взаємодії та можливості ВНЗ адекватно реагувати на події, що відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищі, що в свою чергу підвищує конкурентоспроможність самого ВНЗ.

В основі веб-сайту покладено модель комунікації, в якій інформація надається на запит користувача (рис. 3). Ця особливість освітнього Інтернет-середовища пов'язана з активною роллю користувачів, обумовленої контролем над пошуком інформації за рахунок різноманітних пошукових та навігаційних механізмів. Це ставить перед ВНЗ, які використовують веб-сайти, як освітнє Інтернет-середовище, складну задачу, що полягає у необхідності докладання значних зусиль для залучення користувачів, та потребує від них більш пильної уваги до потреб та запитів користувачів, до нових підходів та сучасних технологій.

Рисунок 3. Модель комунікації, в якій інформація надається у відповідь на інформаційний запит користувача

Веб-сайт ВНЗ, як канал комунікації має низку особливостей та переваг, а саме:

- інтерактивний характер комунікації;
- багатофункціональна модель комунікації “багато до багатьох”, що містить модель “один до багатьох” та “один до одного”, що лежить в основі освітнього Інтернет-середовища, дозволяє реалізувати широкий спектр видів комунікаційної взаємодії, виходячи з потреб користувачів та засобів, що ними застосовуються;
- наявність контролю над пошуком та отриманням інформації дозволяє користувачам займати активну позицію в процесі комунікації;
- широкий спектр видів надання інформації;
- висока гнучкість та масштабованість;
- можливість нелінійного пошуку документованої навчальної інформації, обумовлена гіпермедійним способом її надання [11, 12].

Таким чином, комунікацію у ВНЗ можна розглядати як соціальну систему, в якій здійснюється процес отримання, накопичення та логічної переробки інформації. На сьогоднішній день в цій системі відбуваються значні перетворення. Довгий час основу такої

системи складали друковані навчальні документи – підручники, посібники, конспекти лекцій та інші, доступ до яких, в першу чергу, забезпечували бібліотеки. Сучасні ІКТ ввели в ПКП ВНЗ електронні навчальні документи, серед яких: електронні версії друкованих документів та нові абсолютно самостійні електронні навчальні документи, розміщені на веб- сайтах.

Комуникація, таким чином, складає важливу ланку в інформаційній інфраструктурі сучасного навчального процесу. В системі “викладач-студент” обов’язковими складовими є: “викладачі – створювачі навчальних документів”; “навчальні документи” у вигляді посібників та методичних матеріалів на електронних або паперових носіях, “студенти – споживачі навчального матеріалу”; а також канали передачі навчальних документів, до яких відносяться як “класичні”: бібліотечні, книговидавничі, книготорговельні, так і новітні: технології комп’ютерного зв’язку (асинхронного режиму “офф-лайн” та синхронного режиму “он-лайн”). Сучасні електронні засоби комунікації в навчальному процесі дозволяють перейти до нового етапу розвитку ВНЗ в організаційній, навчально-методичній і науково-дослідницькій сферах на локальному, національному, міжнародному рівні освітнього середовища [13].

Офіційний веб- сайт ВНЗ дозволяє здійснювати комунікацію, процес навчання (що по суті є навчальною комунікацією) на відстані, коли суб’екти комунікації (викладач та студенти) розділені у просторі та часі та, коли всі або більша частина навчальних процедур здійснюються з використанням новітніх ІКТ. Отже, взаємодія викладачів та студентів відбувається за допомогою технічних, програмних та адміністративних засобів мережі Інтернет. Характерною рисою цього процесу є надання користувачам можливості самостійно отримувати необхідні знання, застосовуючи розвинуті інформаційні ресурси, які, в свою, чергу надаються сучасними ІКТ. Інформаційні ресурси: бази даних та знань, комп’ютерні, в тому числі мультимедіа, навчаючі та контролюючі системи, відео- та аудіо записи, електронні бібліотеки разом із традиційними підручниками та методичними посібниками створюють унікальну розподілену комунікаційну мережу та середовище навчання, доступні широкій аудиторії. Таке освітнє середовище є складовою сучасного освітнього Інтернет-простору.

Проведення відео- та телевізійних лекцій, круглих столів, комп’ютерних відео- та текстових конференцій, можливість приватних (у тому числі і щоденних) консультацій з викладачем по комп’ютерним комунікаціям роблять взаємодію студентів з викладачем навіть більш інтенсивнішою, ніж за традиційної форми навчання [12].

Офіційний веб- сайт має такі додаткові комунікаційні властивості:

- надзвичайно оперативної передачі на будь-які відстані навчальної інформації різного обсягу, виду (візуальної та звукової, статичної та динамічної, текстової та графічної);

- оперативної зміни навчальної інформації;
- зберігання цієї інформації у пам'яті комп'ютера на протязі необхідного часу, можливість її редагування, обробки, роздрукування тощо;
- інтерактивності за допомогою спеціально створеної з цією метою мультимедійної інформації та оперативного зворотного зв'язку;
- доступу до різних джерел навчальної інформації через веб-сайт до віддалених баз даних, знань, чисельних конференцій по всьому світу, роботи з цією інформацією;
- організації електронних конференцій, у тому числі в режимі реального часу, комп'ютерних аудіо- та відео-конференцій;
- діалогу з будь-яким користувачем;
- запиту навчальної інформації за будь-яким питанням через електронні конференції;
- можливість скопіювати отримані матеріали на носій або накопичувач, роздрукувати їх та працювати із ними тоді, коли це зручно студенту.

Таким чином, дослідження веб-сайтів ВНЗ доводить, що вони на сьогоднішній день є важливими каналами комунікаційної взаємодії користувачів та доповнюють традиційні навчальні документи для суб'єктів (студенти, викладачі) інформаційно-комунікаційного простору сучасного ВНЗ, суттєво підвищують повноту та оперативність надання користувачам освітніх послуг. Для більшого ефективного функціонування таких комунікаційних каналів, необхідно визначити головні етапи успішного трансформування системи комунікаційної взаємодії ВНЗ на основі використання можливостей нових ІКТ, які на наш погляд, можна звести до наступного:

- розробка та додержання єдиних методичних основ виробництва та розповсюдження освітніх інформаційних ресурсів сучасного ВНЗ;
- посилення інтеграційних тенденцій у діяльності сучасних ВНЗ, на основі використання Інтернет-технологій;
- вдосконалення технічного та технологічного забезпечення доступу до освітніх електронних інформаційних ресурсів для суб'єктів інформаційно-комунікаційного простору ВНЗ;
- підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу ВНЗ щодо вільного володіння технологіями дистанційного навчання, електронних комунікацій та опанування, таким чином, функціями т'ютора (викладача).

Сучасні ВНЗ стають частиною єдиної комунікаційної системи нашого суспільства, що ефективно адаптується до змін світового соціокомунікаційного середовища. Без веб-сайту процес входження вітчизняних ВНЗ у світовий інформаційний простір унеможливллюється.

Суспільство за допомогою процесів комунікації створює навколоїшнє середовище – інформаційно-комунікаційний простір, встановлюючи межу між комунікаціями, з однієї сторони, та інформацією – з іншої. Просторовість понять інформації та комунікації, спричиняє глобальний характер інформації. У просторі взаємодії цих понять та явищ виникають відносини обміну інформацією та комунікації. Сучасний ВНЗ характеризується зростанням значущості ІС, що являє собою сукупність інформації, навчальної документації, інтелектуальних ресурсів, інформаційних технологій, комунікаційної інфраструктури. Отже, ПКП – це система комунікацій груп, що мають різні функції, статуси, потреби та цінності. Комунікації першого рівня: викладачі та студенти в аудиторіях та лабораторіях (процес передачі знань); комунікації другого рівня: деканати та студенти, студенти та диспетчерська, викладачі – диспетчерська – деканати (процес організації передачі знань); комунікація третього рівня: викладачі – керівництво кафедрами та факультетами – ректорат (визначення змісту та технологій освіти); комунікації четвертого рівня: ректорат – міністерство (визначення стратегії розвитку освіти та регулятивних принципів). Всі ці комунікації та процеси мають документальний супровід, що забезпечується використанням ІКТ. Таким чином, в ПКП діють чотири головні суб'єкти зі своїми статусами, інтересами та ідеалами – держава, керівництво ВНЗ, викладачі та студенти. Інформаційна парадигма, що прийшла у сферу комунікацій з точних та прикладних наук у поєднанні з іншими підходами (зокрема, синергетичним) дозволяє ВНЗ створювати власне ІС, центральним елементом якого є навчальна документація. В цьому середовищі відбувається функціонування навчальної документації, що існує і в паперовій, і в електронній формах. Електронні форми існування навчальних документів обумовлені розвитком та використанням ІКТ. Тому електронна навчальна документація ВНЗ є обов'язковою складовою його комунікаційного потенціалу, а також власного офіційного веб-сайту [15].

Таким чином, веб-сайт ВНЗ – це побудована за єдиними правилами та алгоритмами веб-структур, яка має свою адресу, сприймається як багатомірна цілісність, певна лінія зв'язку. Це визначає веб-сайт, як комунікаційний канал, що забезпечує користувачам доступ до електронних навчальних документів ВНЗ, характеризує веб-сайт ВНЗ, як засіб включення електронного навчального документу до ПКП.

Отже, цінність веб-сайтів, як комунікаційного середовища, обумовлена саме їх комплексністю, яка не досягається та не може бути досягнута традиційними виданнями. Адже веб- сайти багатоаспектно відображають напрямок діяльності ВНЗ. Будь-який ВНЗ видає навчальні та методичні посібники, наукові праці, рекламні матеріали для абітурієнтів, але тільки об'єднані в рамках одного веб-сайту вони дають уявлення про масштаб діяльності ВНЗ та його місця серед інших вишів. Таким чином, електронна навчальна документація є

невід'ємною складовою веб-сайту ВНЗ. Вважаємо, що перспективним напрямом дослідження веб-сайту ВНЗ з позицій документознавства та соціальних комунікацій є визначення критеріїв оцінки контенту веб-сайтів ВНЗ з метою розробки гіпотетичної інформаційної моделі офіційного веб-сайту освітнього закладу України.

Використана література

1. Аноприенко А.Я. Информационное обеспечение деятельности университета в условиях открытого общества / А.Я. Аноприенко, Е.А. Башков, А.А. Минаев // Донбасс-2020: наука и техника производству : материалы II науч.-практ. конф., (Донецк, 30-31 мая 2006 г.) – Донецк : ДонНТУ, 2006. – С. 34-37.
2. Бабенко Ж.В. Интернет-ресурсы для организаторов детского и юношеского чтения как коммуникационный канал / Ж.В. Бабенко // Документ в системе социальных коммуникаций : сб. материалов III всерос. науч.-практ. конф. с международ. участием (Томск, 25-26 октября 2007 г.) – Томск, 2008. – С. 195-199.
3. Бебик В.М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рілейшнз : монографія / В.М. Бебик. – К. : МАУП, 2005. – 440 с.
4. Калашнікова Л.В. Інтернет- сайти вищих навчальних закладів як інноваційні канали комунікацій в умовах формування інформаційного суспільства України : Дис. канд. соціол. наук / Л.В. Калашнікова. – Харків, 2005. – 175 с.
5. Кисельова А.А. Архівні ресурси України в глобальній інформаційній мережі: види, доступ, перспективи : автореф. дис. канд. іст. наук : спец. 07.00.10 “Документознавство, архівознавство” / А.А. Кисельова ; Держ. ком. арх. України, Укр. НДІ арх. справи та документознавства. – К., 2005. – 19 с.
6. Кравцова О.А. Архівний портал ЮНЕСКО: засада створення, структура, інформаційний ресурс : автореф. дис. канд. іст. наук : спец. 27.00.02 “Документознавство, архівознавство” / О.А. Кравцова ; Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. – К., 2009. – 19 с.
7. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации / Г.Г. Поцепцов. – М. : Рефл-бук ; К. : Ваклер. – 2001. – 656 с.
8. Рожнёва Ж.А. Web-документы: проблема определения и классификации / Ж.А. Рожнёва // Документ в системе социальных коммуникаций : сб. материалов III всерос. науч.-практ. конф. с международ. участием, (Томск, 25–26 октября 2007 г.) – Томск, 2008. – С. 55-60.

9. Рысков О.И. Исследование нормативно-методического обеспечения и практики применения электронных документов в деятельности федеральных органов исполнительной власти Российской Федерации (1993-2004 гг.) : автореф. дис. канд. ист. наук : спец. 05.25.02 "Документалистика, документоведение, архивоведение". – М. : ВНИИДАД, 2004. – 26 с.
10. Старова Т.С. Типология образовательных веб-сайтов [Электронный ресурс] / Т.С. Старова, А.В. Могилев // Вопросы Интернет-образования. – 2001. – Вып № 2. – Режим доступа к журн. : http://center.fio.ru/vio/vio_02/default.htm#. – Загл. с экрана.
11. Федоров А.В. Проблемы медиаобразования (научная школа под руководством А.В. Федорова) : монография / [А.В. Федоров, И.В. Чельшева, А.А. Новикова и др.]. – Таганрог : Изд-во Таганрог. гос. пед. ин-та, 2007. – 212 с.
12. Фещенко А.В. Веб-сайт университета в современном информационно-коммуникационном пространстве [Электронный ресурс] / А.В. Фещенко. – Режим доступа : <http://ido.tsu.ru/files/pub2010/Feshenko.pdf>. – Загл. с экрана.
13. Філіпова Л.Я. Документально-електронні комунікації в умовах інформатизації освіти / Л.Я. Філіпова // Матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. "Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології ХХІ ст." – Одеса, ОНПУ, 2009. – С. 18-20.
14. Шелестова А.М. Електронно-документна комунікація сучасного університету: тенденції розвитку / А.М. Шелестова // Вісник Книжкової палати. – № 9. – 2010. – С. 27-33.
15. Шелестова А.М. Веб-сайт ВНЗ як складова документальної комунікації в освітньому Інтернет-просторі / А.М. Шелестова // Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Донецьк, 30 березня – 01 квітня 2011 р.). – Донецьк : ДНУ, 2011. – С. 46-48.

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ТУРИЗМУ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ЕЛЕКТРОННОГО ТУРИСТИЧНОГО РЕСУРСУ В УКРАЇНІ

A.T. Matvienko

Стаття присвячена сучасному стану законодавства України в галузі туризму, необхідності введення нових актуальних компонентів й понять туристичної інформації, електронного інформаційного продукту туристичної діяльності, електронних документальних систем в галузі туризму, створення електронних інформаційних ресурсів, уваги до соціокультурного аспекту туризму та випереджальних форм інформування.

Ключові слова: туристична інформація, електронний туристичний ресурс, соціокультурний туризм, пізнавальний туризм

INFORMATIZATION OF TOURISM AND SOCIO-CULTURAL ASPECT OF ELECTRONIC TOURIST RESOURCE IN UKRAINE

A.T. Matvienko

The article is devoted to modern condition of legislation of Ukraine in tourism industry, to necessity of introduction of new actual components and concepts of tourist information, to electronic information product of tourist activity, electronic documentary systems in tourism industry, creation of electronic information resources, attention, to the socio-cultural aspect of tourism and advanced forms of informing.

Keywords: tourist information, electronic tourist resource, socio-cultural tourism, cognitive tourism

Сьогодні в туристичній індустрії світу значна увага надається її інформаційному забезпеченню як важливій умові функціонування та розвитку сфери туризму. Українські вчені уважно вивчають сучасні тенденції розвитку туризму в контексті європейських і світових вимог [1]. Завдяки цьому виникла цілісна прикладна наука – “туризмологія” [2].

В сучасній туризмології найбільш опрацьованим є розділ маркетингу туристичної сфери. Це пов’язано з тим, що маркетинг є основним інформаційним об’єктом діяльності Всесвітньої

туристської організації, яка поставила своїм завданням допомогти в координації туристичної діяльності у всесвітньому масштабі. Важливим методичним порадником у цій сфері стало видання доповіді Ділової Ради Всеєвропейської туристської організації “Маркетинг туристських напрямів у режимі он-лайн. Стратегії Інформаційної ери” (1999 р.) яка і сьогодні має величезний вплив на організацію туристичної діяльності в світі [3]. В цій доповіді спеціально наголошувалося й на необхідності інформатизації туристичної діяльності, подавалася методичні поради та досягнення різних країн.

Разом з тим, в Україні інформатизація туризму розвивається вкрай повільно та фрагментарно, вона не відображенна у сучасному туристичному законодавстві, значно залежить від ініціативи суб'єктів туризму.

Прийняття Закону України “Про туризм” у 1995 р. [4] мало важливе значення для законодавчого становлення в Україні галузі туризму та туристичної діяльності, зокрема, визначення правових аспектів туристичної діяльності, так як на той час відповідною діяльністю займалась велика кількість суб'єктів господарювання, а правове регулювання цієї діяльності з боку держави було відсутнє. На першому етапі свого застосування Закон виконував свою нормативну функцію. Однак, інтеграція України в світовий простір, практика здійснення туристичної діяльності за роки, що пройшли з часу прийняття Закону, вимагали приведення українського туристичного законодавства у відповідність до міжнародних правових норм, в першу чергу директив ЄС [5]. Тому в 2003 р. була прийнята нова редакція Закону України “Про туризм”. Однак, в новій редакції Закону питання інформатизації туризму в Україні знову не знайшли відповідного висвітлення.

Сьогодні цей процес іде далі, інформаційні технології прискорюють процеси глобалізації та інтеграції ресурсів, вимагають якісно нових підходів до правового, економічного та інформаційно-документального забезпечення організації інформації про туризм та туристичну діяльність. Інформаційні технології та їхній вплив на електронне документаційне забезпечення туризму надають нові можливості швидкого зростання якості туристичної сфери суспільства та туристичного обслуговування. Активний розвиток туризму, входження України у світовій інформаційних простір вимагає подальшого вдосконалення законодавчих норм, які регулюють туристичну діяльність та постійної уваги до питань, зокрема й до термінів та визначень, якими операє Закон (ст.1), що було детально прокоментовано нами у вданні “Науково-практичний коментар до Закону України “Про туризм” [6].

Поняття обслуговування тісно пов’язане з поняттям туристичного продукту. Як важлива складова економіки багатьох країн туристична індустрія має велику та розвинену інфраструктуру, яка забезпечує туристичну діяльність і надання послуг у сфері туризму для задоволення потреб осіб, які подорожують (готелі та інші засоби розміщення; засоби

транспорту, об'єкти санаторно-курортного оздоровлення та відпочинку, об'єкти громадського харчування, об'єкти та засоби розваг, об'єкти пізнавального, ділового, лікувально-оздоровчого, фізкультурно-спортивного та іншого призначення, організацій, що здійснюють туроператорську та турагентську діяльність, оператори туристичних інформаційних систем, організацій, що надають послуги екскурсоводів, гідів-перекладачів та інструкторів, провідників). Однак, з терміносистеми Закону випали поняття, пов'язані із інформаційним забезпеченням діяльності та з поняттям випереджаючого інформування рекламного характеру щодо пізнавальних та культурних потреб людини.

Тому сьогодні важливим є соціокультурний аспект, що потребує додаткової уваги у законотворчій діяльності. Економічний та правовий аспект здійснення туристичної діяльності в Законі, закономірно, мають абсолютну перевагу. Разом з тим, слід звернути увагу на те, що Законом передбачено державну підтримку туристичної діяльності як пріоритетного напрямку розвитку не лише економіки, а й культури шляхом створення сприятливих умов для цього. У згаданому коментарі до Закону звертається увага на те, що ефективність процесу реалізації турпродукту, туристичних послуг залежить від ефективності їх просування, тобто такого комплексу заходів, що спрямований на створення та підготовку до реалізації тур продукту чи туристичних послуг, як безпосередньо туристам, так і через інші канали реалізації послуг. До таких заходів, зокрема, належить організація рекламно-ознайомлювальних подорожей, участь у спеціалізованих виставках, ярмарках, видання каталогів, буклетів тощо [7].

Хоча в Законі і сказано про методи, форми та заходи просування туристичного продукту в його конкретному змісті, соціокультурний аспект туризму та його сучасне інформаційне забезпечення, й досі не увійшли в контекст туристичної діяльності, а відсутність поняття туристичної інформації, а там більше електронного ресурсу, перешкоджає комплексному позиціюванню українського туризму в світовому просторі.

Розгортання реклами та інформаційних послуг випереджального характеру, орієнтованого на різні категорії споживачів інформування, не лише інформаційне забезпечення безпосередньо туристичної діяльності, а й створення інформаційного продукту туристичної діяльності, орієнтованого на споживача, сьогодні є актуальним питанням туризмознавства, зміст якого виходить за межі поняття економіко-правового характеру. Залишається у маргінесі й інформаційне забезпечення та формування культурної і пізнавальної мотивації як фактора туристичного руху, що розташований у площині соціокультурного аспекту туризму.

Аналіз інформаційних потреб сучасних суб'єктів туристичної діяльності та споживачів туристичних послуг показує актуалізацію цього питання та його змістовний розвиток у напрямку нового гуманістичного розуміння відпочинку і туризму, орієнтованого на розвиток духовних, емоціональних, культурних та освітніх потреб людей. Тому серед випереджальних

форм інформації в системі сучасних соціальних комунікацій усе більшої ваги набирає упорядкована та організована інформація, що є у вільному доступі у комп'ютерних мережах, та носить системний соціокультурно орієнтований зміст про природні, історичні, мистецькі пам'ятки національного та світового значення, які є об'єктом пізнавального туризму. Формування такого ресурсу має базуватися на аналізі духовних, соціокультурних потреб різних категорій населення нашої країни та зарубіжних туристів і тому має мати виразний науково-рекламний характер, який за змістом далеко вийшов за межі розуміння рекламиної діяльності середини 90-х років ХХ ст. Засоби представлення такої інформації у локальних мережах та мережі Інтернет є сьогодні діючими засобами передумов просування туристичної діяльності.

Важлива роль в організації та розвитку інформаційного забезпечення туризму належить законодавчому регулюванню цього питання, однак, терміни “туристична інформація”, “інформаційне забезпечення туристичної індустрії”, “інформаційних туристичний ресурс” і сьогодні не визначені на законодавчому рівні.

Проект Закону України “Про туризм (щодо інформаційного забезпечення туристичної індустрії)” (№ 6536 від 16.06.2010) [8] не лише робить спробу введення цих понять, а й пропонує доповнити функції держави з регулювання у сфері туризму завданнями з інформаційного забезпечення вітчизняної туристичної галузі і формування іміджу України як туристично привабливої країни. Законопроектом пропонується доповнити Закон новою статтею 6.1 “Напрями державної підтримки інформаційного забезпечення туристичної індустрії”, яка передбачає формування мережі туристичних інформаційних центрів, створення банку даних туристичних ресурсів і туристичних продуктів України, використання маркетингових інструментів рекламування національного туристичного продукту в Україні і в світі, створення позиціонування і розвитку туристичного іміджу України.

У цьому законопроекті зміст поняття “туристична інформація” концентрується на відомості про національні та міжнародні туристичні ресурси та туристичні продукти, що створюються суб'єктами туристичної індустрії, органами державної влади та місцевого самоврядування, для задоволення інтересів осіб, що подорожують. Хоча ці положення й вкладені в законопроекті, на жаль, слід констатувати, що сьогодні немає загального туристичного або нзагальнонаціонально орієнтованого сайту наприклад, “Туристична Україна”, де була б зведена загальна інформація про національні туристичні ресурси в Україні, спрямованого на інформування та рекламу туристичних можливостей держави Україна.

Державна політика інформаційного забезпечення туристичної індустрії розглядається у цьому законопроекті як сукупність основних напрямів і способів діяльності держави щодо одержання, використання, поширення та зберігання туристичної інформації, з метою розвитку національної туристичної індустрії, а державне регулювання інформаційного забезпечення

туристичної індустрії як здійснення вповноваженими органами державної влади заходів правового, фінансово-економічного, адміністративного, організаційного, *інформаційного* (виділено автором) та іншого спрямування з метою розвитку національної туристичної індустрії та утвердження України на світовому ринку туризму.

Законопроект запропонував частину другу статті 6 доповнити пунктом про інформаційне забезпечення вітчизняної туристичної індустрії, а 2 розділ статтею 6.1 “Напрямки державної підтримки інформаційного забезпечення туристичної індустрії”, серед яких є:

- формування мережі туристичних інформаційних центрів;
- створення банку даних туристичних ресурсів та туристичних продуктів України;
- застосування маркетингових інструментів просування національного туристичного продукту в Україні та у світі;
- участь в міжнародних туристичних виставково-ярмаркових заходах щодо просування національного туристичного продукту;
- просування іміджу України як туристично привабливої держави;
- створення, позиціонування та просування туристичного бренду України;
- маркетингове просування національної та транскордонної мережі міжнародних транспортних коридорів;
- створення умов для відкритого доступу до туристичної інформації за винятком випадків, що суперечать чинному законодавству;
- формування світової та національної суспільної думки про Україну, як туристично привабливу, гостинну державу [9].

Визнаючи правомірність такого формулювання напрямків діяльності, необхідно підкреслити, що перші два пункти (формування мережі туристичних інформаційних центрів; створення банку даних туристичних ресурсів та туристичних продуктів України) потребують редагуванню як “формування мережі туристичних інформаційних центрів; створення електронних інформаційних ресурсів України та інформаційних продуктів в галузі туризму”.

Тема інформатизації туризму як окремого й спеціального об'єкту інформаційної діяльності ї досі не достатньо опрацьована. Так, у статті О.П. Буді, присвяченій інформатизації туризму, опублікованій в 2008 р. були розглянуті актуальні теоретичні та практичні питання впровадження інформатизації в туристичну діяльність, показані широкі можливості автоматизації усіх сфер та технологій туризму, наведені приклади зарубіжного досвіду, підняті питання про необхідність створення централізованої мережі туристичних інформаційних центрів, корпоративної інформаційної мережі, туристичних порталів, сайтів, окремих ресурсів [10].

Така постановка питання вимагає від держави уваги не лише до розробки теоретичних питань туристичної діяльності, а й реалізації її документаційного та інформаційно-

комунікаційного забезпечення усіх рівнів – національного, регіонального, місцевого туризму. Необхідним етапом у вирішенні цього завдання є створення спільніх підходів в класифікації та організації інформації, а також розвитку документальної форми у бік електронних ресурсів – документальна текстова, звукова та зображенська репрезентація об'єктів, їх зміст, що й визначає в т.ч. історико-культурну цінність пам'яток та об'єктів культури України.

Якщо дбати про міжнародний імідж України та її економічний розвиток, ці вимоги можуть виконати лише організовані електронні ресурси, що створюються, підтримуються та контролюються з точки зору якості державою, в особі відповідального державного органу, тобто мають бути ініційованими Міністерством культури та туризму України або іншим міністерством, офіційно включеними, наприклад, у сайт Державної служби туризму і курортів або іншої структури відповідного органу державної влади.

Такі електронні ресурси надають первинний інформаційний блок для етапу “електронного туризму”, де інформація класифікована та структурована за принципом документознавчого підходу як опис метаданих, де структура ресурсу може складатись з розділів: Назва соціокультурного ресурсу, URL–адреса в Інтернеті, Туристичний центр, Установа (організація), Регіон України, Тип сайту, Туристичний профіль, Рекреаційні ресурси, Туристична інфраструктура, Комерційна інформація, Зворотній зв'язок з клієнтами, Користувачький інтерфейс тощо. У цій загальній інформації з огляду на питання, що ми поставили, виокремлюється туристичний профіль (багатопрофільний; культурно-пізнавальний; гірсько-спортивний; екскурсійно-туристичний; лікувально-оздоровчий; мисливсько-рибалський; туристично-оздоровчий). У нашому випадку це має бути орієнтованим на “експурсійно-туристичний” профіль як головний. Однак, слід згадати, що соціокультурний аспект має бути присутнім в усіх інших типах як супроводжувальний і пов'язаний системою посилань. Інформація про соціокультурні об'єкти має бути структурованою за принципом світового, національного, регіонального та місцевого значення.

Сьогодні ця інформація розкидана по туристичних виданнях та сайтах туристичних організацій та органах державної влади. Не залучаються й бібліографічні електронні ресурси, що містять інформацію про пам'ятки та видання, присвячені туристичним ресурсами України, в тому числі природним, історичним, соціально-культурним об'єктам, яких багато в Україні для туристичного показу, а також інші об'єкти, здатні задоволити духовні та інші потреби потенційних туристів.

Сьогодні органи державної влади вже мають відповідні туристичні розділи на сайтах, однак, концентрація уваги спрямована на сферу соціально-культурного сервісу і включає такі напрямки як: отримання доступу до використання сучасних систем комунікації, в тому числі електронної пошти, цифрового телефонного зв'язку тощо; отримання різних довідкових даних,

зокрема по країнах, тарифам, цінам, прогноз погоди в різних точках світу і т.д. в режимі реального часу; отримання доступу до глобальних систем бронювання та резервування; розвиток нових маркетингових каналів туристських послуг, зокрема створення власних сайтів фірм, віртуальних туристських офісів та ін. Все це забезпечує формування єдиного інформаційного туристського простору, що дозволяє працювати на рівні сучасних міжнародних стандартів і технологій в області туристського і готельного бізнесу [11]. Разом з тим, інформація мотивуюча, спонукаюча туриста до мандрівки в ті, чи інші місця, якісна організація інформації щодо вибору соціокультурних об'єктів, управління мотивацією та бажаннями мандрувати, не розвинута, не класифікована, й прямо залежить від ентузіазму та професіоналізму створювачів сайтів (що досить яскраво відображають сайти обласних та міських державних адміністрацій).

Основою може стати відповідна рубрика “Загальнонаціональна спадщина України” на сайті Державної служба туризму і курортів (Держтуризмкурортів) [Електронний ресурс] [12]. Цей сайт поки ще дуже поверхово відображає історико-культурологічну інформацію, має стандартні для органів державної влади оперативні рубрики (головна, про нас, офіційна інформація, прес-центр, законодавство, міжнародні відносини, інформація для громадян). У свою чергу інформація для громадян містить й туристичні маршрути (опис) та послання на туристичні інтернет-ресурси. Аналіз останніх дає підстави стверджувати, що в Україна не існує розгалуженої мережі та туристичної інформації, яка б охоплювала усю Україну та давала системні орієнтири для особи, що бажає здійснити подорож Україною. Якість інформаційних ресурсів офіційних сайтів міст, туристичних сайтів обласних адміністрацій, інформаційно-туристичних центрів дуже різна і не завжди відповідає сучасним вимогам світового туризму та соціокультурним потребам населення. Загальнонаціональні ресурси, що стосуються представлення найкращих туристичних об'єктів також відсутні, хоча, безумовно, можливості урядового порталу, доступ до сформованих сайтів різних інституцій, проектів, центрів, державних підприємств дозволяють після наполегливих пошуків отримати певну інформацію (наприклад, ДП “Національний туристичних офіс”, Офіційний сайт Всеукраїнського проекту “7 чудес України, Українська спадщина”, “Історико-культурна спадщина України: пам’ятники історії, мистецтво, архітектура. Портал Науково-дослідного інституту пам’ятко-охранних досліджень” чомусь практично не в доступі без пояснень). Іноді цікаво оформлені сайти регіональних та обласних центрів.

Важливим питанням є взаємозв’язок різних державних проектів та програм, що можуть бути представлені на туристичних сайтах. Для опису та репрезентації на такому сайті необхідно спиратися на Державний реєстр національного культурного надбання України, інформаційні ресурси в галузі історії та культури України, що сьогодні є офіційним документом для оцінки

цінності природних, історичних та культурних об'єктів – об'єктів і туристичної діяльності.

Отже, поповнення законодавчої бази туризму інформаційною складовою, що спирається на електронні інформаційні ресурси, які панують сьогодні у світі, включення до термінологічного апарату Закону України “Про туризм” понять туристична інформація, електронні інформаційні ресурси, є нагальною потребою часу.

Економічний та правовий аспекти туристичної діяльності в Законі, мають поповнитися й аспектом гуманістичного характеру, серед яких соціокультурна пізнавальна мотивація, створення системи випереджаючого інформування про цю сферу, що мала б ініціювати позитивну мотивацію для туризму, має бути не менш значимою, аніж створення сприятливих умов для просування туристичного продукту.

Створення туристичного інформаційного ресурсу має в першу чергу врахувати переваги електронних документально-інформаційних систем, які мають великий досвід упорядкування та організації інформації різного виду та типу, а також управління змістом інформації, орієнтованої на різні категорії населення. Створення науково-рекламних видів інформаційного продукту із застосуванням наукових ресурсів та ресурсів культурної спадщини, який передбачає вивчення та розкриття найбільш популярних туристичних праґнень та замовлень, є однією з рушійних сил ефективного туризму.

Використана література

1. Бочан І.О. Сучасні тенденції розвитку туризму в контексті європейських і світових вимог / І.О. Бочан // Туристична освіта в Україні : проблеми і перспективи. Збірник наукових праць. Вип. 1. – К. : Тов. “Тонар”, 2007. – С. 1-6.
2. Туризмологія: концептуальні засади теорії туризму. – К. : КУТЕП, 2008.
3. Маркетинг туристських напрямів у режимі он-лайн. Стратегії Інформаційної ери. – ВТО (WTO Business Council). – 1999. – 196 с.
4. Відомості Верховної Ради. – 1995. – № 31. – Ст. 241.
5. Матвієнко А.Т. Туризм і вітчизняне законодавство / А.Т.Матвієнко // Туризмологія : концептуальні засади теорії туризму. – К. : КУТЕП, 2008. – С. 309-347.
6. Матвієнко А.Т. Науково-практичний коментар до Закону України “Про туризм” / А.Т. Матвієнко, І.В. Приянчук, М.А. Лесик, В.В. Андрейцев. – К. : Науково-дослідний інститут туризму та курортів, 2006. – 212 с.
7. Там само. – С. 12.
8. Проект Закону України “Про туризм (щодо інформаційного забезпечення туристичної індустрії)” (№ 6536 від 16.06.2010) [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіційний веб-сайт. – URL: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=38009.
9. Там само.
10. Будя О.П. Інформатизація туризму / О.П. Будя // Туризмологія : концептуальні засади теорії

туризму. – К. : КУТЕП, 2008. – С. 761-786.

11. Морозов М.А. Информационные технологии в социально-культурном сервисе и туризме. Оргтехника : Учебник / М.А. Морозов. – Издательство : Академия, 2004. – 240 с.

12. URL: <http://www.tourism.gov.ua/>

Чи можливе порозуміння представників різних сфер науково-практичної діяльності в новому дискурсі пізнання?

M.C. Слободянік

Рецензия на видання: В.А. Ильганаева. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник. – Х. : КП Типография № 13, 2009. – 392 с.

Відповідь на запитання, що винесено в заголовок статті, є априорі позитивною, бо ж без цього порозуміння неможливий розвиток науки та її галузей і міжнаукове співробітництво. Розробка понятійного апарату науки є фундаментом узагальнення досягнутого рівня розвитку теорії, методології, організаційних питань, що поєднує в собі множину розгалужених сфер: маскомунікаційну, бібліотечну, документальну, архівну, зв'язків із громадськістю, рекламну, соціально-інформаційну, а також комунікаційні аспекти в сфері державного управління, науки, політики.

Представники різних соціально-комунікаційних сфер діяльності та науковці, які вивчають комунікаційні феномени в межах цих напрямів, отримують можливість порівняти поняття, що в різних визначеннях відбивають єдині за своєю суттю феномени комунікаційної взаємодії. Цілісність теорії, рівень розвину тесті її понятійного поля, ступінь інтеграції дискурсивних напрямків дисциплін, що вивчають комунікаційні феномени, – значною мірою залежать від стану розробленості і єдності розуміння науковцями понятійно-категоріального апарату науки. Особливо це стосується нових наукових напрямів, до яких сміливо можна віднести теорію соціальних комунікацій.

Соціальні комунікації як науковий напрям і сфера підготовки кадрів мають у світовому масштабі сягають коріннями давнини, хоча активно цей напрям почав розвиватися лише в середині ХХ ст. До цього чимало аспектів комунікаційної взаємодії в суспільстві вивчалися в межах багатьох наук: психології, соціології, філософії, лінгвістики, інформатики, культурології, бібліотекознавства, журналістики; спеціально наукових дисциплін та теорій: теорії людського спілкування, когнітивної психології, теорії масових комунікацій, теорії документальних та інформаційних комунікацій, теорії дискурсу; науково-дослідницьких практик: інтеракціоналізму, психолінгвістичного аналізу та ін. В Україні цей напрям послідовно розвивався в Харківській державній академії культури під керівництвом професора В.О. Ільганаєвої, у професійній діяльності якої простежуються глибокі зв'язки з петербурзькою бібліотечно-інформаційною школою. Звісно, що там зародилися ідеї соціально-інформаційного та соціально-комунікаційного знання у простори СНД, головним носієм і фундатором яких є

відомий російський учений А.В. Соколов. За ініціативою В.О. Ільганаєвої ще 1991 р. у навчальний план підготовки бібліотекарів-бібліографів було введено курс “Соціальні комунікації”, а 2000 р. створено спеціальну кафедру.

Від 2006 р. в Україні здійснюється підготовка наукових кадрів у межах нової наукової галузі та груп спеціальностей – соціальні комунікації. Тому поява видання “Словарь-справочник по соціальним коммуникаціям (теория, методология, деятельность)”, складеного В.О. Ільганаєвою, відповідає актуальності ситуації, потребам розвитку нової міжнаукової галузі досліджень і підготовки кадрів.

“Словарь-справочник” підготовлено російською мовою, але це є досить виправданим з огляду на те, що потік публікацій з цього напряму в Україні щойно починає формуватися. Обрана автором форма представлення матеріалу у вигляді словника-довідника має за мету актуалізувати питання теорії та методології соціально-комунікаційної науки, сконцентрувати увагу дослідників на головних поняттях, якими керуються представники різних наук при аналізі феноменів та процесів, описуванні та характеристиці об’єктів своєї галузі.

Поява словника є дуже своєчасною науковою подією у професійному науковому осередку, оскільки вочевидь дозволяє побачити фактично в гіпертекстовому вигляді: коріння формування комунікаційних відносин у суспільстві, близькість різних сфер комунікаційної діяльності, загальність цілей, засобів, знарядь комунікації, а також розмаїття практичних форм реалізації комунікаційних впливів, навіювань, переконань, пропаганди, інформування, тиску, тлумачень у єдиному процесі формування суспільної або особистої свідомості.

У словнику розглядаються понад 1000 понять, що становлять ядро теорії соціальних комунікацій. Автор використовує поняття та визначення, що вже є досить відомими, широко розповсюдженими в різних наукових галузях. Певна частина понять носить відбиток авторської акцентуації, але це не порушує чіткої концептуальної основи теоретичної конструкції, що пропонується В.О. Ільганаєвою і не іде в розріз зі знаннями, що вже склалися. Залучення понять, термінів із багатьох споріднених наукових галузей, їхня авторська інтерпретація на основі встановлення тотожності смислу, очищення від нашарувань вербальних заплутаних виразів, – генералізує загальне предметне поле теорії соціальних комунікацій. Водночас, проведена автором робота дозволяє їй окреслити обрії, контури системи комунікаційних наук, що має досить чіткі структурні елементи, рівні, напрями, зміст, практичне застосування в процесах організації комунікаційної взаємодії в суспільстві.

Автор пропонує свою систему зв’язків і відносин у системі комунікаційного знання, виокремлюючи: теорію комунікацій – як сферу вивчення універсального рівня комунікаційних явищ, теорію соціальних комунікацій як системний рівень їхнього вивчення і теорій видового,

функціонального, змістово-інструментального, знаково-семантичного, психологічного складу та процесів комунікаційної взаємодії – як теорій підсистемного рівня. Простежуючи процеси становлення єдиної науки про комунікацію – медіалогії, В.О. Ільганаєва наділяє її генералізаційними рисами. При цьому автор виходить із принципів єдності методології, системності зв'язків, функціональної зумовленості, розмаїття організаційних форм, а також засобів і знарядь здійснення комунікації в суспільстві, що, як вважає автор, обумовлено всім ходом розвитку, трансформацій та поступовою інтеграцією протягом соціально-культурної еволюції суспільства.

Представники різних соціально-комунікаційних сфер діяльності та науковці, які вивчають комунікаційні феномени в межах цих напрямів, отримують можливість порівняти поняття, що в різних визначеннях відбивають єдині за своєю суттю феномени комунікаційної взаємодії. Цілісність теорії, рівень розвиненості її понятійного поля, ступінь інтеграції дискурсивних напрямків дисциплін, що вивчають комунікаційні феномени, – значною мірою залежать від стану розробленості її єдності розуміння науковцями понятійно-категоріального апарату науки. Особливо це стосується нових наукових напрямів, до яких сміливо можна віднести теорію соціальних комунікацій.

Автор вводить нові поняття, що, на її думку, мають бути враховані або уточнені при розгляді різних аспектів комунікаційних феноменів у природі та суспільстві, а також явищ соціально-комунікаційної взаємодії на різних рівнях її прояву в соціальному просторі. Певна дискусійність змісту деяких статей, нестандартність поглядів автора на явища, процеси та факти комунікаційної сфери додають новизни та наукової доцільності в осягненні цілісності поглядів на комунікаційні феномени.

Робота має викликати значний інтерес не у представників багатьох соціально-гуманітарних наук, а також і у фахівців технічних, зокрема інформаційно-технологічних наук.

“Словарь-справочник” не є тільки словником у звичайному сенсі, він безумовно має достатньо читку навчальну орієнтацію. Алфавітний порядок розміщення статей, потужний довідковий апарат, система посилань робить його зручним для використання.

Допоміжний інструментарій дозволяє добре орієнтуватися в матеріалі, розшукувати споріднені, синонімічні, асоціативні поняття. Звертатися до першоджерел.

Представлена на рецензування робота, безумовно, є значним вкладом у розвиток комунікаційної теорії та практики організації діяльності соціально-комунікаційних структур, інтеграція яких обумовлена медиатизацією соціокультурного простору.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Андрієнко Володимир Миколайович – доктор економічних наук, професор Донецького національного університету

Ашаренкова Наталія Георгіївна – професор, кандидат педагогічних наук

Барабаш Світлана Іванівна – учений секретар Науково-технічної бібліотеки ім. Г.І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»

Боряк Тетяна Геннадіївна – доцент кафедри документознавства і управління соціальними комунікаціями

Грабар Наталя Григорівна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри культури Харківського національного технічного університету сільського господарства імені П.Василенка

Климчук Людмила Вікторівна – викладач Кам'янець-Подільського коледжу культури і мистецтв.

Литвинова Лариса Анатоліївна – молодший науковий співробітник НБУВ

Лобузіна Катерина Вілентіївна – кандидат технічних наук, завідувач відділу програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж НБУВ

Матвієнко Анатолій Тихонович – директор Київського технікуму готельного господарства

Слободянік Михайло Семенович – доктор історичних наук, професор, головний редактор журналу

Шевченко Богдан Григорович – старший викладач кафедри правознавства ГФ ОНПУ Інституту інформаційної діяльності і соціальних комунікацій

Шелестова Анна Миколаївна – викладач кафедри інформаційних технологій Харківської державної академії культури

ПОКАЖЧИК ЗМІСТУ ЗА 2011 рік

1. Офіційні матеріали

Наказ Про створення спеціалізованої вченогої ради. – №1. – С.4-5.

Розпорядження Кабінету Міністрів України. Про затвердження складу наглядових рад національних закладів (установ) культури. – №2. – С.4.

2. Наукове забезпечення бібліотечної діяльності

Проект Концепції «Українська бібліотечна енциклопедія». – №2. – С.5-7.

Мельник С.В. Професійно-кваліфікаційне забезпечення сфери бібліотекознавства, документознавства та інформології в Україні. – №2. – С.7-11.

Костирко Т.М. Місце бібліотеки у формуванні корпоративного середовища ВНЗ. – №2. – С.11-18.

Лисенко Л.В. Вплив соціологічних досліджень на формування інноваційної політики бібліотеки вищого навчального закладу. – №2. – С.18-24.

Кунанець Н.Е. Бібліотека Богословського наукового товариства: сторінки історії. – №2. – С.31-35.

Бобришева О.В. Бібліотека як суб'єкт забезпечення інформаційної безпеки. – №3. – С.24-28.

Колесникова Т.О. Розвиток комунікаційних моделей бібліотек вищих навчальних закладів. – №3. – С.29-35.

Литвинова Л.А. Дисертаційні дослідження з бібліотекознавства та бібліографознавства в Україні (2008-2011 рр.). – №4. – С.16-22.

Ашащенко Н.Г. Тенденції у фінансуванні публічних бібліотек України (кінець ХХ – початок ХXI століття). – №4. – С.23-29.

Грабар Н.Г. Бібліотечне спілкування як об'єкт дослідження і практика здійснення. – №4. – С.36-40.

Барааш С.І. Метод модерації як форма групової комунікації в менеджменті сучасної бібліотеки. – №4. – С.41-43.

3. Документознавство

Бездрабко В.В. До питання еволюції науки про документ, або один сюжет з історії джерелознавства та формування передумов документознавства. – №1. – С.8-16.

Сокур Л.А. Нормативне та науково-методичне забезпечення державної політики України в сфері діловодства. – №1. – С.16-27.

Кудлай В.О. Сучасний стан розвитку термінології документаційного забезпечення системи управління якістю на підприємстві. – №1. – С.27-35.

Вилегжсаніна М.В. Класифікаційний аналіз нормативно-правових актів. – №1. – С.35-40.

Вінтонів Х.М. Українська документна спадщина в Канаді: репрезентація в мережі Інтернет. – №2. – С.35-44.

Тур О.М. Огляд міжнародних нормативних актів (стандартів) у сфері інформації та документації. – №3. – С.6-9.

Лаба О.В. Основні етапи розвитку електронного діловодства. – №3. – С.16-19.

4. Соціальні комунікації

Кобелєв О.М. Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек у контексті інституалізації соціально-комунікаційної сфери суспільства. – №2. – С.53-58.

Балаклицький М.А. Історіографія протестантської комунікації України. – №2. – С.64-72.

Матвієнко А.Т. Туристичні WEB-ресурси України: сучасні підходи та критерії інформаційно-комунікаційного забезпечення туристичної галузі. – №2. – С.36-41.

Maci H.I. Формування інформаційно-комунікативного середовища в Україні. – №3. – С.41-44.

Шелестова А.М. Веб-сайт ВНЗ як комунікаційне середовище функціонування електронної навчальної документації. – №4. – С.47-53.

Матвієнко А.Т. Інформатизація туризму та соціокультурний аспект електронного туристичного ресурса в Україні. – №4. – С.54-58.

5. Бібліографознавство

Устиновський Д.В. Підготовка рекомендаційних бібліографічних покажчиків Національною бібліотекою України імені В.І.Вернадського в 1948-1964 роках. – №1. – С.64-72.

Котляров И.Д. Совершенствование справочно-библиографического аппарата научной статьи. – №1. – С.73-77.

Коханова I.O. Основні засади реферування документів як сфери практичної діяльності. – №2. – С.59-63.

6. Архівознавство

Січова О.В. Науково-довідковий апарат архівних фондів установ НАН України. – №1. – С.78-85.

Меньківська Н.С. Правове регулювання інформаційної діяльності державних архівів у сучасній Україні. – №1. – С.86-94.

Зозуля С.М. Розвиток понятійного апарату архівознавства. – №2. – С.45-52.

Климчук Л.В. Аналіз стану інформатизації архівів як основа вдосконалення системи документального забезпечення краєзнавчих досліджень Поділля. – №3. – С.20-23.

Боряк Т.Г. Формування сучасного напрямку розвитку архівної україніки: програма «Архівна та рукописна україніка...» (1991). – №4. – С.4-9.

7. Книгознавство та видавнича діяльність

Слободянник М.С. До підсумків діяльності журналу 2010 року. – №1. – С.6-8.

Олтаржевський Д.О. Сучасна корпоративна преса у фондах Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. – №2. – С.25-31.

Лоза Г.І. Навчальна література викладачів НТУУ “КПІ” перших років його становлення. – №2. – С.73-80.

Шатрова М.Б. Едиціологія – дисципліна книгознавчого циклу. – №3. – С.59-62.

Фіялка С.Б. Якість навчальних видань із культуrozнавства очима студентів. – №3. – С.62-68.

8. Інформологія. Інформаційні системи і технології

Михайлук А.В. Информационная аналитика: семиотический аспект. – №1. – С.41-48.

Кузьменко В.В. Онтология формально-логического моделирования семиотических систем электронного документооборота. – №1. – С.48-54.

Асєєв Г.Г. Концепція систем підтримки прийняття рішень. – №3. – С.10-16.

Андрієнко В.М. Роль і місце інформації і документів у сучасних системах менеджменту. – №4. – С.44-46.

9. Безперервно-професійна освіта

Слободяник М.С. Становлення та розвиток вищої документознавчої освіти в Україні. – №3. – С.4-5.

Шевченко Б.Г. Використання студентами елементів інформаційних комп’ютерних технологій. – №3. – С.44-47.

Філіпова Л.Я. Напрями застосування Інтернет-технологій та сервісів у системі навчання за спеціальністю “Документознавство та інформаційна діяльність”. – №3. – С.48-51.

Тупчієнко-Кадирова Л.Г. Дисципліни документально-комунікаційного циклу: деякі аспекти семіотичного підходу. – №3. – С.52-58.

Шевченко Т.Б. Інноваційні навчальні технології в інформаційно-документній освіті. – №4. – С.14-16.

10. Рецензії

Слободяник М.С. Чи можливе порозуміння представників різних сфер науково-практичної діяльності в новому дискурсі пізнання? – №4. – С.59-60.

11.Події і факти наукового життя

Слободяник М.С. До підсумків Міжнародного професійного форуму в Академії. – №1. – С.95-99.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ ДЛЯ ЖУРНАЛУ

Приймаються оригінальні матеріали, що раніше не друкувалися.

Зміст статей повинен відповідати профілю журналу. Звертаємо увагу авторів на необхідність дотримуватися вимог, які висуває Вища атестаційна комісія України до фахових видань, а саме – на необхідність включення до тексту статті таких елементів:

- постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Статті, що пропонуються для публікації в журналі, подаються автором у вигляді тексту, надрукованого за допомогою засобів комп'ютерної техніки (1 друкований примірник і копія в електронному вигляді). Текст статті можливо передати електронною поштою на адресу редакції slobod_doc@bigmir.net.

Обсяг статті, враховуючи список літератури, таблиці, фотографії і малюнки, не повинен перевищувати 12 сторінок друкованого тексту (розмір шрифту – 12, інтервал – 1,5, поля стандартні).

Рукописи приймаються і публікуються українською мовою. Іноземні автори можуть подавати рукописи російською і англійською мовами. Редакція залишає за собою право на стилістичну правку рукопису. З автором погоджуються правки, які, на думку редакції, можуть змінити зміст тексту.

До рукопису додаються:

- авторська довідка, в якій наводяться: прізвище, ім'я та по батькові (повністю) автора (авторів), науковий ступінь, учene звання, адреса і телефони, e mail, місце роботи, посада;
- фотографії (4x6 мм) всіх авторів для публікації у заголовній частині статті. Автор може відмовитися від публікації фотографій.

Основний текст статті обов'язково має супроводжуватися двома анотаціями (українською, англійською мовами) з переліком ключових слів, назвою статті та прізвищем автора англійською мовою, а також шифром УДК.

Список використаної літератури складається відповідно до тексту і друкується на окремій сторінці в кінці статті. У тексті порядковий номер першоджерела проставляється в квадратних дужках. Першоджерела подаються мовою оригіналу.

Усі цитати в тексті повинні бути українською мовою.

Підп. до друку 28.10.2011 Формат 60x84 1/8. Папір др. апарат.

Друк офсетний. Ум. друк. арк. 7,6 Зам. 37. Тираж 1000 прим.

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

01015, м. Київ, вул. Івана Мазепи, 21

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи

ДК № 3953 від 12.01.2011.